

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ БОХТАР БА НОМИ НОСИРИ ХУСРАВ**

БВД:9 (575.3)

Бо ҳуқуқи дастнавис

МИРЗОЕВ ҒОЛИБШО ШАРИФОВИЧ

**ҒАЪОЛИЯТИ «БИСТУПАНЧҲАЗОРИЁН» ВА БРИГАДАҶОИ
САРПАРАСТ ДАР ТОҶИКИСТОН (СОЛҶОИ 1929-1941)**

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои таърих
аз рӯйи ихтисоси 07.00.02 – Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик**

**Роҳбари илмӣ:
номзади илмҳои таърих,
дотсент А.М. Ғафуров**

Бохтар – 2022

МУНДАРИҶА

НОМГҶҶИ ИХТИСОРАҶО ВА (Ё) АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ.....	3
САРСУХАН.....	4
БОБИ 1. ЁРИИ «БИСТУПАНҶҶАЗОРИЁН» БА ХАЛҚИ ТОҶИКИСТОН ДАР СОХТМОНИ ҶОМЕАИ НАВИ СОТСИАЛИСТӢ (1929-1937).....	17
1.1.Ба Тоҷикистон омадани коргарони рус – Биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст.....	17
1.2. Саҳми «Биступанҷазориён» дар рушди саноати Тоҷикистон.....	30
1.3.«Биступанҷазориён» ва бригадаҳои сарпараст дар бунёди_совхозҳо ва колхозҳо	76
БОБИ 2. НАҚШИ «БИСТУПАНҶҶАЗОРИЁН» ВА БРИГАДАҶОИ САРПАРАСТ ДАР АЗХУДНАМОИИ ВОДИИ ВАХШ ВА ДИГАР ИНШООТИ ИРРИГАТСИОНӢ.....	116
2.1. Ширкати «Биступанҷазориён» ва бригадаҳои сарпараст дар сохтмони «Вахшстрой».....	116
2.2. Ширкати «Биступанҷазориён» ва бригадаҳои сарпараст дар сохтмони иншоотҳои обёрикунанда.....	134
ХУЛОСА	147
РӢҶҶАТИ САРҶАШМАҶО ВА АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА....	153

НОМГЎЙИ ИХТИСОРАҶО ВА (Ё) АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ

БДТМТ - Бойгонии давлатии таърихи муосири Тоҷикистон

БДТНТ - Бойгонии давлатии таърихи навтарини Тоҷикистон

БМДҚТ- Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон

ИҚШС - Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравии Сотсиалистӣ

ИСОВ- Идораи Системаи обёрии Вахш

ИСОКП - Идораи Системаи обёрии Кофарниҳони поён

КИМ ҚШС Уз. - Кумитаи Иҷроияи Марказии (КИМ) ҚШС Узбекистон

КМ - Кумитаи Марказӣ

КМ ҲҚБ Т - Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистии (болшевикони) Тоҷикистон

КМ ҲҚТ - Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон

КМ ҲҚУ – Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистии Умумиииттифоқӣ

КХҚД – Кумиссариати Халқии Корҳои Дохила

ҚСФШР – Ҷумҳурии Сотсиалистии Федеративии Шӯравии Россия

МТС - истгоҳҳои мошину трактор

ҲҚТ- Ҳизби Коммунисти Тоҷикистон

СМТ – Стансияҳои мошинӣ-тракторӣ

ТОЗ- коркарди якҷояи замин

ҲҚУ- Ҳизби Коммунисти Узбекистон

ҚМШС – Ҷумҳурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистӣ

ҚШС - Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистӣ

ШКХ ИҚШС – Шӯро Комиссарони Халқии Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравии Сотсиалистӣ

ШНХ- Шурои Нозирони Халқ

САРСУХАН

Мубрамияти мавзӯ. Дар замони истиқлолияти давлатӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон се ҳадафи стратегии хешро эълон намуд, ки онҳо иборатанд аз: таъмини истиқлолияти энергетикӣ, раҳой аз бунбасти коммуникатсионӣ ва ҳифзи амнияти озуқаворӣ. Солҳои охир стратегияи чорум эълон шуд, ки он саноатикунонии босуръати кишвар мебошад. Барои татбиқи ин барномаҳои бузург ва самаранок истифода бурдани замин ва идоракунии ин раванд таҷрибаи биступанҷазориён ва сарпарастони солҳои 30-уми асри XX, ки он замон тавонистанд дар иқтисодиёти Тоҷикистон инқилоб ба амал оранд, метавонад муфид бошад.

Мубрамияти мавзӯ дар он низ зоҳир мегардад, ки омӯзиши таҷрибаи замони гузашта дар татбиқи нақшаҳои имрузаи Ҳукумати Тоҷикистон метавонанд чун таҷрибаи таърихӣ кумак намоянд. Дар шароити татбиқи ҳадафи стратегии кишвар, ба инобат гирифтани таҷрибаи замони индустрикунонӣ ва коллективонии хоҷагии халқи мамлакат, ба андешаи мо, хеле муфид хоҳад буд. Тавре Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми хеш ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон моҳи декабри соли 2021 зикр намуданд, «сохтору мақомоти дахлдорро зарур аст, ки стратегияву барномаҳои соҳавиро пурра татбиқ намуда, доир ба рушди тухмипарварӣ, баланд бардоштани ҳосилнокии зироатҳо, зиёд кардани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, таъмин намудани рушди саноати коркард ва хӯрокворӣ, инчунин, тақвияти иқтисодии содироти кишвар тадбирҳои саривақтӣ андешанд»¹.

Дар таърихи сохтмони сотсиалистӣ дар Тоҷикистон ҷои намоёнро «биступанҷазориён» ва бригадаҳои сарпараст - отрядҳои пешрафтаи синфи коргари Русия ишғол мекунанд. Ҳизби Коммунистии Иттиҳоди

¹ <http://www.president.tj/node/27417>. 21.12.2021.

Шуравӣ ва Ҳукумати Шуравӣ аз вазифаҳои бартараф намудани кафомонии иқтисодӣ ва тараққиёти пуравчи тамоми хоҷагии халқи ҷумҳурӣ баромада, барои тезондани тараққиёти колхозҳо ва тараққи додани обёрӣ ва заминкушоӣ дар Тоҷикистон чораҳои зарурӣ андешиданд.

Барои татбиқи сохтмони обёрикунӣ ва рушди кишоварзӣ дар Тоҷикистон шароити мусоиди табиӣ, алалхусус фаровонии об, офтоб, захираҳои меҳнатӣ мавҷуд буданд. Аммо халқи тоҷик дар он солҳои душвор танҳо бидуни кумаки беруна ин вазифаи душвортаринро ҳал карда наметавонист. Барои ҷумҳурӣ шумораи зиёди техника, коргарон, мутахассисон ва одамони босавод лозим буданд.

Маълум аст, ки баробари таъсиси давлати шуравӣ, сохтмони саноатӣ ва роҳсозӣ, дигаргунсозии соҳаи кишоварзӣ, сохтмони иншооти обёрӣ ва азхудкунии заминҳо дар Тоҷикистон оғоз ёфт, ки ин андешидани чораҳои қатъии бузургро талаб мекард. Дар мадди аввал татбиқи коллективонии хоҷагии қишлоқи ҷумҳурӣ ва ташкили системаи колхозӣ меистод. Коллективонӣ марҳилаи табиӣ ва ногузири сохтмони сотсиалистӣ буд. Бе коллективонӣ ҳалли мушкилоти дигар соҳаҳои хоҷагии халқ ғайриимкон буд.

Масъалаҳои марбут ба фаъолияти биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст, ки дар адабиёт инъикос ёфтаанд, бо мушкилоти саноаткунонӣ, тағйироти кишоварзӣ ва тарбияи кадрҳои миллии Тоҷикистон алоқамандии зич доранд. Дар ҷумҳурии мо ин ихтиёриён кори самаранокро барои расонидани кӯмаки бародарона ба тоҷикон дар шароити душвортарини давраи гузариш оғоз карданд. Вақте, ки саноаткунонӣ, коллективонидани хоҷагии қишлоқ, ташкили колхозҳо дар ин ҷо нав оғоз ёфта буданд, роҳҳои мошингард ва роҳҳои оҳан набуданд, танҳо дар соли 1929 сохтмони роҳи оҳани Тирмиз-Душанбе ба итмом расид. Дар ҷумҳурӣ коргарони саноат, кормандони соҳаи

кишоварзӣ ва ғайра намерасиданд. Душвориҳои дорои хусусияти маҳаллӣ низ буданд.

Зоҳиран, ба иллати ин ҳама мушкилот, бархе аз фиристодаҳо тоқат карда натавонистанд ва Тоҷикистонро тарк карданд. Аммо дигарон ҷои онҳоро гирифтанд. Қисми асосии биступанҷазориён фидокорона кор карданд.

Биступанҷазориён дар бунёди колхозу совхозҳо, иттиҳодияҳои гурӯҳӣ, ташкили чорабиниҳои фарҳангӣ маърифатӣ дар деҳот ва ҷалби оммаи деҳқонон ба истехсолоти ҷамъиятӣ ва чорабиниҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ фаълоне ширкат варзиданд. Фиристодагони Федерасияи Русия ба меҳнатқашон дар ташкилотҳои ҳизби коммунистиву Шурай ва хочагӣ дар мустақкам намудани хочагиҳои сусти ва интизоми меҳнат кӯмак расонданд.

Онҳо дар байни аҳолии қишлоқ қорҳои оммавӣ-сиёсӣ ва маданӣ-равшаннамоӣ бурда, ба фаълони колхозҳо дар бобати ба тартиб даровардани ҳисобу китоби моликият, дар дуруст тақсим кардани қувваи қорӣ ёри расонданд ва ҳамчун ташкилотчиёни мусобиқаи сотсиалистӣ баромад карданд.

Умуман, ба андешаи мо, омӯзиши қорил ва ҳаматарафаи фаълонии биступанҷазориён ва саҳми онҳо дар амалӣ сохтани се барномаи муҳташами давлати шӯравӣ - саноатикунони мамлақат, коллективонии хочагии қишлоқ ва инқилоби маданӣ дар Тоҷикистон, ки то имрӯз ба таври зарурӣ омӯхта нашудааст, барои боз ҳам васеатар инъикос намудани таърихи замони шӯравии Тоҷикистон аз аҳамият қорӣ нест.

Дарачаи омӯзиши мавзӯ. Рисолаи мазури диссертатсионӣ дар асоси омӯзиш ва таҳлили маводи бойғонии ҳизбӣ ва давлатии қумқурӣ, дастовардҳои таърихнигорӣ ва ёддоштҳои иштирокчиёни сохтмони қорхозӣ дар Тоҷикистон анқом дода шудааст. Дар таърихнигории Тоҷикистон ин мавзӯ қисман ва дар бобҳои алоҳида қангоми инъикоси масъалаи коллективонии хочагии қишлоқ баррасӣ

шудааст: аз чумла дар асарҳои бунёди ва маҷмуаҳо¹ асарҳои инфиродӣ², ва мақолаҳои илмӣ³.

Дар солҳои 60-80 дар таърихнигории Тоҷикистони Шуравӣ як қатор асарҳои дастаҷамъӣ ва монографияҳои инфиродӣ оид ба коллективонии хоҷагии қишлоқ ва сохтмони колхозӣ, масъалаҳои сохтмони ирригатсионӣ дар Тоҷикистон пайдо шуданд.

Дар доираи баёни мавзуот дар ин асарҳо фаъолияти бригадаҳои сарпараст ва биступанҷазориён дар Тоҷикистон қисман инъикос ёфтаанд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ба истиснои асари А.Русаков, ҳамаи муаллифони дигар масъалаи мазкурро дар ҷараёни фарогирии мавзӯҳои асосии худ ва ба андозаи нопурра баррасӣ кардаанд. Танҳо А.

¹ История таджикского народа. Т. 5. Душанбе, 2004. С. 573-580. Очерки истории коммунистической партии Таджикистана. Т. 1. - Душанбе 1980; Очерки истории колхозного строительства в Таджикистане (1917-1965гг.). - Душанбе, 1968; Очерки по истории Таджикистана. Душанбе, 1970; В братской семье народов СССР. В семье равных. Душанбе 1982; О дружбе таджикского народа с другими народами СССР. Душанбе, 1967; Таджикистан в братской семье народов СССР. Душанбе, 1985; Торжество ленинской национальной политики в Таджикистане. Душанбе, 1984.

² Абулхаев Р.А. Водохозяйственное строительство в Таджикистане. Душанбе. 2000; Гадоев Х. И семье единой и великой. Душанбе 1970; Искандаров Б.И. Россия и Таджикистан. Душанбе, 1984. Масов Р.М. Помощь великого русского народа в построении социалистического общества. в Таджикистане //Торжество ленинской национальной политики в строя // Мероси ниёгон.- 2012. № 12; Русаков А.И. Рабочие двадцатипятидесятники в Таджикистане //Таджикистан в братской семье народов СССР. Душанбе, 1984. Наимов М. Из воспоминания участников Вахшстроля. //Мероси ниёгон (Наследие предков). – 2012. - № 12.

Саидмуродов Х.М. // О дружбе народов СССР с другими народами СССР. Душанбе, 1967.С. 71-90. Хамраев М. Развитие орошение земель советского Таджикистана. Душанбе, 1985.

²Русаков А.И. Рабочие двадцатипятидесятники в Таджикистане //Таджикистан в братской семье народов СССР. Душанбе, 1985.

³ Вклад трудящихся советских республик в водохозяйственное строительство и освоение новых земель в Таджикистане (30-е и первая пол. 80-х гг. XX в.). — Душанбе, 2006; Гадоев Х. В семье единой и великой (Братская помощь РСФСР и других союзных республик Таджикскому народу в строительстве социализма). Душанбе:Ирфон-1975.- 421с.; Искандаров Б.И. Россия и Таджикистан. Душанбе, 1984. Масов Р.М. Помощь великого русского народа в построении социалистического общества. в Таджикистане //Торжество ленинской национальной политики в строя. // Ж. Ниёгон « (« Наследие») 2012 12. Русаков А.И. Рабочие двадцатипятидесятники в Таджикистане. // Таджикистан в братской семье народов СССР. Душанбе, 1Таджидикистане. Душанбе, 1984. Наимов М. Из воспоминания участников Вахш985. Саидмуродов Х.М. // О дружбе народов СССР с другими народами СССР. Душанбе, 1967.С. 71-90. Хамраев М. Развитие орошение земель советского Таджикистана. Душанбе, 1985.

Русаков дар асоси таҳлили далелҳои мушаххас ҷанбаи муҳими қори коргарон - биступанҷазориёни Русияро, ки дар Осиёи Миёна, аз ҷумла дар Тоҷикистон, дар самти ҷорӣ намудани низоми нави муносибатҳои истеҳсолии сотсиалистӣ, ташкили иттифоқи синфи коргар ва деҳқонони тоҷик анҷом дода буданд, мухтасар баён карда аст. Қарори Пленуми ноябри (1929) Комитети Марказии ҳизби коммунистӣ дар бораи зарурати фиристодани биступанҷазориён - коргарони Русия ба Осиёи Миёна бори аввал дар китоби «Таърихи коллективонии хоҷагии қишлоқ ва таъсиси низоми колхозӣ дар Тоҷикистон» қайд карда шудааст¹.

Мақолаи К.И. Богомолова «Биступанҷазориён дар Тоҷикистон»² низ ба ҳамин масъала бахшида шуда, дар он дар бораи ба Тоҷикистон омадани «биступанҷазориён» ва саҳми онҳо дар рушди хоҷагии халқи Тоҷикистон сухан меравад.

Таҳлили нисбатан амиқтар дар мақолаи калони илмии дар боло зикршудаи академик Р.Масов³ дида мешавад. Дар ин мақола ӯ ҷанбаҳои асосии масъаларо таҳлил мекунад ва хулосаҳои муҳим мебарорад.

Мавзӯи баррасишаванда дар монографияи Ҳ.Гадоев⁴ инъикоси васеътар гирифт. Ин асар миқдори зиёди иттилооти муҳимро дар бораи сарпарастии коргарони Русия дар Тоҷикистонро дар бар мегирад, аммо таҳқиқот яктарафа буда, ҳангоми таҳлили масъалаҳои алоҳида баҳои объективии муаллиф вучуд надорад, инчунин робитаҳои мавзӯӣ ва мантиқӣ мавҷуд нестанд. Муаллиф, зоҳиран, кӯшиши бештар додани маълумотро кардааст ва ба маъно ва ҷойгоҳи далелҳои инъикосёфта эътибор надидааст⁵.

¹Русаков А.И. Рабочие двадцатипятилетия в Таджикистане //Таджикистан в братской семье народов СССР. Душанбе, 1985.

² Богомолова К.А. Двадцатипятилетия в Таджикистане /Доклады АН Тадж. ССР. –Вып. 9. – 1953. – С. 11-19.

³См.: Масов Р.М. Помощь великого русского народа в построении социалистического общества в Таджикистане //Торжество ленинской национальной политики в Таджикистане. С. 101-104.

⁴ Гадоева Х. В семье единой и великой. Душанбе, 1970.

⁵ Гадоев Х. Асари номбурда. - С. 156-163.

Саҳми муҳаққиқ Р.А. Абулҳаев дар соҳаи сохтмони хочагии об дар маҷмӯъ, алалхусус дар водии Вахш, сазовори таваҷҷӯҳ аст. Олим дар тадқиқоти худ маҷмӯи масъалаҳои марбут ба обёрии ин водиро омӯхта, масъалаҳои кӯмаки коргарони Русия, аз ҷумла биступанҷазориёнро ба мардуми тоҷик дар татбиқи барномаи хизб Ҳангоми сохтмони Вахшстрой баррасӣ ва воқеъбинона фаро мегирад.

Муаллиф аз он ҷиҳат ҳақ аст, ки қувваи асоси системаи обёрии Вахш дар ибтидои солҳои сиюм аз кормандони муҳандисию техникӣ иборат буд, ки аз минтақаҳои марказии кишвар, пеш аз ҳама аз Федератсияи Россия ба сохтмон омадаанд¹. Маълумоти муҳим дар бораи лоиҳаи обёрии водии Вахш дар асарҳои Қосимов А., Ҳамроев М. низ ҷой дорад².

Дар асари Бобоева Х.Қ. «Иттиҳоди синфи коргар ва деҳқонони Тоҷикистон дар давраи сохтмони сотсиализм»³ масъалаҳои нақши пешбарандаи синфи коргарро дар татбиқи сиёсати коллективонӣ ва аз ҷиҳати ташкилӣ-иқтисодӣ мустаҳкам кардани хочагиҳои деҳқонӣ баррасӣ мешавад. Дар он таҷрибаи муборизаи ташкилоти хизбии Тоҷикистон барои мустаҳкам намудани иттифоқи синфи коргар ва деҳқонони меҳнатӣ дар давраи сохтмони сотсиализм ҷамъбаст гардида, нақши иттифоқи ду синфи дӯст дар рафъи нобаробарии синфӣ дар ҳаёти халқи тоҷик нишон дода шудааст. Дар робита ба масъалаи таҳқиқшавандаи хеш, муаллиф ёрии синфи коргар, аз ҷумла, бригадаҳои сарпараст ва биступанҷазориёнро ба деҳқонон дар давраи ҳассоси коллективонӣ ва саноатикунонии Тоҷикистон дар солҳои 1929-1932 бо мисолҳои ҷолиб нишон додааст. Муаллиф қайд мекунад, ки биступанҷазориён дар дигаргунсозии сотсиалистии кишоварзии

¹Абулҳаев Р. Вклад трудящихся советских республик в водохозяйственном строительстве и освоении новых земель в Таджикистане. - С. 16.

²Касимов А, Ҳамроев М. Развитие орошения земель советского Таджикистана. Душанбе, 1985. С. 34.

³Бабаева Х.К. Союз рабочего класса и крестьянства Таджикистана в период построения социализма. - Душанбе: Ирфон, 1974. 266с.

ноҳияҳои Хучанд ва Қӯрғонтеппа саҳми калон доранд. Биступанҷазориён А.И.Уваров П.А.Сухов, В.Казанников, П.А.Макаров, О.А. Евполова, П.Г.Безгин, К.С.Филчугин дар байни деҳқонон хеле машҳур буданд¹.

Дар асари Гафурова Н. «К истории компартии Таджикистана (1924-1929гг.)»² таърихи муборизаи Ҳизби Коммунисти Тоҷикистонро барои барқарорсозӣ ва рушди хоҷагии халқи ҷумҳури дар давраи анҷоми мубориза ба муқобили босмачиён ва дар вақти гузаштан ба ҷумҳурии мустақил дар ҳаёти ИҶШС нишон дода шудааст.

Муаллиф бо истифода аз адабиёт ва маводи бойгонии мавҷуда, дар бораи таҳкими давлатдорӣ шуравӣ дар Тоҷикистон, дар бораи афзоиш ва муттаҳидшавии ташкилотҳои ҳизбии ҷумҳури, дар бораи афзоиши нақши пешбарандаи Ҳизби Коммунисти Тоҷикистон дар тамоми соҳаҳои иқтисод, ҳаёти сиёсӣ ва фарҳангии халқи тоҷик сухан меронад. Дар асар баъзе масоили ёрии синфи коргар ба деҳқонон баррасӣ шудаанд.

Проблема инчунин диққати муаллифони Москва ба мисли О. Борисов, Розелфенд, В.М., Селутская³ ва дигаронро ҷалб кардааст. Дар рафти инъикоси проблема дар асарҳои худ онҳо дар бораи биступанҷазориён далелҳои муайян оварданд. Масъала нисбатан васеътар дар мақолаи В.М. Селутская баррасӣ шудааст. Омӯзиш ва ҷамъбасти маъхазҳо ва адабиёти мавҷуда оид ба мавзӯи баррасишаванда ба муаллифи ин асар имкон дод ба хулоса оянд, ки то ба имрӯз, ба истиснои мақолаҳои инфиродӣ, ягон асари махсус ё таҳқиқоти илмӣ, ки проблема баррасишавандаро омӯхта бошад, вучуд надорад.

Бо назардошти гуфтаҳои боло ва аҳамияти амалии мавзӯи баррасишавандаро ба назар гирифта, муаллиф кӯшиш кард, ки

¹ Богомолова К.А. Двадцатипятилетие в Таджикистане /Доклады АН Тадж. ССР. – 1952. – Вып. 3. – С. 13.

² Гафурова Н. К истории компартии Таджикистана (1924-1929гг.) . – Душанбе, 1963. - 150с.

³ Селуцкая В.М. Борьба КПСС за социалистическое преобразование сельского хозяйства. М., 1961.

проблемаро муфассалтар нишон диҳад. Азхудкунии заминҳои бекорхобидаи Тоҷикистон яке аз бузургтарин лоиҳаҳои даврони Шуравӣ буд. Дар раванди сохтани обёрӣ ва азхудкунӣ истифодаи заминҳои нав, захираҳои азими моддию техникаӣ ва кадрӣ ҷалб карда шуданд. Пеш аз ҳама барои азхудкунии заминҳои бекорхобида корҳои омодагии васеъро пеш гирифтанд, ки дар натиҷаи он нақшаи чорабиниҳо оид ба ташкили хоҷагиҳои нав ва минтақаҳои маъмурии ҷанубии Тоҷикистон таҳия карда шуд. Таҷрибаи таърихӣ нишон медиҳад, ки маҷмӯи тадбирҳои сирф иқтисодӣ, ки дар ибтидо асосан ба рушди баҳши кишоварзии иқтисодӣ нигаронида шуда буданд, оқибатҳои назарраси на танҳо иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, балки демографиро низ ба бор оварданд.

Аз нуқтаи назари давлати соҳибхитӣ, азхудкунии заминҳои бекорхобидаро як лоиҳаи миллӣ ҳисобидан мумкин аст. Дар даврони Шӯравӣ дар Тоҷикистон аллақай таҷрибаи муайяне оид ба гузаронидани дигаргуниҳои азими иҷтимоӣ иқтисодӣ ҳам оварда шудааст. Беназирии лоиҳаи азхудкунии оммавии заминҳои бекорхобида ва қорамнашуда аз афзоиши талабот ба маҳсулоти соҳаи кишоварзӣ дар Маҷмааи хоҷагии халқи Тоҷикистон ва равандҳои васеи кӯчонидан дар ҷумҳурӣ вобаста буд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳои илмӣ (лоиҳаҳо), мавзӯҳо. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар қорҷӯбаи татбиқи нақшаи дурнамои шӯбаи таърихи навтарини Институти таърих, бостоншиносӣ ва таърихи ба номи А. Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 дар мавзӯи «Таърихи халқи тоҷик, Қонуниятҳои умумӣ ва хусусиятҳои хоси раванди таърихӣ (*давраи муосир*)» омода гардидааст.

Объекти таҳқиқот – раванди саноатикунӣ ва коллективонии Тоҷикистон дар солҳои сиюми асри XX ва ҷалби биступанҷазорӣ ва бригадаҳои сарпараст дар амалисозии ин лоиҳаҳо мебошад.

Предмети таҳқиқот – фаъолияти биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст дар чараёни сохтмони колхозӣ, обёрикунонии маҳалҳои кишвар ва сохтмони иншоотҳои саноативу маишӣ мебошад.

Асоси назариявӣ ва методологии рисоларо принципҳои муносибати мушаххаси таърихӣ ва фарогирии объективи равандҳои таърихӣ, таҳлили муқоисавии таърихӣ ва системавии илмӣ, муносибати ҳамачониба ба рӯйдодҳои таърихи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар он замон фарқ мекарданд, ташкил дод.

Методологияи таҳқиқот. Барои дар амал татбиқ намудани мақсади таҳқиқот дар раванди омӯзиши мавзӯи мазкур як қатор меъёрҳои илмӣ ва муносибатҳои методологӣ истифода гардидаанд. Истифодаи меъёрҳои илмӣ объективӣ ва таърихнигорӣ, инчунин таҳлили маҷмӯӣ, системавӣ ва муқоисавӣ барои инъикоси чараёни сохтмони колхозӣ чараёни сохтмони колхозӣ, обёрикунонии маҳалҳои кишвар ва сохтмони иншоотҳои саноативу маишӣ дар Тоҷикистон, хусусиятҳои муҳими раванди ба даст омадани иҷрои барномаҳои давлатӣ мусоидат намуданд. Дар рисолаи мазкур, инчунин бо истифодаи методҳои маърифатӣ инъикоси воқеаҳову ҳодисаҳои солҳои сиёми асри XX, муқоисаи равандҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ нишон дода шуданд.

Сарчашмаҳо. Пойгоҳи омӯзиши маъхазҳо васеъ ва гуногунҷабҳа мебошад, ки аз се гурӯҳи маъхазҳо иборат аст.

Ба гурӯҳи аввал ҳуҷҷатҳои Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва маводҳои бойгонии ҷорӣ гуногун дохил мешаванд, ки дар он ҳисобот дар бораи ташкилотҳои хоҷагии қишлоқи ҷумҳурӣ нигоҳ дошта мешаванд.

Маводҳои бойгонии Бойгонии давлатии таърихи навтарини Тоҷикистон (минбаъд - БДТНТ) дар омӯзиши масъала мавқеи хоса доранд. Ҳуҷҷатҳои ин бойгонӣ қарорхоёро дар бар мегиранд, ки дар маҷлисҳои ҳам дастгоҳи олии маъмурии ҷумҳурӣ ва ҳам мақомоти

маҳаллии шӯравӣ ва ҳизбӣ, инчунин ташкилотҳои сохтмонӣ ва муҳочиркунонӣ қабул шудаанд.

Ғайр аз ин, дар ин қор маводҳои Идораи Системаи обёрии Вахш (ИСОВ) ва Идораи Системаи обёрии Кофарниҳони поён (ИСОКП) аз бойгонии вилояти Хатлон оид ба обёрӣ ва азхудкунии заминҳо дар водии Караланг, Қарадум, дашти Ғароутӣ, Бешкент ва Ёвон-Обикиик, инчунин совхозҳои водии Вахш гузоришҳо истифода шудаанд.

Ба гурӯҳи дуюм қарорҳои ҳизби коммунистӣ ва ҳукумат, протоколҳои маҷлисиҳои мақомоти ҳизбию давлатӣ ва роҳбарияти хоҷагии об барои кӯчонидан, инчунин маводҳои анҷуманҳо ва пленумҳо оид ба фаъолияти мақомоти ҳизбӣ, обтаъминкунӣ ва муҳочиркунонӣ дар ташкили қорҳои обёрӣ ва азхудкунии заминҳои нав дар минтақаи омӯхташуда дохил карда шудаанд.

Ба гуруҳи дуюм инчунин маҷмуи маводу ҳуҷҷатҳои дар китоби «Из истории совхозного строительства в Таджикской ССР (1929-1970)»¹-ро низ шомил қардан бамаврид аст. Дар он муҳимтарин маводҳо аз бойгонии ҷумҳурӣ гирд оварда шудаанд, ки қисме аз онҳо ба мавзӯи мавриди таҳқиқ алоқаманд ҳастанд ва дар рафти қор муаллиф аз онҳо истифода намудааст.

Ба гурӯҳи сеюм маводи бойи воқеӣ, ки муаллиф аз саҳифаҳои маҷаллаҳои ҷумҳуриявии «Хоҷагии қишлоқи Тоҷикистон», «Колхозу совхозҳои истеҳсолии Тоҷикистон», «Кишоварзии сотсиалистӣ» ва рӯзномаҳои «Коммунист Тоҷикистана», «Тоҷикистони Шӯроӣ», «Комсомоли Тоҷикистон», «Тоҷикистони шӯравӣ», факту рақамҳо аз рӯзномаҳои вилоятию минтақавии «Курган-Тюбинская Правда», «Коммунисти Қурғонтеппа», «Вахш», «Ҳақиқати Колхозобод», «Навиди Дӯстӣ», «Субҳи Ёвон» ба муомилоти илмӣ ворид карда шуданд.

---

¹Из истории совхозного строительства в Таджикистане (1929-1970гг.). - Душанбе: Ирфон, 1979. – 380с.

Ҳадаф ва вазифаҳои омӯзиш. Ҳадафи таҳқиқот инъикоси илмии раванди ба Тоҷикистон омадани «биступанҷазориён» ва саҳми онҳо дар рушди хоҷагии халқи Тоҷикистон мебошад.

Мувофиқи ҳадафи гузошташуда вазифаҳои тадқиқотӣ чунин муайян карда шуданд:

- тавсифи омадани биступанҷазориён ба Тоҷикистон ва шароити будубоши онҳо;

- муайян намудани саҳми «биступанҷазориён» дар рушди саноати кишвар;

- омӯзиши раванди ба деҳоти Тоҷикистон сафарбар намудани сарпарастон;

Омӯхтани саҳми сарпарастон дар баланд бардоштани сатҳи маҳсулнокии колхозу совхозҳо;

- муайян намудани шумора ва ҳайати иҷтимоии сарпарастон;

- таҳқиқи раванди муносибати сарпарастон бо аҳолии маҳаллӣ;

- муайян намудани душвориҳо дар раванди мутобиқшавии сарпарастон ба шароити маҳалҳо.

Навоварии илмии рисола дар он аст, ки он а) раванди ба Тоҷикистон омадан ва ҷобачокунии «биступанҷазориён» ва бригадаҳои сарпараст нишон дода мешавад; б) саҳми онҳо дар рушди саноати кишвар муайян карда мешавад; в) нақши «биступанҷазориён» дар рушди соҳаи аграрии Тоҷикистон инъикос меёбад; г) бори аввал ба муомилоти илмӣ маводи нави бойгонӣ ворид мешавад, ки саҳми «биступанҷазориёнро» дар равандҳои иншооти обёрӣ ва азхудкунии заминҳои нав дар ҷумҳурӣ, бахусус дар водии Вахш, инъикос мекунад; д) хусусиятҳо ва мушкилоти ин марҳила муайян карда мешавад.

Аҳамияти амалии омӯзиш. Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд дар омӯзиши рушди иқтисодиёти Тоҷикистони шӯравӣ дар солҳои 1930-ум аз нигоҳи нав истифода шаванд. Чун дар замони истиқлолияти давлатӣ яке аз аввалин ҳадафҳои асосии ҳукумат расидан ба бехатарии озқворӣ

ва ҳадафи чоруми он саноатикунони кишвар мебошад, барои самаранок истифода бурдани замин ва идоракунии ин раванд таҷрибаи «биступанҷазориён» ва сарпарастони солҳои 1930-ум метавонад муфид бошад.

Чаҳорчӯбаи хронологии таҳқиқот охири солҳои 1929 – 1941-и асри XX-ро дар бар мегирад. Чун маҳз дар ҳамин давра «биступанҷазориён» ва бригадаҳои сарпараст ба Тоҷикистон омада, дар рушди иқтисодиёти ҷумҳурии мо саҳми сазовор гузоштанд.

Саҳми шахсии муаллиф дар натиҷагирии мавзӯ дар он ифода меёбад, ки ӯ дар асоси ҳуҷҷатҳои манбаъҳои муътамад, шумораи зиёди асарҳои нашргардида ва матбуоти даврии солҳои 1930-уми асри XX доир ба ҷараёни сохтмони колхозӣ, обёрикунонии маҳалҳои кишвар ва сохтмони иншоотҳои саноативу маишӣ дар Тоҷикистон, саҳми «биступанҷазориён» дар татбиқи ин лоиҳаҳо бори нахуст дар таърихи ватанӣ таҳлили маҷмӯии таҳқиқоти мазкурро анҷом додааст. Дар натиҷаи омӯختани сарчашмаҳои гуногун муаллиф онҳоро дар маҷмӯъ таҳлил намудааст.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот. Бори аввал бо чунин шакл ва мазмун дар асосии таҳлили доираи васеи ҳуҷҷатҳои расмӣ раванди ба Тоҷикистон омадан ва саҳм гирифтани «биступанҷазориён» ва бригадаҳои сарпараст дар сохтмони ҷомеаи нав дар ҷумҳурӣ, мавриди таҳқиқ қарор гирифта, таҷрибаи ҳамкории созандаи халқҳо нишон дода шудааст, ки аҳамияти калони илмӣ-назариявӣ дорад.

Аҳамияти амалии таҳқиқот. Маводи диссертатсия дар раванди таълим барои омӯзиши таърихи иҷтимоӣ-иқтисодии Тоҷикистони шӯравӣ, таърихи ба амал баровардани лоиҳаҳои беназир дар шароити солҳои сиёми асри XX дар ҷумҳурӣ аҳамияти муҳиму хосса дорад. Хулосаҳои таҳқиқот ва таҳлилҳои илмӣ дар рисола ҷойдошта барои нишон додани воқеияти солҳои сиёми асри XX, инчунин аз ҷониби

омӯзгорони фанҳои ҷомеашиносӣ низ метавонанд мавриди истифода қарор дода шаванд.

Татбиқи натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ. Диссертатсия дар кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н. Хусрав ва шуъбаи таърихи муосири Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши АМИТ омода ва муҳокима гардида, барои ҳимоя тавсия шудааст. Хулосаҳо ва натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ дар шаш мақолаи илмии муаллиф дарҷ гардидаанд.

Шумора ва тавсифи интишорот. Маҷмӯи асосии диссертатсия дар 6 мақола, аз ҷумла 4 мақола дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҚОА назди Вазорати илм ва таҳсилоти олии Федератсияи Россия таҷассум ёфтааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 156 саҳифаи матни компютерӣ таълиф гардида, аз муқаддима, ду боб, ҷаҳор зербоб, хулоса, рӯйхати адабиёти истифодашуда таркиб ёфтааст. Рӯйхати адабиёти истифодашуда 150 номгӯйро фаро мегирад.

БОБИ 1. ЁРИИ «БИСТУПАНЧҲАЗОРИЁН» БА ХАЛҚИ ТОЧИКИСТОН ДАР СОХТМОНИ ҚОМЕАИ НАВИ СОТСИАЛИСТӢ (1929-1937).

1.1. Ба Тоҷикистон омадани коргарони рус – биступанчҳазориён ва бригадаҳои сарпараст

Ҳамаи дигаргуниҳое, ки баъди бунёди тартиботи шӯравӣ дар деҳот гузаронида мешуд, аз ҷумла ислоҳотҳои заминро об, ба як мақсад нигаронида шуда буданд. Ин ҳам бошад ба хоҷагиҳои коллективӣ муттаҳид намудани хоҷагиҳои яккадасти деҳқонӣ ба ҳисоб мерафт. Зеро, тарафдорони чунин сиёсат мегуфтанд, ки: 1) деҳқони яккадаст қобилияти бо иқтидори худ пеш бурдани хоҷагиашро надорад, ва техникаи кишоварзиро харида наметавонад; 2) Агар деҳқони яккадаст хоҷагии худро пеш барад ҳам, аммо вай оҳиста – оҳиста ба бойи деҳот – кулак табдил меёбад. Кулак бошад душмани ҷамъияти шӯравӣ ҳисоб мешуд. Бо ҳамин сабабҳо ба хоҷагиҳои коллективӣ ҳамроҳ намудани деҳқонро зарур мешумориданд.

Аз оғози коллективонии кишоварзон, барои интиҳоби деҳқонон **се шакли хоҷагии коллективӣ**: артели кишоварзӣ (колхозҳо), ширкати якҷоя коркарди замин (ТОЗ-ҳо) ва коммунаро пешниҳод карда буданд. Дар ҳар се шакл ҳам замин моликияти давлатӣ буда, ба чунин хоҷагиҳо, барои истифодабарии доимӣ дода мешуд. Ҷиҳатҳои фарқнунани он шаклҳо инҳоянд: Дар **артели кишоварзон** (яъне, колхозҳо) техника, чорвои корӣ ва дигар олотҳои меҳнат азони колхоз буда, аъзоёнаш – колхозчиён ба ивази меҳнаташон музд мегирифтанд; Дар **ширкати коркарди якҷояи замин** (яъне, ТОЗ – ҳо) аъзоёнаш бо чорвои кории худ меҳнат карда, ба ивази меҳнати худ ва кори чорвоашон музд мегирифтанд. Чунин шаклро муваққатӣ ҳисобида, онро то замони пурқувватшавии колхозҳо зарур ҳисоб мекарданд; Дар **коммуна** давлат тамоми хароҷоти аъзоёнашро ба ўҳдаи худ гирифта, онҳоро бо хӯрок,

пӯшок ва ҳатто ҷои истиқомат таъмин мекард. Аъзоёнаш ба ивази меҳнаташон ягон хел музд намегирифтанд. Ҳаққи меҳнати онҳо ба фонди давлат мерафт. Ҳеч кас ҳақ надошт, ки аъзои коммунаро барои кор кардан маҷбур кунад. Яъне, дар коммуна меҳнат кардан ихтиёрӣ буд. Зеро, онро ба шуурнокии деҳқонон вобаста мекарданд. Дар ҳудуди коммуна пул фаъолият намекард.

Дар амал зараровар будани коммуна феврал маълум гардид. Аз ҳамин сабаб аз он шакли хоҷагидорӣ зуд даст кашиданд. Минбаъд, дар давраи аввал диққати асосиро ба бунёди колхозҳо ва ТОЗ*ҳо равона карда буданд. Вале кӯмаки давлатӣ асосан ба колхозҳо равона карда мешуд. Дар ҳудуди Тоҷикистони имрӯза коллективонӣ аввал аз ноҳияҳои шимолӣ оғоз гардид. Чунончӣ, солҳои 1925 – 1926 дар ҳудуди округи Хучанд аввалин 13 колхоз ба вучуд омаданд. Зеро, маҳз дар ин қисми мамлакат ислоҳоти замин об, чуноне аллакай таъкид шуд, нисбат ба қисми марказӣ ва ҷанубии ҷумҳурӣ пештар гузаронида шуда буд. Он хоҷагиҳо ҳанӯз хоҷагиҳои хурд буда, ба тарзи расмӣ артели кишоварзии меҳнаткашон номида мешуданд ва апрели соли 1926 онҳо оинномаи худро қабул карданд. Соли 1927 боз ду хоҷагии коллективӣ бунёд гардид. Аз 15 хоҷагии умумии дар музофоти Хучанд мавҷуда, 11 ададашон ширкати якҷоя коркарда замин (ТОЗ) ва 4 адади боқимондашон артели кишоварзӣ буданд.

Анҷумани XV ҳизби коммунистии (болшевикии) Русия соли 1927, ки дар мамлакат роҳи коллективониро пеш гирифт, дар ҳудуди Тоҷикистон ҳам, барои инкишофи чунин хоҷагиҳо такони ҷиддӣ дод. Соли 1928 дар музофоти Хучанд боз 13 хоҷагии нави коллективӣ ба вучуд омаданд. Дар натиҷа шумораи умумии чунин хоҷагиҳо дар ин музофот ба 28 адад расид. Аз ин миқдори умумӣ 12 ададашон артели кишоварзӣ ва 16 ададашон ширкатҳои якҷоя коркарди замин (ТОЗ – ҳо)

---

* ТОЗ – Товарищество по совместной обработке земли (Иттиҳодия оид ба кишти якҷояи замин)

буданд. Миёнаи соли 1929 шумораи умумии хоҷагиҳои коллективӣ дар музофоти Хучанд 79 ададро ташкил намуд.

Дар ҳудуди Ҷумҳурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон, яъне қисми марказӣ ва ҷанубии мамлакат, аввалин ду хоҷагии коллективӣ, яке бо номи «Камбағал» ва дигаре ба номи «Нусратулло Махсум», соли 1927, дар ноҳияи Ҳисор ташкил ёфтанд. Баҳори соли 1928 дар ин ҳудуд, шумораи чунин хоҷагиҳои коллективӣ ба 26 адад расид, ки онҳо ҳамагӣ 366 хоҷагиҳои деҳқониро муттаҳид мекарданд.

Баъди он ки музофоти Хучанд ба ҳайати ҶМШС Тоҷикистон дохил шуд, 1 октябри соли 1929 миқдори умумии хоҷагиҳои коллективӣ дар ҷумҳурӣ ба 209 адад расид, ки онҳо 2888 хоҷагиро муттаҳид мекарданд.

То ин сол ба хоҷагиҳои коллективӣ бештар деҳқононе дохил мешуданд, ки онҳо дар ҳақиқат аз ҷумлаи бечорагон буданд ва барои пеш бурдани хоҷагии худ имконият надоштанд. Бо ҳамин сабаб онҳо мӯхтоҷи ҳаргуна кӯмак буданд.

Аз ин рӯ, дар соли 1929 роҳбарияти ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна, аз ҷумла ҶШС Тоҷикистон ба ҳукумати иттифоқ муроҷиат карданд, то коргарони ботаҷрибаро барои расонидани ёрии амалӣ фириштад. Баъдтар, 3 ташкилоти ҳизби коммунистии вилояти Москва ба меҳнаткашони Москва, Ленинград (имрӯза Санкт-Петербург), Иваново-Вознесенск муроҷиат карда, хоҳиш карданд, ки ба деҳқонон дар коллективонидан ва азнавсозии хоҷагии қишлоқ кумак расонанд. Коргарони корхонаҳои нассочии Иваново-Вознесенск ва Москва аввалин шуда дар посух ба даъвати пахтакорон дар бораи кумак хоҳиши худро ибраз доштанд.

Тирамоҳи соли 1929 як ҳайат ба Осиёи Миёна фиристода шуд, ки дар таҳияи лоиҳаи шартномаи мусобиқаи сотсиалистии байни коргарони бофандагӣ ва деҳқонон ширкат варзид. Пас аз гузаронидани корҳои зарурии омодагӣ дар моҳи ноябри соли 1929, дар Москва пленуми

Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистии Умумииттифок (болшевикон) баргузор гардид, ки дар он вазифаҳои расонидани ёрии амалӣ ба деҳқонони Осиёи Миёна, хусусан пахтакорон, муайян карда шуданд.

Коллективонӣ ё умумигардонии хоҷагиҳо дар Тоҷикистон назар ба ноҳияҳои марказии Иттиҳоди Шуравӣ душвортар ва сусттар пеш мерафт. Ин аз таъсири бузурги боқимондаҳои тарзи зиндагии феодалӣ-патриархалӣ дар деҳот, нарасидани мутахассисон ва техника вобаста буд. Коллективонӣ аз соли 1929 аз майдонҳои кишти пахта оғоз ёфт. Ба колхозҳо имтиёзҳои андоз, харидани хӯроки ҳайвонот ва асбобҳои хоҷагии қишлоқ дода мешуданд. Баҳори соли 1930 аввалин чор МТС (стансияҳои мошину трактор) бо 300 трактор - дар ноҳияҳои Арал, Шаҳритус, Шаҳринав ва Сарой -Камар дар ҷануби ҷумҳурӣ ташкил карда шуд. Онҳо дар қори қишт ва ҷамъоварии ҳосил ба колхозчиён ёрӣ расонданд.

Барои ёрӣ расондан ба колхозҳо аз шаҳрҳои марказии саноатӣ ба деҳоти Тоҷикистон бригадаҳои сарпарастии коргарон, зарбдорони меҳнати коммунистӣ «биступанҷазориён» фиристода шуданд. Ташкилоти оммавии ҷамъиятии деҳқонон Иттиҳоди «Ҷуфтгарон» буд, ки 75 ҳазор деҳқонони камбизоатро муттаҳид мекард. Моҳи декабри соли 1930 иттифок ба «Иттиҳоди камбағалон» номгузорӣ шуд, зеро он бештар ба моҳияти синфӣ худ мувофиқ буд. «Иттифоқи деҳқонони камбағал» дар барпо намудани соҳти колхозӣ фаъолона иштирок намуд.

«Биступанҷазориён» коргарони пешқадами марказҳои калони саноатии Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравии Сотсиалистӣ (минбаъд – ИҶШС), ки бо даъвати Ҳизби Коммунист бо ихтиёри худ барои корҳои иқтисодӣ ва ташкилӣ дар хоҷагиҳои деҳқонӣ дар ибтидои соли 1930, дар давраи коллективонии хоҷагии қишлоқ аз марказҳои калони ИҶШС ба минтақаҳои мамлакат, аз ҷумла ба Осиёи Миёна фиристода шуда буданд. Дар моҳи ноябри соли 1929 пленуми Комитети Марказии ВКП (болшевикон) қарор қабул кард, ки биступанҷазориён - коргарони

дорои таҷрибаи кофии ташкилотчигӣ ва сиёсӣ ба деҳот барои кор дар колхозҳо ва МТСҳо фиристода шаванд.

Ин қарор воқуниши васеъро дар байни оммаи коргарони марказҳои саноатии мамлакат пайдо кард. Дар интиҳоби ихтиёриён дар якҷоягӣ бо ташкилотҳои хизбӣ, коллективҳои коргарон ширкат варзиданд, ки дархостҳои дар маҷлисҳои дар корхона ва сеҳҳо қабулшударо муҳокима карданд. Дар натиҷа, 27.519 нафар дар саросари ИЧШС интиҳоб шуданд ва барои кор ба колхозҳо фиристода шуданд. Аз 23409 - 25 ҳазор нафар (ки маълумоти шахсӣ доранд), 92,3% мардон, 7,7% занон; коммунистон 69,9%, комсомолон 8,6%, беҳизбвиён 21,5%; собиқаи корӣ дошта: то 5 сол - 13%, 5-12 сола - 39%, зиёда аз 12 сола - 48%; тақрибан 16 ҳазор нафарро ташкил мекарданд.¹

«Биступанҷазориён» аъзои иттифоқи касабаи металлургҳо буданд. «Барои омода сохтани биступанҷазориён барои кор дар деҳот курсҳои махсус ташкил карда шуданд; як қисми биступанҷазориён барои таҷрибаи 2-3 моҳа ба совхозҳо² фиристода шуданд. Аксарияти биступанҷазориён мустақиман ба колхозҳои минтақаҳои асосии ғаллақори кишвар: Украина, Кавкази Шимолӣ, Волгаи Поён ва Миёна, минтақаҳои марказии заминҳои сиёҳ, Сибири ғарбӣ ва Осиёи Миёна фиристода шуданд.

«Биступанҷазориён» дар бунёди хоҷагиҳои нави коллективӣ ва аз ҷиҳати ташкилӣ-иқтисодӣ мустаҳкам шудани хоҷагиҳои деҳқонӣ фаъолона ширкат варзиданд, дар байни деҳқонон корҳои сиёсӣ, тарбиявӣ ва фарҳангӣ бурданд. Биступанҷазориён ба колхозҳо дар ташкили феҳристи моликияти артелҳо, мустаҳкам кардани интизоми меҳнат, ташкили музди дуруст кӯмак карданд ва ташкилотчиёни мусобиқаҳои сотсиалистӣ буданд. «Як қисми биступанҷазориён аъзои раёсат, раисони колхозҳо интиҳоб карда шуданд. Биступанҷазориён кори худро

¹ КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, 8 изд., ч. 4, М., 1970, с. 350

² Розенфельд В. Я. Двадцатипятидесятники. - М., 1957.

дар фазои муборизаи синфӣ бар зидди кулакҳое, ки ба азнавсозии сотсиалистии кишоварзӣ шадидан муқовимат мекарданд, идома доданд¹.
"

Бисёре аз биступанҷазориён дар деҳот ба кори доимӣ монданд. Онҳо ба таҳкими иттифоқи синфи коргар ва деҳқонон, роҳи муваффақонаи коллективонидани хоҷагии қишлоқ саҳм гузоштанд. Тасфири биступанҷазориён дар адабиёти шӯравӣ таҷассум ёфтааст, масалан, диловарии Давидов дар «Замини бекорхобида» -и М. А. Шолохов.

Ибтидои солҳои 30-юми асри XX давраи оммавии ба Тоҷикистон омадани намояндагони синфи коргари ҷумҳуриҳои пешрафтаи Иттиҳоди Шӯравӣ, хусусан Федератсияи Россия буд. Ин ба туфайли раванди сохтмони сотсиалистӣ, оғози ташкили ҳамкорӣ ва кӯмаки ҳамдигарии байни халқҳои ИҚШС, ки дар он намояндагони синфи коргари Русияи Шӯравӣ фаъолона ширкат варзиданд. Онҳо омили муҳим барои аз тарафи мардуми тоҷик ба даст овардани комёбиҳо дар рушди иқтимоию иқтисодӣ дар тамоми марҳилаҳои сохтмони сотсиалистӣ буданд.

Бояд тазаққур дод, ки дар таърихи бунёди асосҳои саноатӣ ва таҷдиди сохтори кишоварзӣ, дар ҷалби деҳқонони тоҷик ба меҳнати дастаҷамъонаи истеҳсолот дар Тоҷикистон, фаъолияти биступанҷазориён - коргарони корхонаҳои саноатии мамлакат ва бригадаҳои сарпараст хеле назаррас буд.

Дар пленуми Кумитаи Марказии Осиеймиёнагии ҲКУ (б), ки моҳи июли соли 1929 баргузор гардид, эътироф карда шуд, ки зарур аст ба ташкилотҳои ҳизбии вилоятҳои Москва, Иваново-Вознесенск ва Ленинград ва Кумитаи Марказии Иттифоқи касабаи бофандагӣ бо дархости кумак дар сохтмони саноатӣ, рушди кишоварзӣ, аз ҷумла муроҷиат намоянд.

---

¹ Селунская В.М. Асари номбаршуда. – С. 40.

Баъдтар, яъне 19 августи ҳамон сол ташкилотҳои ҳизби коммунистии Узбекистон, Тоҷикистон, Туркменистон ва Қирғизистон ба коргарон ва коргарзанон - коргарони корхонаҳои бофандагии вилоятҳои Москва, Иваново-Вознесенск ва Ленинград муроҷиат карданд, ки ба ноҳияҳои пахтакори Осиёи Миёна сарпарастӣ кунанд.¹

Дар ин солҳои душвори дигаргунсозӣ нақши синфи коргари шӯравӣ дар ҳаракати ватандӯстонаи коргарони – биступанҷазориён ва сарпарастии коргарон бар деҳоти колхозӣ ба кулӣ эҳсос шуд.

Дар ин росто, дар қарорҳои пленуми ноябрии (1929) КМ ҲКУ (б) нишон дода шуда буд, ки «илова бар он, ки ҳаракати колхозиро аз ҷониби қувваҳои роҳбарикунандаи ҳизбӣ мунтазам тақвият бахшад, зарур доништа шавад, ки дар моҳҳои наздик ба деҳот барои кор дар колхозҳо, истгоҳҳои машину тракторӣ, ёрӣ фиристода шавад, ҳадди аққал 25 ҳазор кормандоне², ки таҷрибаи кофии ташкилӣ ва сиёсӣ доранд.» Даъвати ҳизбро синфи коргари кишвар ғаёлона пешвоз гирифт. Коргарони сершумори пешрафтаи корхонаҳои саноатии Чумҳурии Сотсиалистии Федеративии Шӯравии Россия (ҶСФСР) омодагии худро барои сафар ба минтақаи дури Осиёи Миёна, аз ҷумла ба Тоҷикистон нишон доданд.

Дар қарори Шурои Нозирони Халқии ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи ташкили бригадаҳои зарбдор барои маъракаи киштуқори дар пеш истода» аз 27 январи соли 1930 гуфта мешуд, ки «ба ташкилотҳои иттифоқҳои касаба ҳуқуқ дода шавад, ки дар қатори муассисаҳои давлатӣ, кооперативӣ, ҷамъиятӣ, бригадаҳои зарбдор таъсис дода, барои гузаронидани маъракаи кишт ба деҳот фиристанд; 2. Барои кормандоне, ки ташкилотҳои иттифоқҳои касаба онҳоро барои иштирок дар маъракаи кишт фиристодаанд, музди миёнаи меҳнат дар ҷои қорашон дар тули сафар нигоҳ дошта шавад.

¹ Гадоев Х. Асари зикршуда. с. 160-162 С.158-159.

² КПСС в резолюциях. Т. 4 С. 35

3. Харочоти марбут ба сафари хидмати фиристодашуда барои гузаронидани маъракаи кишт аз чониби муассисаҳо ва ташкилотҳо дар ҷои хидмати онҳо мутобиқи қарори ШНХ ҶШС Тоҷикистон аз 30 ноябри соли 1929 пардохт карда мешавад.¹

Дар маводҳо ва баромадҳои вакилони Конфронси XVIII умумииттифоқии Ҳизби Коммунистии Умумииттифоқӣ (болшевикон), ки аз 15 феврал то 20 феввали соли 1941 дар Москва баргузор шудааст, далелҳо ва иттилооти рақамии пешниҳодшуда аз рушди бомуваффақияти хоҷагии халқ ва ғалабаи сотсиализм дар як кишвари воҳид шаҳодат медиҳанд. Тараққиёти мунтазами хоҷагии халқро қонунҳои такрористехсолкунии сотсиалистӣ дастгирӣ мекарданд, ки маънои афзоиши бемайлоии тамоми соҳаҳои хоҷагии халқ, ҷамъоварии заминаи моддию техникий сохтмони сотсиалистиро дошт.

Чунин муваффақият ногаҳонӣ ва фавран ба вучуд наомадааст: ин натиҷаи муборизаи қаҳрамононаи мардуми шӯравӣ барои тантанай сиёсати генералии Ҳизби Коммунистӣ ва ҳукумат, натиҷаи саноатикунонии сотсиалистии тамоми кишвар буд. Он дар натиҷаи меҳнати фидокорона ва пирӯзонаи хоҷагиҳои деҳқонии колхозӣ ба вучуд омад, ки баъзан дар шароити мубориза бо душманони синфӣ мегузашт.

Асосгузори давлати шуравӣ В.И.Ленин нақшаи мушаххаси азнавсозии сотсиалистии деҳот ва ҷалби тамоми қишрҳои деҳқононро дар сохтмони сотсиализм тавассути ҳамкорӣ таҳия карда буд. Милликунонии замин ва ба моликияти ҷамъиятӣ табдил ёфтани он ҳамчун муҳимтарин заминаҳои ба роҳи сотсиализм гузаштани деҳқонон хидмат кардааст. Ҳизби Коммунистӣ ва Ҳукумати Шуроӣ дарҳол баъд аз ғалабаи Инқилоби Октябр (1917) дар роҳи дигаргунсозии пай дар пай сотсиалистии қишлоқ, дар бораи дар хоҷагии қишлоқ ба вучуд овардани таҷрибаи сохтмони сотсиализмро дар деҳот бодикқат омӯхт. Фармони Кумитаи иҷроияи марказии умумирусиягӣ «Дар бораи заминсозии

¹ БДТНТ, ф. 5360, оп. 1, д. 31, л. 1. Нусхаи асл.

сотсиалистӣ ва чораҳои гузариш ба кишоварзии сотсиалистӣ» (феврари 1919) вазифаҳои хоҷагиҳои деҳқониро муайян кард, дастурҳои мушаххас оид ба масъалаҳои асосии фаъолияти онҳо, ташкили идоракунӣ, муносибат бо мақомоти давлатӣ, истифодаи маҳсулоти аз ҷониби онҳо эҷодшуда ва ғайра хоҷагидорӣ калон пайравӣ кардан гирифтанд.

Дар барномаи ҳизбӣ, ки онро Анҷумани VIII Ҳизби коммунистии (болшевикии) Россия (минбаъд ҲКР (б) (1919) қабул кард, қайд карда шуд, ки Ҳукумати Шуравӣ моликияти хусусиро ба замин комилан барҳам дода, ба татбиқи як қатор тадбирҳо шуруъ мекунад.

Барои иҷрои ин вазифаҳо дар заминаи ҳамкории халқҳои давлати сермиллати сотсиалистӣ як пойгоҳи пуриктидор ташкил карда шуд. Таърихи сохтмони сотсиалистии шӯравӣ ба пуррагӣ нишон медиҳад, ки ба тӯфайли бемайлон ба амал баровардани сиёсати миллии ленинии Ҳизби коммунистӣ ва ҳукумати шӯравӣ тавонистааст, ки манфиатҳои давлатро дар маҷмӯъ бо манфиатҳои миллатҳои муқими он таъмин намояд ва дар ин замина муносибатҳои мусоиди байни мардумро ба роҳ монанд ва ба ташкили кишоварзии миқёси сотсиалистӣ шуруъ кунад.

«Таҷрибаи мо дар вучуди мо эътиқоди пойдорро ба вучуд овард, навиштааст В.И.Ленин, ки танҳо тавачҷӯҳи бениҳоят зиёд ба манфиатҳои миллатҳои гуногун заминаи муноқишаҳоро бартараф мекунад, нобоварии ҳамдигарро бартараф мекунад, тарси ҳар гуна фитнаҳоро бартараф мекунад, эътимодро ба вучуд меорад, хусусан коргарон ва деҳқононе, ки бо забонҳои мухталиф ҳарф мезананд, ки бидуни онҳо на муносибатҳои сулҳомези байни халқҳо ва на ҳама гуна рушди бомуваффақияти ҳама чизҳое, ки дар тамаддуни муосир арзишманданд, комилан ғайриимкон аст».¹ Таъсиси колхозҳо як таҷрибаи нави номаълум буд. Аз ин рӯ, як қатор монеаҳоро паси сар кардан лозим омад: тағйир додани одатҳои соҳиби хурд; психологияи худро тағйир додан; ўро ба бартариҳои усули нави иқтисодӣ бовар

¹ Ленин В.И. Асарҳои мунтахаб. – Ҷ.33. – 349.

кунондан. Барои иҷрои ин вазифаҳо дар солҳои 30-ум, ҳизби коммунистӣ ва ҳукумат фаъолони иттифоқҳои касаба, кормандони сиёсӣ ва комсомолонро ба деҳа барои гузаронидани корҳои таблиғотӣ фиристоданд. Аз ташкилотҳои шахрӣ ва корхонаҳои саноатӣ ба деҳот 25 ҳазор нафар коргарони пешқадами коммунист ва беҳизбиён фиристода шуданд. Дар ҷараёни татбиқи қарори ҳизби коммунистӣ ва ҳукумат дар сиёсати коллективонӣ ба хатогиҳо ва зиёдаравӣ роҳ дода шуд. Коллективонии хоҷагии қишлоқ дар баъзе ҳолатҳо ба таври сунъӣ суръат гирифт, принсипи ихтиёрӣ дағалона вайрон карда шуд, хусусан нисбати деҳқонони миёна. Ва ин қонуншиканиҳо ва изофаҳоро душманони Ҳокимияти Шуравӣ, алалхусус деҳқонони сарватманд (кулакҳо) фавран истифода бурданд.

КМ ҲКУ (б) барои ислоҳи хатогиҳо ва зиёдаравӣ чораҳои таъҷилӣ ва қатъӣ андешид. Ба ин муносибат, 2 март соли 1930 мақолаи И.В.Сталин «Саргардонӣ аз муваффақият» ба таъб расид, ки мувофиқи он Бюрои Сиёсии КМ «Дар бораи мубориза бар зидди таҳрифоти сиёсати ҳизб дар ҳаракати колхозӣ» қарори махсус қабул кард.¹ Ҳизби коммунистӣ вазъияти деҳотро ҳушёрона фаҳмида, роҳи бартараф намудани хатоҳои содиршударо пеш гирифт. Ташкилотҳои ҳизби коммунистӣ муътадил гардондани вазъияти деҳотро қатъиян пеш гирифта, диққати асосии худро ба структураи ташкилӣ-иқтисодии колхозҳои нав дар асоси қоидаҳои намунавии артели хоҷагии қишлоқ равона карданд. Хатогиҳо ва ноқомиҳо боварии ҳизбро ба дурустии нақшаи кооперативии ленинӣ, роҳи сӯи коллективонидан суст карда натавонистанд. Ҳизби коммунистӣ ба оммаи деҳқонон фаҳмонда дод, ки роҳи колхозҳо ягона роҳи дурусти ҳалосӣ аз асорати кулак, қашшоқӣ ва зулмот аст, ки вай танҳо ба ҳаёти озод, хушбахтона ва дурахшон оварда мерасонад.

---

¹Правда. – 1930. - 2 март.

Ислоҳи шадиди хатогиҳо оммаи деҳқонро ба сулҳ овард. Муносибати Ленин ба деҳқони миёна барқарор карда шуд. Ниятҳои душманон барои истифодаи норозигии деҳқони миёна ба муқобили Ҳокимияти Шуравӣ барбод дода шуданд. Дар натиҷаи андешидани чораҳои қатъӣ оид ба ислоҳи хатогиҳо ва зиёдаравӣ дар коллективонӣ дар соҳаи кишоварзӣ дар нимаи дуюми соли 1930, колхозҳо 21,4% ва пас аз як сол - июни соли 1931 - 52,7% хоҷагиҳои деҳқонро муттаҳид карданд. Дар қишлоқҳо низоми колхозӣ барпо карда шуд, хоҷагии қишлоқ бо истиғоҳи мошину тракторӣ таъмин шуд. Анҷумани XVI Иттифоқҳои касабаи мамлакат (26 июн - 13 июли 1930, Москва) ба анҷумани ҳамлаи бемайлони сотсиализм дар тамоми ҷабҳа табдил ёфт. Вай қайд кард, ки Иттиҳоди Шуравӣ ба давраи сотсиализм ворид шуд – акнун бахши сотсиалистӣ дар иқтисоди миллӣ мавқеи бартаридоштаро ишғол кард.

Дар моҳи ноябри соли 1929 пленуми КМ ҲКУ «Дар бораи натиҷаҳо ва вазифаҳои минбаъдаи рушди колхозҳо» қарор қабул кард, ки мувофиқи он қарор қабул карда шуд, ки 25 ҳазор коргарони «пешқадам»-и шаҳрҳо ба кори доимӣ дар колхозҳо ва МТС барои «идоракунии колхозу совхозҳои нав таъсисшуда» фиристода шаванд. Ин қарор дар байни коргарон ҳамовозӣ пайдо кард. Дар интиҳоби ихтиёриёнон, ҳам ташкилотҳои ҳизбӣ ва ҳам бевосита коллективҳои меҳнатӣ ширкат варзиданд, аризаҳои дар маҷлисҳои фабрика ва завод воридшударо муҳокима кардандорӣ ва ташкилотчигӣ дар колхозҳо фиристода шуданд.

10 апрели соли 1930 қатори Тошканд-Сталинобод ба пойтахти Тоҷикистон омад. Вақте ки саф ба платформа наздик шуд, оркестри низомӣ ба навохтани «Интернационал» шурӯъ кард. Роҳбарони чумхурии ҷавони тоҷик, кормандони идораҳои давлатӣ, низомиён, садҳо деҳқони оддӣ ва чанд коргари дигари корхонаҳои шаҳр ба истиқболи ин қатори ғайриоддӣ ба истиғоҳ омада буданд.

Ҳамин, ки қатора боз истод, садҳо нафар аз он берун омаданд. Инҳо асосан чавонписарон ва духтароне буданд, ки бо қарори ҳукумати ИҶШС ба Тоҷикистон ҳамчун ташкилотчиёни истехсолот ва пешвоёни ҳаракати колхозӣ омада буданд. Корхонаҳои бофандагии Москва ба ноҳияҳои пахтакори Осиёи Миёна 789 нафар беҳтарин намоёндагони ҳешро фиристоданд. Танҳо аз Москва 150 нафар коргарони корхонаҳои «Трехгорная мануфактура», «Гули сурх» ва «Коммунаи Париж» барои кӯмак ба Тоҷикистони бародар барои кӯмак ба Тоҷикистони бародар фиристода шуданд.

Дар давоми солҳои 1930-1931 150 нафар аз биступанҷазориён ба Тоҷикистон омаданд, ки онҳо дар бунёди низоми колхозӣ саҳми арзанда гузоштанд. Бо таъсиси ҶШС Тоҷикистон дар Тоҷикистон сохтмони азими колхозӣ оғоз ёфт, ки барои кумак ба кишоварзони тоҷик дар татбиқи ин чорабиниҳои азим Комитети Марказии ШУИК (Шӯрои умумииттифоқии Иттифоқҳои қасаба) ва Ҳукумати Иттифоқ қарор қабул карданд, ки ба ҷумҳурии мо гурӯҳи калонеро аз биступанҷазориёни Русия фиристанд.

Дар нимаи аввали соли 1930 гурӯҳи аввали онҳо, ки иборат аз 87 нафар буданд, омаданд¹. То охири сол онҳо 115 нафар буданд, ки ба бисёр минтақаҳои кишоварзии ҷумҳурий паҳн шуданд. Баъзеи онҳо дар шаҳрҳо тақсим карда мешуданд. 38 нафар ба қори идоракунии колхозҳо ва 28 нафар ба иттиҳодияҳои колхозҳо ва 21 нафар ба қорҳои дигари деҳот фиристода шуданд². Меҳнаткашонии пешқадами марказҳои саноатии мамлакат - биступанҷазориён ба деҳқонони тоҷик дар қори дигаргунсозии сотсиалистии хоҷагии қишлоқ ёрии калони ташкилӣ ва техники расонданд.

Пленуми Комитети Марказии ҲКУ (б), ки моҳи ноябри соли 1929 баргузор гардид, ба ин ҳаракати ватандӯстонаи коргарон замина гузошт. Дар қарори пленум чунин навишта шуда буд: «... ба ғайр аз мунтазам

¹ БДТНТ. Ф.3, оп. 5, д. 648, л. 33.

² Очерки истории Коммунистической партии Таджикистана. - Т. 1. - С. 10.

тақвият додани ҳаракати колхозӣ аз ҷониби қувваҳои роҳбарикунандаи ҳизби коммунистӣ, дар моҳҳои наздик барои кор дар колхозҳо, стансияҳои машину тракторӣ, иттиҳодияҳои истеҳсоли ва ғайра ба деҳот фиристондани биступанҷазориён, коргароне, ки таҷрибаи кофии ташкилӣ ва сиёсӣ доранд, дар назар аст. " Бо даъвати ҳизби коммунистӣ тақрибан 150 нафар коргарон аз марказҳои саноати Русия ба Тоҷикистон рафтанд. Инҳо асосан коргарони корхонаҳои «Трёхгорная Мануфактура» -и Москва ба номи Ф.Е.Дзержинский, Ғалабаи Пролетарӣ », « Байрақи Сурх », « Глуховская », « Яхрома », ба номи В.И.Ленин, ки дар минтақаҳои пахтакори ҷумҳурӣ сарпарастӣ мекарданд. Дар байни 93 фиристондашудаи «Трёхгорная мануфактура» коммунистон С.С.Косырев, О.Н.Евполова, Семён Басагин ва дигарон буданд, ки ба отряди биступанҷазориён сарварӣ мекарданд.

Деҳқонон ба маҳорати ташкилотчигӣ ва меҳнати монданашавандаи коргарон П.Ю.Носков, А.И.Уваров, П.А.Сухов, А.М.Макаров, А.В. Русаков қоил буданд. Намояндагони заводҳо ва фабрикаҳои нассочии Москва, Иваново-Вознесенск, Коломна дар солҳои ислоҳоти кишоварзии сотсиалистӣ дар ҷумҳурӣ дар таҳкими иттиҳоди коргарон ва деҳқонон нақши истисноӣ доштанд, барандаи сиёсати аграрии ленинии Ҳизби коммунистӣ буданд. Аз ҷумлаи фиристондагони ҳизб Сергей Косирев дар ноҳияи Арал (Куйбишев, Ҷомӣ), Крупинин дар Конибодом, А.И. Уваров дар Исфара кор карданд.¹

Баҳори соли 1930 Тоҷикистон боз 100 нафар биступанҷазориёнро қабул кард. Аз онҳо 38 нафар ба корҳои роҳбарии колхозҳо, 28 нафар ба иттиҳодияҳои соҳавии колхозҳо, 21 нафар ба дигар соҳаҳои хоҷагии кишлоқ сафарбар карда шуданд.

Ҳамин тариқ, дар ибтидои солҳои 1930-ум сафи коргарону деҳқонон ва хизматчиёни давлатии Тоҷикистон аз ҳисоби биступанҷазориён ва

---

¹ Богомолова К.А. Двадцатипятилетие в Таджикистане /Доклады АН Тадж. ССР. – 1952. – Вып. 3. – С. 13; Энциклопедия Советии тоҷик. Ҷилди 1. Душанбе, 1978. С. 456.

бригадаҳои сарпараст пурра шуда, ба рушди иқтисодиёти Тоҷикистон такони ҷиддӣ дод.

1.2. Саҳми «биступанҷазориён» дар рушди саноати Тоҷикистон.

Яке аз иқдомҳои инқилобии Ҳукумати Шӯравӣ саноатикунонӣ ё индустрикунонии мамлакат буд, ки дар таърих ҳамто надорад. Дар ин давра, яъне дар охири солҳои 1920-и бтидои солҳои 30ум Тоҷикистон низ ба кишвари саноатӣ мубаддал гашт. Аввалин корхонаҳои саноатӣ сохта шуданд, ки дар ин раванд саҳми биступанҷазориён хеле калон буд.

Яке аз онҳо Иван Гусев - устои монтажчиёни баландошёна мебошад, ки дар бунёди заводи сементи Душанбе ва стансияи электрикии оби Норак саҳми калон гузоштааст.

Нақши халқи рус ва дигар халқҳои шӯравӣ дар рушди Тоҷикистон, саҳми онҳо дар ташаккули кишвар ба ҳеҷ чиз муқоиса карда намешавад. Сиёсатмадорон ва вазирон, академикҳо ва олимони барҷастаи Академияи илмҳо, директорон ва саринженерони заводҳо, кормандони институтҳои тадқиқотӣ ва бюроҳои конструкторӣ, муаллимони мактабҳои олий ва муаллимони мактабҳои миёна, котибони КМ, кумитаҳои вилоятӣ ва кумитаҳои ноҳиявӣ - русҳо ва русзабонон қариб дар ҳама соҳаҳои ҷомеаи ҷумҳурӣ кор мекарданд.

Коргарон, фрезерчиёни баландихтисоси Русия, асбобсозон ва металлургҳо, гидротехникҳо, коргарони роҳи оҳанро, ки бо меҳнати худ асосҳои саноати Тоҷикистони муосирро гузоштаанд, махсусан қайд кардан лозим аст.

Иван Новохатний (1870 - 1953). Соли 1924 ӯро аз Москва ба Душанбе фиристоданд. Соли 1929 вай як пойгоҳи ҷумҳуриявии табларзаро ташкил кард. Дар Душанбе Институти санитарӣ-бактериологӣ созмон дода шуд.

Валя Рубанова, вакили Шӯрои шаҳрӣ, механики заводи сементи Душанбе дар рушди саноати Тоҷикистон саҳми босазо гузоштааст. Қайд кардан муҳим аст, ки Русия бешубҳа дар робита бо Тоҷикистон нақши мусбати тамаддунӣ дошт. Давлат ва ҷомеа таъсис дода шуд, ба расмият дароварда шуд, муассисаҳои фарҳангию иҷтимоӣ рушд карданд, саноат ва маҷмааи агросаноатӣ, маориф ва тандурустӣ, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ рушд карданд.

Георгий Мазуровский яке аз ровиёни шинохтаи телевизиони Тоҷикистон буда, дар ташаккули он саҳми муҳим гузоштааст.

В.Зайцева - духтури шоистаи ҶШС Тоҷикистон, доктори илмҳои тиб, вакили Шӯрои Олии ИҶШС аз ҶШС Тоҷикистон. То замони пошхӯрии давлати шӯравӣ дар ҶШС Тоҷикистон зиёда аз 400 ҳазор нафар русҳо ва русзабонон зиндагӣ мекарданд. Қариб 8% аҳолии Тоҷикистонро ташкил мекарданд. Тақрибан 40% сокинони Душанбе русҳо буданд ва шумораи русҳо дар кишвар пас аз тоҷикон ва узбекҳо дар ҷои сеюм буд.

Генерал-лейтенант Александр Чудесов. Аз соли 1923 то 1925 - сардори минтақаи мустаҳками Варзоб. Дар давраи Ҷанги дуҷони ҷаҳонӣ, фармондеҳи дивизияи 24-уми савора, дивизияи 32-юми савора. Вакили Шӯрои Олии ҶШС Тоҷикистон.

Солҳои 1990-уми асри гузашта аксарияти русҳо ва русзабонҳо кишвари моро тарк карданд ва тақрибан тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеаи Тоҷикистон, аз ҷумла иқтисодиёт, нарасидани мутахассисонро то имрӯз эҳсос мекунанд.

Иван Чувелев (1897 - 31 декабри 1942) - актёрони шӯравӣ, хунарпешаи шоистаи Ҷумҳурии Сотсиалистии Федеративии Шӯравии Россия (минбаъд – ҶСФШР) (1935). Вай дар филмҳои «Фарзандони капитан Грант» (Айртон), «Волга-Волга», «Раъду барқ» (Тихон) ва ғайра нақш офаридааст.

Борис Бибииков (1900 - 1986) - актёри театр ва кинои шӯравӣ, коргардони театр, муаллими театр. Лауреати Мукофоти Сталинӣ. Ҳунарпешаи шоистаи ҚСФШР (1947), ҚМШС Бошқирдистон (1959) ва ҚШС Тоҷикистон (1964). Вай дар филмҳои «Майор гирдбод», «Пагоҳ биёед» ва ғайра нақш офаридааст.

Шоири боистеъдод ва маъруфи даврони Шӯравии Русия Ярослав Смеляков ҳангоми дар Душанбе буданаш, гӯё ояндаро пешбинӣ мекард, соли 1962 яке аз ашъори зебои худро, ки ба русҳои Тоҷикистон бахшидааст - «Ода ба марди рус» навиштааст.

Имрӯз, дар қабристонии насронии Душанбе, зиёда аз 1 500 000 қабриҳои мардуми рус, ки ҳаёт ва сарнавишти худро ҳамеша бо Тоҷикистон пайванд додаанд, мавҷуданд.

Нақле дар бораи тақдирӣ яке аз биступанҷазориён. Онҳое, ки имрӯз дар шаҳри мо зиндагӣ мекунанд, бештаранд ... Бобо ва бибии ман, ки аз деҳаи Саратов барои сохтани нерӯгоҳҳои барқи обии Варзоб омадаанд - деҳқонони оддии рус - ба таври ҳайратовар ба ҳаёти Тоҷикистон аз солҳои 30-юм одат карданд. «Чанд нафар дӯстони бобоям аз деҳаи Чорбоғ дар паси мизҳои бо дастҳои ӯ сохташуда нишаста буданд. Ман то ҳол дар ёд дорам, ки чӣ гуна ман ва бобоям дар тӯйи арӯсии тоҷикии дӯсташ Юнус дар деҳа меҳмон будем. Гарчанде ки бобо забони тоҷикиро базӯр медонист, ӯ ва дӯстонаш дар хонаи бобо соатҳо суҳбат меоростанд. Ва мо, бачаҳо, он вақт ба хари бобои Тош-Кабир савор шуда будем. Албатта, на танҳо харгӯшҳо дар ин ҷо хонаи дуввум пайдо карданд ва иқтисодиёти худро баланд бардоштанд. Ман дар синфе будам, ки 50% олмониҳо буданд. Ин танҳо он аст, ки он мамлақати бузурги ИҚШС ба мисли як маҳлули сементӣ бо забони русӣ мустақам карда шуд. Пас, таърихи империя тасмим гирифт. Оё он метавонад ба таври дигар дар Ҳиндустон бо забони англисӣ бошад? Шояд ҳа. Ягона ин аст, ки ба таври таъҷубовар русҳо (ё дурусттар интиқолдиҳандагони фарҳанги русӣ) худро чунин мустамликадорон ва интиқолгарони

тамаддун эҳсос намекарданд. Ин аст он чизе ки ман дар бораи худам мегӯям. Таърих тадричан аз паҳлӯҳои ноҳамвор ҳамвор хоҳад шуд, аммо хотираи ҳаёт дар Тоҷикистон дар даврони Шӯравӣ набояд аз байн равад ва ба шарофати одамоне, ки хотираи набераҳояшонро қадр мекунанд, аз байн намеравад.

«Ман ба муаллиф Ғафур Шерматов барои мақола эҳтироми зиёд дорам, барои нашри аксҳо дар бораи ватани худ Тоҷикистон, аксҳои зиёдеро ба албоми худ мегузорам. Дар ин мақола ман умедвор будам, ки дар бораи бобоям Шилов Петр Матвеевич бихонам. ӯро соли 1934 аз Ленинград ба Тоҷикистон фиристоданд, аввал ба Фархор сипас ба Якка-Чинор. Мо дар як ба истилоҳ хобгоҳ зиндагӣ мекардем. Дар квартираи 1-ум котиби якуми комитети ҳизби коммунистӣ ноҳияи Сталинобод Дмитрий Осипов (ному насабашро дар хотир надорам), дар квартираи дуйум прокурор ва дар сеюм мо. дар соли 1951, бобои ман дар қабристони Душанбе ва бибиям дар соли 1968 дар онҷо дафн карда шуданд. Вай нафақахӯри шахсӣ буд. Дар он қабристон хешовандон ва дӯстони зиёде хобидаанд. Бо эҳтиром, Саркисов».

Соҳтмони колхозӣ дар Тоҷикистон дар ибтидои солҳои 30-юм на танҳо миқдори зиёди таҷҳизот, балки коргарону мутахассисони сершуморро низ талаб мекард. Ин дар ҷумҳурӣ хеле кам буд. Аз ин рӯ, раҳбарияти Тоҷикистон аз ҳукумати марказӣ барои кумак муроҷиат кард. Ба деҳқонони тоҷик кӯмак феврал расонида шуд.

Бо меҳнати асил, эҳтиром ба расму оини мардуми маҳаллӣ, ғамхорӣ нисбати онҳо биступанҷазориён сазовори эҳтироми мардум гаштанд. Аксари онҳо тақдири хешро бо ин сарзамин пайваستا, якумр ин ҷо монданд.

Фиристодагон дар ибтидо ҳатто дар мубориза бо босмачиён ширкат доштанд. Коммунистон - биступанҷазориён Сергей Косырев, Иван Козлов ва дигарон бо силоҳ бар зидди гурӯҳҳои босмачӣ мечангиданд. Гаврил Безгин ва аъзоёни бригадаи кории ӯ аз дасти босмачиён ҳалок

шуданд, чони худро дар мубориза барои ояндаи дурахшони деҳқонони тоҷик бахшиданд. Дар қарори Пленуми 1-уми Шӯрои марказии Иттифоқи касабаи бофандагии Тоҷикистон дар бораи кори биступанҷазориён қайд карда шудааст: «Ба сохтмони колхозӣ фиристодани биступанҷазориён ҳамчун иқдоми муҳимтарини ҳизби коммунистӣ ва иттифоқи касаба дар роҳи азнавсозии сотсиалистии кишоварзӣ комилан бор овард. Дар шароити душвори муборизаи шадиди синфӣ биступанҷазориён дар самти татбиқи амалии сиёсати генералии ҳизб дар таҷдиди сотсиалистии деҳот кори зиёдеро анҷом медиҳанд, рамзи аслии истодагарӣ ва рағбати пролетарио дар рафъи мушкilot дар ин соҳаи муҳимтарини кор дар мубориза барои таҷдиди сотсиалистии кишоварзӣ нишон медиҳанд.

О. Евполова, ки чонишини раиси иттифоқҳои колхозҳои ноҳияи Арал шуда кор мекард, ба хотир меорад: «Шаб, мо дар кабинаҳои тракторҳо мехобидем, ногаҳон садо баланд мешавад. Биступанҷазориён ба таҳдиди босмачиён ва таъқибҳои хунин нигоҳ накарда, дар байни колхозчиён дар ҷойҳои худ монданд ва вазифаи худро давом доданд. Отряди таҳти фармондеҳии сардори шӯбаи корҳои дохилаи ноҳияи Арал Чекулаевро дар вилояти Махсум-обод босмачиён ихота карданд. Ба ёрии онҳо отряди ихтиёрӣ омад, ки дар ҳайати он аъзои биступанҷазориён С. Косырев низ буд¹.

Мувофиқи баъзе маълумотҳо олими машҳур А.А. Семенов низ дар ин қатор буд. Александр Семенов (1873 - 1958) - шарқшиноси намоёни рус, шарқшиноси шӯравӣ, доктори илмҳои таърих, профессор, узви ҳақиқии (академик) Академияи илмҳои ҶШС Тоҷикистон, директори Институти таърих, бостоншиносӣ, мардумшиносии Академияи илмҳои ҶШС Тоҷикистон (то соли 1954), вакили Шӯрои Олии Тоҷикистон буд.

Олег Добровольский - астроном, академики Академияи илмҳои ҶШС Тоҷикистон. Аз соли 1946 ӯ ба шӯбаи астрономияи кометаҳо роҳбарӣ

¹ <https://library.tj/m/articles/view>.

мекард, директори Институти астрофизикаи Академияи илмҳои Тоҷикистон буд. Дар солҳои 70-ум бо роҳбарии ӯ марҳилаи дуоми расадхонаи Ҳисор сохта ва асоси расадхонаи баландкӯҳи Санглох гузошта шуд.

Ҳамаи онҳо таҷрибаи назарраси истеҳсоли ва меҳнатӣ, таҷрибаи бой дар корҳои ҷамъиятӣ доштанд ва аз гурӯҳи биступанҷазориён буданд. Биступанҷазориён дар ташкили саноат ва колхозҳои Тоҷикистони Шӯравӣ нақши бузург доштанд. Бо ёрии онҳо тарзи ҳаёти деҳқонон тағир ёфт, усулҳои пешқадами идоракунӣ ҷорӣ карда шуданд ва албатта фарҳанги русӣ паҳн карда шуд. Қисми муҳими коргарон, биступанҷазориён, ҳамеша дар Тоҷикистон боқӣ монданд.

То замони пошхӯрии иттиҳоди шӯравӣ русҳо дар ҶШС Тоҷикистон зиёда аз 400 ҳазор нафарро ташкил мекарданд. Қариб 8% аҳолии ҷумҳурии мо. Тақрибан 40%-и сокинони Душанбе русҳову русзабонон буданд ва шумораи русҳо дар кишвар пас аз тоҷикон ва узбекҳо дар ҷои сеюм буд. Имрӯз аксарияти русҳо кишвари моро тарк карданд ва тақрибан тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеаи Тоҷикистон, аз ҷумла иқтисод ва сиёсатро тарк карданд.

Деҳқонони ҷумҳурӣ ба ёрии бегаразонаи интернационалии синфи коргари Москва ва дигар марказҳои саноатии ҶСФШР баҳои баланд доданд.

Ташкилоти ҳизбии ҷумҳурӣ дастурҳои ҳизби коммунистиро, ки танҳо «муборизаи катъӣ, бемайлони барои ҳокимияти Шуроҳо моро ба суи социализм мебарад...» ба роҳбарӣ гирифта, кори мустақам намудани Шуроҳо ва пурзур намудани роли онҳоро дар азнавсозии сотсиалистии хоҷагии қишлоқ ба роҳ монд.

Идеяҳои нақшаи кооперативии ленинӣ табақаҳои васеи деҳқонро фаро гирифт. Дар охири соли иқтисодии 1931 ғоизи коллективонидан дар ҷумҳурӣ ба 29,5% ва то 1 январи соли 1932 ба 34,5% ва дар минтақаҳои пахтакор ба 61,7% ё 46136 хоҷагиҳои деҳқонӣ расонида

шуд. Ҳиссаи колхозҳо дар пахтакорӣ дар соли 1931 дар муқоиса бо 35,7% дар соли 1930, 64,4% -ро ташкил дод.

Муваффақиятҳои саноатикунони ИҚШС имкон доданд, ки ба азнавсозии васеи техникии хоҷагии қишлоқ шурӯъ карда шавад. Дар соли 1930 ба Тоҷикистон 15812 плуг, 13940 қисмҳои эҳтиётии трактор, 4200 тухмипошаки пахта, 3511 культиватор, 2575 юғу испор оварда шуд. Дар хоҷагии қишлоқи ҷумҳурӣ бештар аз 400 трактор кор кард¹.

Дар соли 1930 нахустин МТС-ҳо дар ҷумҳурӣ - дар Шаҳринав, Шаҳритус, Арал ва Сарой-Камар ташкил карда шуд. Стансияҳои машинӣ-тракторӣ, ки шумораи онҳо ҳар сол меафзуд, фишангҳои тавоноии азнавсозии сотсиалистии хоҷагии қишлоқ буданд. Дар минтақаҳои, ки МТС-ҳо кор мекарданд, коллективонидан бо суръати баланд пеш мерафт ва дар охири соли 1930 то 80%-и хоҷагиҳои деҳқонӣ дар хоҷагиҳои коллективӣ муттаҳид карда шуданд.

МТС на танҳо ба колхозҳо ёрии техникӣ мерасонд, ки ин худ аз худ хеле муҳим буд, балки барои дар истеҳсолоти колхозӣ ҷорӣ намудани техникаи нави агротехникӣ, истифодаи асбобҳои муосири кишоварзӣ аз ҷониби деҳқонон ва ғайра низ корҳои зиёдеро анҷом дод. Гузаронидани таҷрибаи ташкили иқтисоди сотсиалистӣ, ташкили тақлиди сотсиалистӣ ва ташкили меҳнат ба колхозҳо, совхозҳо ба баланд шудани сатҳи истеҳсолоти ҷамъиятӣ дар колхозҳо мусоидат карданд.

Ҳизби Коммунистӣ дар бораи бо кадрҳо таъмин кардани колхозҳо, дар бораи тарбия ва таълими фаъолони ҳизбию комсомолӣ дар қишлоқ ва бевосита дар колхозҳо ғамхорӣ беназир зоҳир намуд.

Барои интиқоли таҷрибаи синфи коргар ба деҳқонони колхозӣ коргарон ба деҳаҳо на танҳо аз шаҳрҳои Тоҷикистон, балки аз марказҳои саноатии кишвар низ меомаданд. Ҳамин тариқ, ноҳияи Иваново-Вознесенск дар аввали соли 1930 ба ноҳияи Хучанд як бригада - якчанд

---

¹ Русаков А.И. Посланцы русского рабочего класса в Таджикистане //Документы об образовании СССР (Вступительная статья И. Н. Владимирцева). – Москва. -№ 7. – С. 117.

нафар челонгарон, 43 нафар коргарон - бофандагон фиристод. Шуъбаи вилоятии иттифоқи касабаи коргарони бофандагӣ дар Москва, тибқи созишнома дар бораи мусобиқаи сотсиалистии байни коргарони бофандагии марказҳои саноатии Иттифоқ ва пахтакорони Осиёи Миёна, ки соли 1929 ба имзо расида буд, 2 бригадаи иборат аз 17 нафарро бо ҳайси сарпараст ба кумаки пахтакорони ноҳияи Қўрғонтеппа ва як бригадаи иборат аз 10 нафарро ба Кўлоб фиристод.

Фаъолияти бригадаҳои сарпараст ва биступанчҳазориён гуногунҷабҳа буд, аз кори сиёсӣ дар деҳа ва ташкили хоҷагиҳои деҳқонӣ, то бо масъалаҳои аз ҷиҳати ташкилӣ пурзӯр намудани фаъолияти иқтисодии онҳо ба анҷом мерасиданд. Крупинин, А.И.Уваров, П.А.Сухов, В.Казанков ва дигарон дар ин чода комгор буданд. Онҳо барои ба сафи ҳизб ва комсомол ҷалб намудани одамони бехтарин аз ҳисоби деҳқонон, дар колхозҳо ташкил намудани гуруҳҳои камбағалони меҳнатдустони хоҷагии қишлоқ ва аз колхозҳо бадарға кардани бойҳо ва дигар унсурони зиддишӯравӣ бисъёр кор карданд.

Коргарон таҷрибаи кории худро дар корхонаҳои сотсиалистӣ ба деҳқонон омӯхта, дар ташкили меҳнат дар колхозҳо корҳои зиёдеро анҷом доданд. Онҳо ташаббускорони мусобиқаи сотсиалистӣ буда, аввалин бор конференсияҳои истеҳсолиро дар амалияи колхозҳо ҷорӣ карданд. Коргарони бригадаҳо ва биступанчҳазориён ба деҳқонон истифодаи асбобҳои муосири кишоварзиро омӯхта, таъмирашонро дар колхозҳо анҷом доданд.

Иштироки бевоситаи меҳнаткашон дар татбиқи коллективонии хоҷагии қишлоқи Тоҷикистон зухуроти амалии роли роҳбарикунандаи синфи коргар дар азнавсозии сотсиалистии деҳот буд.

Ба амал баровардани коллективонии оммавӣ дар ноҳияҳои пахтакори ҷумҳурӣ роли колхозҳоро дар истеҳсол ва ба давлат супурдани пахта хеле баланд бардошт. Ҳамин тариқ, ҳиссаи бахши колхозӣ дар кишти пахта дар солҳои 1928/29 нисбат ба ҳамаи майдонҳои

кишт дар Тоҷикистон 5,2% -ро ташкил меод ва дар соли 1929/30 он аллакай 42,8% -ро ташкил дод.

Таҷрибаҳои агрономҳо - ташаббускорон Артёмов, Шиян ва Антонов, ки дар минтақаи Сарой-Камар гузаронида шуданд, имконияти руёндани пахтаи маҳиннахи - «Миср»-иро дар ҷануби Тоҷикистон, дар водии Вахш исбот карданд. Комитети ҳизбии ноҳияи Сарой-Камар уҳдадорихои пуркимати агрономҳо - навогаронро дастгирӣ кард ва дар соли 1930 бори аввал дар ҷумҳурӣ дар майдони 3950 гектар кишти пахтаи маҳиннах гузаронида шуд. Ҳамин тариқ, пахтакорони ҶШС Тоҷикистон, аллакай дар солҳои аввали панҷсола, дар ҳалли вазифаҳои дар қарори Комитети Марказии ҲКҶ (большевикон) аз 18 июли соли 1929 «Дар бораи кори Саркумитаи пахта» муайяншуда саҳми сазовор гузоштанд. Бояд ба он муваффақ мешуданд, ки «то охири панҷсола на танҳо саноати бофандагӣ аз пахта таъмин карда шавад, балки аз пахтаи хориҷии воридотӣ даст кашада, барои густариши минбаъдаи саноати бофандагӣ захираи зарурӣ низ муҳайё созанд.»

Гарчанде, ки коллективонидани кишоварзӣ дар ҷумҳурӣ бо суръати хеле баланд пеш мерафт, хоҷагиҳои инфиродӣ дар ин марҳила ҳанӯз ҳам аксарият буданд ва дар истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ нақши назаррас доштанд.

Дар соли 1931 сохтмони системаи обёрии Вахш оғоз ёфт, ки барои обёрӣ кардани зиёда аз 84 ҳазор гектар замин, асосан барои парвариши навъҳои маҳиннахи пахта пешбинӣ шуда буд. Арзиши умумии ин бузургтарин иншооти обёрӣ дар он замон - ба 160 миллион рубл баробар буд.

Корҳои иқтишофие, ки муҳаққиқон-гидрологҳо, мелиораторон, хокшиносон, агрономҳои шӯравӣ анҷом доданд, бар хилофи пешгӯии мутахассисони ғарбӣ исбот карданд, ки дар Вахш сохтани канал ва обёрӣ кардани заминҳои нав дар водӣ барои парвариши навъҳои маҳиннахи пахта хеле имконпазир аст. Сохтмон бо таҷҳизоти зарурӣ -

экскаваторҳо, скреперҳо, грейдерҳо, чуқурчаҳо таъмин карда шуд. Барои сохтани канал дар Вахш ҳазорон коргар аз манотиқи гуногуни Тоҷикистон ва дигар ҷумҳуриҳои Иттиҳоди Шӯравӣ омада буданд. Вахшстрой ба майдони ҳақиқии бинокории дустии халқҳо табдил ёфт.

Ба бинокорон лозим омад, ки душвориҳои калонро, ки бо иқлими ғайриоддии водии Вахш алоқаманд буд, тоб оваранд. Набудани роҳҳои муносиби алоқа дар ибтидо ва баъзан бо нарасидани масолаҳо ва таҷҳизоти сохтмонӣ, корпартоии як гурӯҳ роҳбарони «Вахшстрой» ва талаби онҳое, ки эътиқодашон сустӣ кард, сохтмонро ба қафо мебартофт. Аммо нерӯи эҷодии омма, ки аз низоми шӯравӣ ба дунё омадааст, шуури баланди сиёсии одамони беҳтарини сохтмон - коммунистон ва беҳизбиён - кӯмаки азиме, ки Ҳукумати Иттифоқӣ ба Вахшстрой расонд, афзоиши суръати сохтмон, ҷорӣ намудани усулҳои пешқадами меҳнат, ривоҷи мусобиқаҳои сотсиалистӣ ба коргарон илҳом бахшид. Коммунистон ва комсомолон ба минтақаҳои душвортарини сохтмон вобаста карда шуданд, ки оммаи пешқадамро бо ибрати меҳнати фидокоронаи худ дастгирӣ карданд.

То охири соли якуми панҷсола сохтмон хануз ба охир нарасида буд, аммо аллақай дар соли 1932 вуруди муҳочирон, асосан аз ноҳияҳои кӯҳии ҷумҳурӣ, ба заминҳои водии Вахш афзоиш ёфт. Сокинон хоҷагиҳои нави коллективӣ таъсис доданд ё ба колхозҳое дохил шуданд, ки қаблан дар ин ҷо ташкил карда шуда буданд.

Азнавсозии сотсиалистии кишоварзӣ дар Тоҷикистон нисбат ба солҳои аввали панҷсола бо суръати баланд оғоз ёфт. Дар баробари барпо карда шудани колхозҳои нав ва афзоиши хоҷагиҳои пештар ташкил кардашуда, дар ҷумҳурӣ қори ба Устави артели хоҷагии қишлоқ тадричан гузаронидани ТОЗҳо оғоз ёфт.

Фаъолияти шӯъбаҳои сиёсӣ инчунин бо истифодаи беҳтари технология алоқаманд буданд. Базаи моддию техникийи МТС-ҳои ҷумҳурӣ то ин вақт хеле васеъ шуд: шумораи тракторҳо ба 1284, ки

иктидори умумии 16,3 ҳазор қувваи асп буд, шумораи шудгорҳо ба 28 ҳазор, хирманҳо то 20 ҳазор, тухмипошакҳои пахта - то 7 ҳазор, культиваторҳо то 6 ҳазор ва теппаҳо - то 4 ҳазор зиёд шуд.

Афзоиши техникаи хоҷагии қишлоқ ва беҳтар истифода бурдани таҷҳизоти мавҷуда фаъолияти иқтисодии колхозҳо ва дар айни замон тамоми кишоварзии ҶШС Тоҷикистонро ба сатҳи баландтар бардошт.

Дар солҳои 1935 – 1936 ҳаракати ҳазорон нафар тракторчиён васеъ ривоч ёфт. Ташаббускорони ин ҳаракат дар Тоҷикистон тракторчиёни совхозии «Вахш» буданд. Тракторчиёни ин совхоз Чура Тешабаев дар мавсим 1000 гектар пахтазорро шудгор кард. Тракторчи Каромат Холов тасмим гирифт, ки аз ӯ ибрат гирад. Тракторчиёни совхоз ба коргарон ва колхозчиёни МТС бо техника кумак мекарданд. Дар озмуни ҳарсола тракторчиёни ширкат меварзиданд: механизаторони МТС-ҳои Кӯлоб - Степанов, МТС-и Куйбышев - Сотиболдиев ва Мещеряков, МТС-и Чиликӯл - Халил Юсупов, МТС-и Кировобод - Салимҷон Ҷалилов аз ҷумлаи пеш қадамон буданд.

Моҳи декабри соли 1935 дар Москва воҳӯрии колхозчиёни пешқадами Тоҷикистон, Туркменистон, Узбекистон, Қазоқистон ва Қарақалпоқистон бо роҳбарони ҳизб ва ҳукумат ташкил карда шуд. Ба ҳайати Тоҷикистон Саидхоҷа Урунхӯҷаев, Пулот Бобокалонов, Мукум Султонов ва дигарон шомил буданд. Пахтакорон - иштироккунандагони маҷлисҳои имкониятҳои худро ҷамъбаст намуда, улҳдадорӣ гирифтанд, ки на танҳо уҳдадориҳои имсол ба даст овардашударо мустақам кунанд, балки муваффақиятхоеро, ки дар соли 1935 дар тараққиёти пахтакорӣ ба даст оварда шудаанд, васеъ кунанд.

Ин уҳдадориҳоро пахтакорони ҷумҳурӣ бошарафона иҷро карданд. Нақшаи давлатии пахтасупорӣ соли 1936-ум 135 фоиз иҷро гардид. Пахтаро назар ба соли 1935 ҳазорҳо тонна зиёдтар супурданд. Аз рӯи ҳосили пахта, Тоҷикистон дар Иттиҳоди Шӯравӣ ҷои дуввумро гирифт.

Дар байни биступанчҳазориён, ки ба Тоҷикистон омада буданд, 41 нафарашон коммунистон буданд. Макаров А.М., И.Г. Афонин, К.С. Филчугин, О. Евпалова, Ю.П.Шахова, М.Г.Ординарцева ва бисёр дигарон, ки таҷрибаи назарраси истехсолӣ ва таҷрибаи бойи кори чамъиятӣ доштанд¹.

Инҳо одамоне буданд, ки воқеан ҳаваскор, қаҳрамон буданд ва ба бунёди ҷомеаи нав, ҳаёти нав содиқ буданд, одамоне, ки хонаҳои гарм, чойҳои қорӣ, шароити мусоиди зиндагиро тарк карда, ба мантақаҳои нообод мерафтанд, то ба халқҳои ақибмонда дар дигаргуниҳои сотсиалистӣ кӯмак кунанд.

Барои вохӯрӣ бо онҳо дар деҳот, алалхусус дар минтақаҳои марказӣ ва ҷанубии ҷумҳурӣ, душвориҳои зиёде мавҷуд буданд, ва онҳо дар бартараф кардани унсурҳои зидди колхозӣ, зидди Шӯроӣ саҳми калон гузоштанд.

Дар моҳи октябри соли 1929 пленуми ташкилотҳои сарпараст - коргарони шаҳри Москва дар бораи сарпарастии корхонаҳои нассочии вилояти Москва бар деҳқонони меҳнаткаши Осиёи Миёна, аз ҷумла Тоҷикистон, қарор қабул кард. Сарпарастии минтақаҳои пахтакори Тоҷикистон ба зиммаи кормандони бофандагии ноҳияҳои Москва ва Коломна гузошта шуд.

Мақолаи А.Русаков², намунаи мушаххаси ватандӯстии ҳақиқӣ ва дӯстии анъанавии коллективи коргарони саноатии «Трехгорная мануфактура»-и ба номи Дзержинский бо пахтакорони тоҷик мебошад.

Ба маркази саноатӣ, аз ҷумла, ба собиқ канорҳои Россияи подшоҳӣ - Қазоқистон, Осиёи Миёна омадани фиристодагони синфи коргар аҳамияти калон дошт. Баъди ғалабаи Ҳокимияти шӯравӣ ба онҳо лозим омад, ки ба ёрии ҷумҳуриҳои бародарии тараққикарда такя карда, аз муносибатҳои нимфеодалӣ ба муносибатҳои социалистӣ гузаранд.

¹Ҳамон ҷо.

² Русаков А.В. Рабочие-двадцатипятидесятники в Таджикистане // Таджикистан в братской семье народов СССР. Душанбе, 1985. - С. 73-80.

Бофандагони Москва, Иваново ва дигар шахрҳо ба ин минтақаҳо рафтанд. Фақат фабрикаҳои бофандагии Москва ва вилояти Москва 789 нафар бехтарин намояндагони худро ба навоҳии пахтакори Осиёи Миёна фиристоданд¹.

Такдири фиристодагони синфи коргар, ки бо роҳхати ҳизбӣ ба Тоҷикистон рафта буданд, шавқовар аст. Аз Москва, аз заводи Трехгорная мануфактураи ба номи Ф Е Дзержинский биступанҷазориён сафарбар шуданд. Дар зимистони соли 1929 ба кишвари мо 93 нафар коргарони Трехгорка рафтанд, ки дар байни онҳо И. Афонин, Н. Баранова, С. Басагин, Г. Безгин, О. Евполова, И. Козлов, С. Косырев, А. Макаров, Ф. Манжук, Ф. Ф Новиков, Ф Савин, И Скибин, Г Филчугин ва занаш П Шахова, А Швайко ва дигарон — бофандагон, танзимгарони дастгоҳҳо, электромонтёрҳо буданд. Баъзеи онҳо котибон ва аъзоёни бюрои ташкилотҳои ҳизбии цехҳо, иттифоқҳои касабии цехҳо буданд.²

Ба Тоҷикистон иловаи нав - коркунони роҳбарикунандаи ҳизбӣ ва иттифоқи касабии саноати бофандагӣ омад. Дар байни онҳо фиристодагони комбинатҳои бофандагии Иваново-Вознесенск: И.Болдин -котиби президиуми шуъбаи вилоятии иттифоқи касабии коргарони бофандагӣ, Д. Барашков — ёрдамчии директор оид ба маҷлисҳои истеҳсолии фабрикаи раками 2, Крупинин А., аз заводи «Красный Октябрь», Лопатин - ҷонишини директори фабрикаи «Вяткаи Сурх» буданд. Коргарони заводҳои ба номи Ногин, «Красный профинтерн», «Яхрома»-и ноҳияи Москва ва аз дигар ноҳияҳои бофандагӣ низ омаданд³.

Дустии коргарони «Трехгорск» бо пахтакорони Тоҷикистон хануз дар солҳои нақшаи панҷсолаи якум пайдо шуда буд. Вай бо номи бофанда Лукария Крылова алоқаманд буд. Ҷануз соли 1902, вай ҳамчун

¹ Бойгонии давлатии вилояти Москва. – Ф. 729, оп. 1, д. 771, лл. 1 - 13.

² Бойгонии давлатии вилояти Москва. – Ф. 729, оп. 1, д. 771, лл. 84 - 85, 90 - 92.

³ Русаков Русаков А.И. Рабочие двадцатипятилетия в Таджикистане. //Таджикистан в братской семье народов СССР. Душанбе, 1985. –С. 45.

духтари 15-сола дар назди дастгоҳи бофандагӣ истода буд. Пас аз инкилоб, дар оғози нақшаи аввали панҷсола Лукаря Крылова ӯҳдадор шуд, ки ҳамзамон дар якчанд дастгоҳ кор кунад, як ғаёли хуби иҷтимоӣ шавад. Тобистони соли 1929 вай барои корвони тракторҳо барои Тоҷикистон ҷамъоварии маблағро ташкил кард. Лукаря ба Тоҷикистон ташриф овард, худи ӯ бо вазъи пахтакорӣ шинос шуд, диққатро ба мушкилоти занон - деҳқонон дар шароити низоми яккасбӣ ҷалб кард¹.

Вай ба Москва баргашта, коргаронро даъват кард, ки сарнавишти пахтакоронро бо синфи коргар пайвандад.

Коргарон пешниҳоди ӯро дар бораи сарпарастӣ дар минтақаҳои пахтакори Тоҷикистон ва барқарор кардани робитаи мустақим бо онҳо саҳт дастгирӣ карданд. Ҳамин тариқ, сокинони Трехгорск аллакай омода буданд, ки беҳтарин намояндагони худро ба Тоҷикистон фиристанд. Чи тавре, ки дар адабиёт ишора шудааст, 20 январи соли 1930 бригадаи кории иборат аз 28 нафар аз Москва ба ҷумҳурии мо омад. Аъзоёни бригада дар якчанд ноҳия - «Конибодом, Шаҳртус ва ғайра кор карда, дар ташкили кори кишт ёрӣ расонданд, техникаи хоҷагии кишлоқро таъмир карданд. Бригада дар ташкили 21 колхоз ёрӣ расонд. Дар натиҷаи кори оммавӣ -агитационии бригада бисёр натиҷаҳои иқтисодӣ ба даст оварда шуданд.

Таърихи ёрии бародаронаи халқи рус ба тоҷикон дар ташкили соҳти колхозӣ дар ҷумҳурӣ яке аз саҳифаҳои аҷоиб ва пуршараф дар солномаи дӯстӣ ва ҳамкориҳои халқҳои Тоҷикистон ва Русия мебошад. Бо қарори пленуми ноябрии КМ ҲКУ (б) дар бораи ба деҳот фиристондани 25 ҳазор коргари дорои таҷрибаи кофии кор дар истехсолот дар соҳтмони колхозӣ дар нимаи аввали солҳои 30-юм 87 нафар аз биступанҷазориён ба Тоҷикистон омаданд ва дар давраи солҳои 1930-1931 150 нафар ба

---

¹ Русаков А.В. Рабочие-двадцатипятилетники в Таджикистане //Таджикистан в братской семье народов СССР. Душанбе, 1985 С. 74-76.

Тоҷикистон омаданд. Онҳо муҳандисон, техникҳо, ирригаторҳо, гидротехникҳо, агрономҳо, геодезистҳо ва дигар мутахассисонро дар бар мегирифтанд. Онҳо асосан ба минтақаҳои пахтакори ҷумҳурӣ фиристода шуданд.

Биступанҷазориён аз рӯзҳои аввали меҳнати худ дар колхозу совхозҳо ва стансияҳои тракторӣ-трактории ҷумҳурӣ фаъолияти амалии худро оғоз намуданд. Меҳнаткашони Россия бо руҳбаландии калон ба коркунони ҳизбиву Шӯроӣ ва хочагӣ, роҳбарони колхозу совхозҳо дар қори барпо намудани колхозҳо, ҷалб намудани деҳқонон ба қори коллективонӣ дар хочагии қишлоқ, дар истеҳсолот истифода бурдани технология ва тайёр кардани кадрҳо аз ҷумлаи деҳқонони маҳаллӣ шуруъ карданд.

Иван Козлов яке аз ихтиёриёни фаъоли биступанҷазориён буд. Вай ба ҳайси вакил ва баъдан раиси кумитаи ноҳиявии «Иттифоқи камбағалон» -и ноҳияи Қўрғонтеппа қор кардааст. Вай дар ташкил ва қорӣ намудани системаи нави муносибатҳои саноатӣ дар ҷумҳурӣ қорҳои муфиди зиёде кардааст. Козлов ҳамроҳ бо С.Косырев, Ольга Евпалова, Алексей Макаров ва дигар биступанҷазориён аз Трехгорка ба Тоҷикистон омад. Аз ҳайати биступанҷазориён Сергей Косыревро қорхозчиён ба ҳайси муовини раиси иттиҳодияи кластери қорхозҳои ноҳияи Арал интиҳоб карданд. Вай фавран дар ин қо се қорхоз ташкил қард, дар гирду атрофаш фаъолонро қамъ овард, бо деҳқонони камбағал сўҳбат қард, ба онҳо аҳамияти сиёсати Ҳукумати Шӯроиро фаҳмонид. Вай аз 350 хочагии деҳқонии қорхоз гурӯҳи якуми деҳқонони камбағалро ташкил қард. Косырев дар лагери таълимӣ ба онҳо гуфт: «Шумо бояд дар якқоягӣ бо синфи қоргар дар роҳи аз нав барқарор қардани ҳаёт бошед. Таҳдидқоро нодида гиред, ба пеш равед. Мо ба шумо дар ҳама бобат кўмак хоҳем қард ».

Аллакай дар соли 1930, Сергей Косырев директори МТС-и Арал шуд ва кори техникхоро, ки дар истгоҳи мошину тракторӣ буданд, ба таври муассир ташкил кард.

Ба ҳаракати оммавии колхозӣ аз ҳама бештар минтақаҳои водӣ, пеш аз ҳама минтақаҳои пахтакор омода шуданд, ки заминаи мустаҳками моддию техникӣ доштанд. Инҳо Арал, Сарой-Камар, Қӯрғонтеппа, Хучанд ва ғайра мебошанд, ки шумораи нисбатан зиёди хоҷагиҳоро дар бар мегирифтанд. То ибтидои соли 1930 дар ҷумҳурӣ ҳаракати азими колхозӣ вусъат ёфт, то аввали моҳи феввали соли 1930 зиёда аз 15 ҳазор хоҷагиҳои деҳқонии хусусӣ коллективонида шуданд.

Дар ин ҳаракат, саҳми биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпарастон, ки ҳангоми омадан фаъолияти худро дар корҳои фаҳмондадихӣ дар байни кишоварзон пурзӯр карданд, назаррас буд.

Аммо дар маҷмӯъ, дар ҷумҳурӣ нақшаи суръатноки коллективонидан мавҷуд буд. Дар ин бобат ёрӣ ба колхозҳо пурзур карда шуданд. Аз ҷумла, колхозҳо аз давлат қарз ва имтиёзҳои зиёди андоз гирифтанд.

Ҳамзамон бо таъсиси хоҷагиҳои деҳқонӣ коргарони Русия ба пайдоиши чунин шакли аҷиби самарабахши иттифоқи синфи коргар ва деҳқонон, ба монанди сарпарастии коллективҳои коргарон бар деҳқонон, кумак карданд. Дар ташкили чунин иттифоқҳо дар минтақаҳои хеле қафомондатарини ҷумҳурӣ таваҷҷӯҳи махсус дода шуд.

10 декабри соли 1929 Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистии (болшевикони) Тоҷикистон «Дар бораи нақшаи сохтмони колхозӣ барои солҳои 1929/30» қарор қабул кард.¹

Барои иҷрои вазифаҳои ба миён гузошташуда биступанҷазориён дар минтақаҳои қафомондаи миллӣ бо қувваи махсус аҳамияти иттифоқи синфи коргар ва деҳқонон, нақши синфи коргарро ҳамчун барандаи идеяҳои сотсиалистӣ ва сиёсати Ҳукумати Шӯравӣ дар бораи

¹ История таджикского народа. -Т. 5. - Душанбе, 2004. - С. 542.

коллективонидани хоҷагии қишлоқ ва бунёди низоми колхозӣ нишон доданд.

Бо мақсади пурзӯр намудани нақши Иттифоқи коргарон ва деҳқонон дар соҳаи кишоварзӣ, Иттиҳоди коргарони бофандагии марказ ба кормандони бофандагии Москва ва Иваново-Вознесенск муроҷиат карда, бо даъват ба сарпарастии иловагӣ бар минтақаҳои пахтакор муроҷиат кард. Дар посух ба муроҷиати онҳо ба коргарони шаҳрҳои Москва, Ленинград, Иваново-Вознесенск бо муроҷиатнома дар бораи расонидани кӯмак ба деҳқонони тоҷик дар барқарорсозии соҳаи кишоварзӣ, аз ҷониби ташкилотҳои сарпарастии Москва «Дар бораи сарпарастии корхонаҳои насосии вилояти Москва бар деҳқонони меҳнатӣ» қарор қабул карда шуд. Ва мувофиқи ин қарори ҳайати вакилони пахтакорони ҷумҳурӣ барои имзо кардани шартномаи мусобиқаи сотсиалистӣ ба Москва омад. Чунин мулоқот дар Москва низ ташкил шуда буд. Дар ин ҷо, ҳайати Тоҷикистон пеш аз рафтани аз Москва ба коргарони бофандагии Москва рӯ овард: «Мо гармиро ба мисли нурҳои офтоби худ мерасонем, салом ба рафиқони худ - бародаронамон - кормандони бофандагии вилояти Москва. Вақте, ки мо ба хонаи худ расидем, мо ба шумо дар бораи он, ки моро дар Москва чӣ гуна истиқбол карданд, нақл мекунем. Ба назди мо биёед, ба мо тракторҳо фиристед, одамоне, ки деҳқонро таълим медиҳанд, фарзандони моянд»¹. Моҳи ноябри соли 1929 дар Хучанд конфронси ноҳиявии намояндагони ваколатдори пахтакорони камбағал ва деҳқони кадрҳои агрономӣ ва коргарони заводҳои пахтатозакунӣ бо намояндагони бофандагӣ баргузор гардид. Дар конференция шартномаи умумии мусобиқаи сотсиалистӣ имзо карда шуд.

Коркунони бофандагӣ ба зимма уҳдадорӣ гирифтанд, ки планҳои хоҷагии халқро барзиёд иҷро кунанд ва ба деҳқонони ноҳияи Хучанд ёрӣ

---

¹ Русаков А.И. Посланцы русского рабочего класса в Таджикистане //Документы об образовании СССР (Вступительная статья И. Н. Владимирцева). – Москва. -№ 7. – С. 118.

расонанд. Аз ҷумла, онҳо қарор доданд, ки онҳоро ба кори доимӣ ба колхозу совхозҳои пахтакор, ба корхонаҳои пахтатозакунӣ ва ташкилотҳои иттифоқҳои касабаи минтақаҳои пахтакор фиристанд. Дар байни онҳо роҳбарони корхонаҳо, кормандони иттифоқҳои касаба, кормандони инженерии техникӣ, трактористони механикӣ, агрономҳо, кормандони тиб ва дигар мутахассисон буданд. Онҳо бевосита дар паҳлуи колхозчиён кор карда, ба онҳо муносибати боинсофона ба меҳнат, муносибати боэҳтиётро ба асбобҳои истеҳсолот бо намунаи ибратбахши худ ташаққул медоданд. Коргарони корхонаи бофандагии Иваново-Вознесенск инчунин ба Тоҷикистон гурӯҳҳои кориро фириристанд, то дар таъмири асбобҳои кишоварзӣ, ташкили стансияҳои мошинӣ-тракторӣ, колхозу совхозҳои калон, устохонаҳои таъмирӣ ва ғайра кумак кунанд.

Дар навбати худ, кормандони соҳаи кишоварзии минтақаи Хучанд ӯҳдадор шуданд, ки саноати бофандагиро бо ашёи хом мунтазам таъмин кунанд, майдони кишти пахтаро васеъ намоянд, ҳосили он ва ҷамъовариҳои ҳосили онро баланд бардоранд¹.

Дар аввали соли 1930 ба Тоҷикистон боз 12 бригадаи дигар омад, ки онҳо асосан ба минтақаҳои пахтакори ҷумҳурӣ фириристода шуданд: 5 бригада ба Кӯлоб, 3 ба Қӯрғонтеппа ва 4 бригада ба Ҳисор фириристода шуданд². Онҳо ба мақомоти ҳизбӣ ва хоҷагӣ дар пешбурди корҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ, махсусан дар маърақаҳои киштукори баҳорӣ ёрии калон расонданд.

Дар ҷараёни сохтмони колхозӣ дар Тоҷикистон, инчунин дар дигар минтақаҳои ИҶШС, дар раванди ташкили хоҷагиҳои коллективӣ ба хатогиҳои дағалона ва таҳрифоти сиёсати давлатӣ роҳ дода шуданд. Дар ин бобат бригадаҳои сарпараст дар шарҳи сабабҳои қачравии сиёсати

¹ Ҳамон ҷо.

² Русаков А.И. Посланцы русского рабочего класса в Таджикистане //Документы об образовании СССР (Вступительная статья И. Н. Владимирцева). – Москва. -№ 7. – С. 119.

ҳизб дар сохтмони колхозии Тоҷикистон нақши калон доштанд. Онҳо саъю кушиши зиёдеро ба харч доданд, ки на танҳо роҳбарони органҳои маҳаллии ҳизбӣ, Шӯроӣ ва хочагӣ, балки оммаи деҳқонон ҳам сиёсати ҳизбро дар ташкили тараққиёти колхоз дуруст фаҳманд.

Масалан, аз биступанҷазориён А.М.Макаров, ки ба ҳайси муовини раиси маркази колхозҳои ноҳияи Кӯрғонтеппа кор мекард, дар байни деҳқонон фаълоне баромад мекард, кӯшиш мекард, ки нофаҳмии сиёсати рушди колхозҳоро бартараф кунад. Дар ёддоштҳои ӯ чунин навиштааст: «Барои ислоҳи таҳрифоти сиёсати ҳизб дар сохтмони колхозӣ кӯшиши зиёд ба харч додан лозим буд. Норозигии махсуси байни деҳқононро талаби ташкилотчиёни маҳаллии колхозҳои ноҳияҳои алоҳида барои иҷтимоикунонӣ ба ғайр аз асбобҳои кишоварзӣ ва ҳайвонот, чорвои ширдеҳ, парранда, манзил ва амволи шахсӣ: кӯрпа, либос ва ғайраро ба вучуд овард». Намояндагони коргарони Русия ин далелҳоро ошкор карданд ва барои бартараф кардани хатоҳо ва ислоҳи вазъ кӯмак карданд.

Яке аз биступанҷазориён, коргари фабрикаи «Трёхгорная Мануфактура», вакили Шӯрои Олии ҚШС Тоҷикистон Алексей Макаров, бинокор ва ташкилотчии фаёли заводҳои пахтатозакунии Тоҷикистон буд. Иштироӣ корхонаҳои саноатии ҚСФШР дар соҳаи иҷрои вазифаҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ корҳои зиёдеро ба анҷом расониданд. Коргарони бригадаҳои паррандапарварӣ, алахусус онҳое, ки дар шаҳрҳои Москва ва Иваново-Вознесенск, ки ноҳияи Хучандро сарпарастӣ карданд, тавассути ташкили васеи корҳои фаҳмондадиҳӣ дар ташкили рушди колхозҳо ёрии мушаххас расонданд ва афзалиятҳои системаи колхозиро бо мисолҳои мушаххас нишон доданд. Оқибати кори бригадаҳои ҳизбӣ аён буд. Танҳо дар як моҳ, январи 1930, шумораи колхозҳо дар ҷумҳурӣ аз 251 ба 400 ва шумораи хочагиҳои деҳқонии муттаҳидшуда аз 5421 ба 15117, яъне се маротиба афзуд.

Ба туфайли ёрии биступанҷазориён дар ноҳияи Нови округи Хучанд аз рӯзҳои аввали ноҳияи коллективонии умумӣ эълон шудани он, 10 колхозии нав бо фарогирии 4200 хоҷагии деҳқонӣ ташкил ёфт.¹ Дар округи Хучанд то маавсими кишти баҳорӣ майдони кишт аз 4,4% то 25, 4%, аз ҷумла дар баҳши пахта аз 6,1 то 33, 2% васеъ карда шуд.²

Қисмати зиёди биступанҷазориён дар қорҳои колхозӣ ва ҳизбиву давлатӣ муваффақ шуда, тақдири хешро бо Тоҷикистон пайвастанд. «Масалан, А.Н. Макаров қорменти қумичроияи ноҳияи Фархор, қорғари қигари фабрикаи «Трёхгорная мануфактура» О.А. Евполова қорменти қумитаи ҳизбии ноҳияи Файзобод, собиқ қорғари фабрикаи «Красная роза» Ф.Ф. Федоров қорменти Қумитаи Марказии Ҳизби Қоммунисти Тоҷикистон шуданд».³

Дар нақшаи панҷсолаи дуввум (1933-1937), вобаста ба афзоиши шумораи қолхозҳо ва стансияҳои тракторӣ-тракторӣ ва дар соҳаи қишоварзӣ татбиқ намудани реконструкция, масъалаи бо қорғарону мутахассисони баландихтисос таъмин намудани маҳсулоти афзояндаи қишоварзӣ боз якбора ба миён омад: муҳандисон, техникҳо, механизаторон, агрономҳо, бинокорон ва ғайра бо ёрии фаъолони фириастодагони Россия - мутахассисони қолхозҳо, стансияҳои машинӣ-тракторӣ, устохонаҳои таъмирқунӣ барои таъмири техника ташкил қарда шуданд, ки дар онҳо самимона бевосита қор мекарданд ва дар ин ҷо ба механизаторони маҳаллӣ таълим медиоданд, ки онҳоро таъмир қарда, дар истеҳсолоти хоҷагии қишлоқ самаранок истифода баранд.

Дар айни замон, қишоварзии қумҳурӣ ба шумораи зиёди қарҳои маҳаллӣ эҳтиёҷ дошт, зеро бисёр бригадаҳои сарпараст ва биступанҷазориён бо сабабҳои гуногун аз қолхозҳо ва МТС рафтанд.

¹ Бойгонии давлатии вилояти Суғд. Ф.73, д. 8, л.42.

² Богомоллова К.А. Двадцатипятилетие в Таджикистане /Доклады АН Тадж. ССР. – Вып. 9. – 1953. – С. 18.

³ Дар ҳамон ҷо. – С. 19.

Дар асоси ин вазъ, Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон моҳи январи соли 1933 «Дар бораи тайёр кардан ва бозомӯзии кадрҳо барои маъракаи кишукори баҳорӣ» қарор қабул кард. Он тадбирҳои мушаххаси заруриро барои омодагӣ ва бозомӯзии кадрҳо, махсусан механизаторон дар миқёси ҷумҳурӣ аз ҳисоби ҷавонони маҳаллӣ муайян кард. Барои таъмини иҷрои ин қарор дар ҷумҳурӣ ба таври васеъ курсҳо ва мактабҳои кӯтоҳмуддат ташкил карда шуданд, ки тақрибан дар ҳамаи хоҷагиҳои пахтакор амал мекарданд.

Илова бар ин, биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст барои мустаҳкам кардани хоҷагиҳои деҳқонӣ ва гузаронидани тадбирҳои агротехникӣ корҳои зиёдеро ба анҷом расониданд, ба мақомоти иқтисодӣ ва ҳизбии ҷумҳурӣ дар ташкили структураи иқтисодиёт ва ҷалби кишрҳои миёнаи деҳқонон дар идоракунии хоҷагӣ ва ғайра ёри самарабахш расонданд.

Дар қори дар фермаҳои ҷумҳурӣ созон додани стансияҳои машинӣ-тракторӣ қори пурсамари биступанҷазориён, бригадаҳои ҳизбӣ ба амал бароварда шуд, ки ин дар инкишофи ҳаракати колхозӣ, мустаҳкам шудани иқтисодиёти онҳо роли фавқулодда калон бозид. Маълум аст, ки қори асосӣ дар стансияҳои машинӣ-тракторӣ бо технология ва коргароне, ки технологияро медонистанд ва истифодаи он дар истеҳсолот марбут буд. Он замон ин қорро асосан коргарону мутахассисони варзидаи рус анҷом медоданд. Ба онҳо биступанҷазориён ва аъзоёни бригадаҳои сарпараст, ки дар истифодаи таҷҳизоти кишоварзӣ дар истеҳсолот таҷрибаи бой доранд, шомил буданд. Бо ёрии фаъоли бевоситаи онҳо курсҳо ва кружокҳо оид ба тайёр кардани кадрҳои кишоварзии қорони шакли васеъ ташкил карда шуданд. Стансияҳои мошину тракторӣ бо кӯмаки мутахассисони Русия ҳамчун як мактаби тайёр кардани механизаторон хидмат карданд. ч

Дар натиҷа дар соли дуҷуми панҷсола дар ҷумҳурӣ шумораи механизаторони таъиноти умумӣ хеле афзуд. Аз ин рӯ, дар ҳар як

колхоз, совхоз ва стансияҳои тракторӣ механизаторон асосан аз ҳисоби миллатҳои маҳаллӣ кор мекарданд, ки дар курсҳои кӯтоҳмуддат ва мактабҳои бо кӯмаки мутахассисони рус ташкилшуда таҳсил мекарданд. Хусусият он буд, ки сардорон ба кори шӯъбаҳои худ назорат мекарданд, ба онҳо дар истифодаи пурсамари технология ва механизмҳо ҳамарӯза кӯмак мерасонданд.

Бригадаҳои сарпараст ва биступанҷазориён дар якҷоягӣ бо корҳои ташкилӣ ва хоҷагӣ дар ташкили корҳои фарҳангӣ маърифатӣ дар колхозҳо машғул буданд, барои деҳқонон нуқтаҳои барҳам додани бесаводӣ, баланд бардоштани сатҳи маърифати умумӣ, сиёсӣ ва фарҳангии деҳқонро ташкил карданд, маърузаҳо карданд, филмҳои аз Русия овардашонро намоиш доданд, дар ташкили гурӯҳҳо кӯмак карданд баромадҳои хаваскорон, рӯзномаҳои деворӣ ба нашр мерасиданд, дар кушодани кӯдакостонҳо, яслиҳо ва ғайра кӯмак мерасонданд. Онҳо бо қору амали худ дар байни колхозчиён, коргарони совхозҳо ва МТС обрӯи калон пайдо кардаанд.

Дар саҳифаҳои рӯзномаҳо ва маҷмӯаҳо ҳисоботи баъзеи онҳо дар бораи корҳо дар колхозу совхозҳо ва дар миқёси минтақавӣ ҷой дода шудааст.

Деҳқонони ҷумҳурӣ ба ёрии беғаразонаи бародаронаи синфи коргари Москва ва дигар ноҳияҳои саноатии ҶСФСР баҳои баланд доданд. Ба ин муносибат, рӯзномаи «Коммунист Тоҷикистана» чунин навиштааст: «Шубҳае нест, ки бисёре аз муваффақиятҳо дар тараққиёти хоҷагии қишлоқи мо ба туфайли роҳбарӣ ва иштироки бевоситаи пролетарҳои пешрафтаи Москва ва Иваново-Вознесенск ба даст омадааст»¹.

Марказ коргарон ва мутахассисони ботачрибаро ба Тоҷикистон фиристода, онҳоро хушдор дод, ки дар фаъолиятҳои аз мулоҳизаҳои кӯмаки бародарона ва кумаки дӯстона гузоранд. Аксарияти ин гурӯҳҳо

---

¹ Коммунист Тоҷикистана. 1931. 1 апр.

то абад дар Тоҷикистон қору зиндагӣ мекарданд ва дар рушди иқтисод ва фарҳанги ҷумҳурӣ саҳм мегузоштанд.

Яке аз ихтиёриёни фаёоли фиристодагони Русия Н.Д.Свириденко буд, ки пас аз хатми факултаи муҳандисӣ ва мелиоративии Донишгоҳи давлатии Осиёи Марказӣ соли 1929 бо гурӯҳи биступанҷазориён ба Тоҷикистон омада буд. Баъд, вай ирригатори барҷастаи ҷумҳурӣ гардид. Н.Д. Свириденко чунин мутахассисони намоён ба мисли А.П.Пахомов, Д.А.Кузнецов, А.А.Запольский, П.Ф.Иванов, В.А.Стариков ва бисёр дигаронро тарбия кардааст. Номи ӯ бо таърихи коллективонидани хоҷагии қишлоқи Тоҷикистон, таърихи қариб ҳамаи иншооти бузурги ирригатсионӣ, аз ҷумла системаи обёрии Вахш дар солҳои пеш аз ҷанг алоқаманд аст.

Н. Фридрих, муҳаққиқи рус, соли 1910 навишта буд: «Тоҷикон бунёдкорони ҳама ҷӯйборҳои қадиманд, ки асрҳо боз ба воҳаҳои Осиёи Миёна ҳаёт мебахшанд». Аммо дар асрҳои XIII – XVIII ба сабаби ҳучумҳои пай дар пайи кӯчиёни муғулнаҷод диёри тоҷикон харобу валангор ва садҳо ҷӯйбору корезҳо аз қор монданд. Ба зами ин замон инқилобу ҷанги шаҳрвандӣ хеле сарбандҳову ҷӯйборҳо беназорат монда хароб ва иқтисод рӯй ба таназули шадид овард.

Ин ҳама харобиву бесарусомониҳо ба Тоҷикистони навбунёд ба мерос расиданд ва барқарории соҳаи кишоварзӣ аслан ба қор даровардани ҷӯйборҳо буд. Дар солҳои 20 - 30 - юми қарни XX бо мадади Ҳукумати марказ ва халқҳои бародар, на танҳо ҷӯйборҳо барқарор, балки даҳҳо километр хатҳои замонавӣ, аз ҷумла сохтмони обёрии Вахш сурат гирифт. Дар рушди соҳаи обёрӣ ва кишоварзии Тоҷикистон, бахусус водии Вахш, хизмати Николай Давидович Свириденко, фарзанди миллати украин, қалон аст.

Николай Свириденко соли 1902 дар шаҳри Кременчуги Украина, дар оилаи қорғари роҳи оҳан ба дунё омад. Ба сабаби душвориҳои дар натиҷаи ҷанги аввали ҷаҳонӣ руҳдода падараш соли 1916 ба Осиёи

Миёна кӯч баст ва хизматчии роҳи оҳан шуд. Писараш пас аз хизмати ҳарбӣ ба факултаи обёрии Донишгоҳи Тошканд дохил ва соли 1929 онро хатм карду ба Тоҷикистон омад.

Дар ин сол барои бунёди шабакаҳои обёрии водии Вахш омодагӣ мерафт ва мутахассисони соҳа хеле зарур буданд. Н.Д. Свириденко аввал муҳандиси обёрии вилояти Қўрғонтепа, соли 1931 сарвари ташкилоти сохтмони хатҳои обёрии Тоҷикистон ва соли 1935 муовини вазири кишоварзӣ таъин шуд.

Бунёди хати обёрии Хочабоқирғон дар шимолӣ кишвар барои Н.Д. Свириденко мактаби хубе гардид. Соли 1939 сохтмони канали калони Фарғона оғоз ёфт ва ӯ муҳандиси қисмати Тоҷикистони он таъин гашт.

Пас аз анҷоми навбати аввали сохтмони Канали калони Фарғона Н. Свириденко як муддат ба Душанбе ба вазифаи сардори шуъбаи сохтмони Комиссариати Халқии замини ҶШС Тоҷикстон баргашт. Вале пас аз оғози сохтмони навбати дуюми Канали калони Фарғона аз нав ба он ҷо фиристода мешавад. Дар сохтмони он 26 ҳазор коргар иштирок кард. Дар муддати кӯтоҳ канали дарозиаш 79 километра бунёд ёфт ва 8 ҳазор гектар замин обёрӣ шуд¹.

Пас аз анҷоми сохтмони навбати дуюми Канали калони Фарғона сохтмони канали Фарғонаи шимолӣ сар шуд, ки дар он низ Н. Свириденко фаъолона ширкат намуд. Қисмати тоҷикистони Канали Фарғонаи шимолӣ (дарозиаш зиёда аз 60км.) ба ҳафт қитъаи сохтмонӣ тақсим шуда буд². Ин канал моҳи март соли 1940 ба истифода дода шуд, ки дар он саҳми Н.Д. Свириденко – ҳамчун сармуҳандиси сохтмон ниҳоят калон буд.

Соли 1940 Свириденко муовини вазири хоҷагии об, пас аз он муовини раиси Шӯрои Вазирони Тоҷикистон буд. Моҳи августи ҳамон сол Ҳукумати кишвар нақшаи бунёди канали калони Ҳисорро тасдиқ

¹ http://www.jumhuriyat.tj/index.php?art_id=6581

² Вишнеvский А.Я. Создатель рукотворных рек. Душанбе: Ирфон, 1987. – С. 120.

кард ва сарвару муҳандиси сохтмон ӯ таъин шуд. Кор ба зудӣ оғоз ёфт. Дар тирамоҳ аллакай 40 ҳазор коргар дар сохтмони ҷӯйбор меҳнат мекард. Ҷӯйбори калони Ҳисор соли 1942 ба истифода дода шуд ва он симои қисмати ғарбии Душанберо дигар ва зиёда аз 15 ҳазор гектар замини водиро обшор намуд.

Обёрии заминҳои нав бо ҷӯйборҳои калони замонавӣ дар солҳои 30 - 40 - ум на танҳо соҳаи кишоварзӣ, балки иқтисоди Тоҷикистонро ба зинаи наво бардошт, ки дар он ҳиссаи Свириденко назаррас аст.

Дар солҳои душвори Ҷанги Бузурги Ватанӣ ӯ дар ҳайати Ҳукумати Тоҷикистон ва масъули сохтмонҳои кишвар, нақлиёт, кишоварзӣ буд. Заҳмати шабонарӯзии бисёрсола, бори гарони масъулияти сохтмонҳои калон ба саломатиаш таъсири ҷиддӣ расониданд ва моҳи августи соли 1945, дар синни 43 - солагӣ аз бемории вазнин чашм аз ҷаҳон пӯшид.

Барои хизматҳои намоён дар рушди иқтисоди Тоҷикистон яке аз кӯчаҳои Душанбе ба номи Свириденко гузошта шуда буд.

П.М.Макеев дар Тоҷикистон бисёр осори мусбат гузоштааст. Вай ҳамчун директори яке аз совхозҳои калони ҷумҳурӣ дар як вақт кори бузурги оммавӣ -сиёсӣ ва тарбиявиро ба ҷо овард, ба кори тараққиёти колхозҳо ёрӣ расонд. Дар солҳои роҳбарии ташкилии кор ба як гурӯҳи хурди муассисони совхозии «Данғара», ки сардораш Макеев буд, лозим омад, ки душвориҳои зиёдро паси сар кунанд¹.

Чунин мисолҳо ва далелҳои кори ибратбахши мутахассисон - намоёндагони синфи коргари Федератсияи Россия, ки дар татбиқи коллективонӣ ва сохтмони колхозӣ саҳми арзанда гузоштаанд, даҳхоянд.

Ғайр аз ин, Ҳукумати Тоҷикистон аз 15 сентябри соли 1933 қарор қабул кард, ки дар он фаъолияти Комиссариати халқии ҷумҳурӣ оид ба даъвати кормандони агротехникӣ ва байторӣ барои кишоварзӣ тасдиқ

---

¹ Усмонов Р. Коммунистическая партия Таджикистана и вопросы совхозного строительства. Душанбе, 1965. – С.22.

карда шуд. Соли 1933 аз минтақаҳои марказӣ дар ин самт 800 мутахассис ва механизатор ба Тоҷикистон омада буданд.

Он замон онҳо пушту паноҳи кадрҳои кишоварзии ҷумҳуриро ташкил мекарданд.

Барои мутахассисон ва коргарони ихтисосноке, ки аз Федератсияи Россия ва дигар ҷумҳуриҳои шӯравӣ ба Тоҷикистон меоянд, шароити нисбатан мусоиди кор ва зиндагӣ фароҳам оварда шуд, майдони истиқоматӣ ҷудо ва маоши баландтар муайян карда шуд. Тадбирҳои ҷалби мутахассисон ва коргарони баландихтисос, фароҳам овардани шароити зарурии кору зиндагӣ барои онҳо барои кори пурсамар ба ҷараёни боз ҳам бештари кадрҳои дорои тахассуси олӣ ва миёна ба ҷумҳурӣ мусоидат карданд.

Беҳтарин коргарон барои фиристодан интихоб карда шуданд. Интихоб таҷрибаи корӣ, иштироки онҳо дар корҳои иҷтимоӣ, дониш ва таҷрибаи кории онҳоро ба назар гирифтанд. Аз бригадаҳои сарпараст 93 нафар коргарони Трехгорка ба Тоҷикистон рафтанд¹.

Меҳнаткашонии касбҳои гуногун аз «Трехгорка», ки ба Тоҷикистон омада буданд, бо мақсади ягона - кумак расондан ба Деҳқонони тоҷик дар сохтмони колхозӣ ва озод шудан аз банди муносибатҳои феодалии кумак карданд. Вақте, ки дар асоси қарори пленуми ноябрии (1929) Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистии Умумиииттифоқ (болшевикон) гурӯҳҳои кории Русия ба ҷумҳурии мо омаданд, Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунисти Тоҷикистон «Дар бораи нақшаи тараққиёти колхозҳо барои солҳои 1929-1931» қарор қабул кард, ки дар он тарзу усулҳои кор муайян карда шуданд, ҷалби деҳқонон ба хоҷагиҳои коллективӣ, ба меҳнати дастаҷамъона оғоз шуд. Комитети Марказӣ аз мавҷуд будани базаи моддию техникӣ ва дигар имкониятҳо истифода бурда, диққати

---

¹ Русаков. Асари номбаршуда. - С. 75.

ташкilotҳои маҳаллии ҳизбӣ, Шӯроӣ ва хочагиро ба тезондани суръати тараққиёти колхозҳо, хусусан дар ноҳияҳои пахтакор чалб намуд¹.

Бригадаҳои сарпарастон ва биступанҷазориён, ки ба ҷумҳурӣ омадаанд, пеш аз ҳама, ба минтақаҳои водӣ, хусусан ба маҳалҳои пахтакоре фиристода шуданд, ки базаи нисбатан калони моддию техникаи доштанд ва сатҳи ба таври фарқкунандаи баландтари эҷоди колхозҳо ва бозсозиҳои иқтисодӣ доштанд.

Ҳангоми ворид шудан ба Тоҷикистон биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст - намоёндагони синфи коргари Федератсияи Россия ба тамоми минтақаҳои ҷумҳурӣ фиристода шуданд. Онҳо дар ҳама ҷо кори ташкilotчиғӣ ва иқтисодиро ба роҳ монданд, ба органҳои маҳаллии ҳизбӣ ва хочагӣ дар ташкили коллективҳои истеҳсолӣ, мустаҳкам намудани совхозҳо ва колхозҳо, тайёр кардани кадрҳои миллӣ ёрии амалӣ расонданд.

Биступанҷазориён махсусан дар ҷорӣ кардани усулҳои нави меҳнат, гузаронидани ҷорабиниҳои агротехникаи ва фарҳангии маърифатӣ ва ғайра корҳои зиёдеро ба анҷом расониданд. Намоёндагони коргарони Русия ба деҳқонон дар ҳама ҷо кумак мекарданд: онҳо асбобҳои кишоварзиро таъмир мекарданд ва дар истеҳсолот ҷорӣ мекарданд, дар омода кардани тракторҳо ва дигар таҷҳизот барои корҳои саҳроӣ кумак мекарданд, дарс медоданд колхозчиён техникаи нави хочагии қишлоқ доранд. Дар як вақт бо кӯмаки истеҳсолӣ ва ташкилӣ биступанҷазориён дар самти баланд бардоштани сатҳи маърифати умумӣ, сиёсӣ ва фарҳангии деҳқонон, барҳам додани бесаводӣ, барои колхозчиён нуқтаҳои барҳам додани бесаводӣ, филмҳо намоиш доданд, ба наشري рӯзномаҳои деворӣ ва ғайра корҳои зиёдеро ба анҷом расониданд. Ин ва дигар корҳои амалии биступанҷазориён ва сарпарастон, ки дар рушди ҳаракати колхозӣ дар Тоҷикистон саҳм гузоштаанд, қисман дар маълумоте, ки солҳои 60-80 дар адабиёт ва

---

¹ История таджикского народа. Т. 5. - С. 548.

матбуот нашр шудаанд, оварда шудаанд. Намунаҳои ин маърақаҳо дар ёддоштҳои М.Макаров, ки намояндаи биступанчазориён аст, оварда шудаанд. Он вақт ӯ ба ҳайси вакили маркази колхозии ноҳияи Курғонтеппа кор мекард. Вай чунин менависад: «Барои ислоҳи таҳрифи сиёсати ҳизбе, ки дар Тоҷикистон дар сохтмони колхозӣ иҷозат дода шудааст, кӯшиши зиёд ба харҷ додан лозим буд. Норозигии махсус дар байни деҳқонон боиси он гардид, ки мақомоти алоҳидаи ҳизбӣ ва шӯравӣ ба ғайр аз асбобҳои кишоварзӣ ва ҳайвоноти калони шохдор, парранда, манзил ва моликияти шахсӣ, барои таъмини талаботҳои онҳо бо кӯрпа, либос ва ғайра мусоидат кард.

Дар натиҷаи кори устуворона бо кӯмаки гурӯҳҳои деҳқони камбизоат, ин вайронкориҳои дағалонаи сафи ҳизб ислоҳ карда шуданд. То охири соли 1930 дар вилояти Қурғонтеппа 18 иттиҳодияи заминсозии чамъиятӣ (ТОЗ) ва 27 артели кишоварзӣ ташкил карда шуданд. «¹

Фаъолияти амалии онҳо мисоли равшани зуҳури кумаки бародаронаи синфи коргари Русия ба минтақаҳои қафомондаи миллӣ дар татбиқи барномаҳои сохтмони сотсиалистӣ, дар таҷдиди деҳоти тоҷикон буд.

Ғайр аз ин, коргарони корхонаҳои нассоҷии Москва, Коломна, Иваново-Вознесенск ба Тоҷикистон бригадаҳои махсуси биступанчазориёноро фиристоданд, ки дар чорабиниҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ фаъолона ширкат варзиданд.

Ихтиёриёни рус дар аввал душворӣ кашиданд, шароити зиндагӣ бад, ғизо - манзили камбизоат - ҳеч чиз набуд. Ҳангоме ки мо дар Душанбе будем, мо дар болои катчаҳо ва чойхона мехобидем. Баъзеҳо ба ин тоқат карда наметавонистанд. Аъзои биступанчазориёни Ҳизби коммунист Сергей Косырев ба ёд меорад: баъзе рафиқон аз мушкilot ҳарос дошанд. Баъд аъзои ҳизб Евпалова, Баранова, Макаров, Савин тарсончакии онҳоро маҳкум карданд, аммо ин ба онҳо таъсири кам

---

¹ Коммунист Таджикистана 21 окт. 1953

расонд ва вақте, ки моро ба ноҳияҳо фиристоданд, баъзеи онҳо Тоҷикистонро тарк карданд. Аммо, пас аз чанде ташкилотҳои ҳизбии Трехгорка дигаронро ба Тоҷикистон фиристоданд¹.

Дар он солҳои душвор ва дар кори душвори азнавсозии хоҷагии халқ биступанҷазориён такягоҳи боэътимоди ҳизб ва ҳукумати Шӯроӣ буданд.

Ба туфайли кумаки фаъолонаи Ҳамаҷонибаи синфи корғари Русия, алахусус биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст, дар тӯли нақшаи аввали панҷсола дар Тоҷикистон 17 корхонаи бузурги саноатӣ, аз ҷумла комбинати абрешими Хучанд, фабрикаи пиллакашии Душанбе, корхонаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, роҳҳои асосӣ ва иншоотҳои гидротехникӣ сохта ба истифода дода шуданд.

То таъсиси ҚШС Тоҷикистон дар соли 1929 дар Тоҷикистон роҳҳои оҳан набуд. Борҳоро аз як ҷо ба ҷои дигар бо аробаҳо, аспҳо мерасонданд, ки вақти зиёд ва меҳнати ҷисмониро талаб мекарданд. Масалан, сафар аз Ғузур то Душанбе ниҳоят душвор буд. Дар баробари ҳамворӣ, пайроҳаҳо, аз байни анбӯҳи қамиш, корвонҳои 200-300 ва баъзан то ҳазор шутур дар шоҳроҳи Ғузур -Душанбе дар масофаи 290 километр ҳамеша бо амният пайравӣ мекарданд. Шутурҳо тамоми сафарро дар ҳавои хуб дар тӯли 12-13 рӯз тай мекарданд. Ин вазъ корро дар Вахшстрой ба таври ҷиддӣ суғартад.

Борҳои калону вазнин тавассути Амударё ба ҷумҳурӣ, аз ҷумла водии Вахш, ворид мешуданд. Барои аз Панҷ ба маркази Вахш, ки дар он ҷо Вахшстрой ҷойгир карда шуда буд, интиқол додани бор лозим буд. Мошинҳои тамғаҳои гуногун, ҷӯбу тахта, семент, экскаваторҳо, булдозерҳо, скреперҳо ва дигар таҷҳизот аз Русия ба Тоҷикистон тавассути дарё меомадаанд².

---

¹ Ҳамон ҷо.

² Золотая долина.-Душанбе, 1984. - С. 66.

Аз ин рӯ, зарурати фаврӣ барои сохтани роҳи оҳани танг (узкоколейка) аз Панчи Поён то маркази Вахшстрой - Сарбанд ба миён омад. Дар сохтмони ин роҳ аввалин коргарони рус кор мекарданд, мутахассисоне, ки аз Русия дар ҳайати биступанҷазориён омада буданд, дар байни онҳо мутахассисони ҷавон С.Мирошниченко, Д.Гофман, С.Калижнюк, коргарони бомаҳорат В.Коночкин, В.Ткачева ва дигарон буданд. Бригадаи ҷавонони Русия бо сардории муҳандиси ҷавон С.Мирошниченко сохтмони тамоми хатти роҳи оҳани тангро ба зимма гирифт. Роҳбари сохтмон аз байни аъзоёни бригада мутахассиси ҷавон – инженер Толстопятов интихоб шуда буд. Сохтмон бо муваффақият анҷом дода шуд. Минбаъд Вахшстрой маҳсулот ва техникаи лозимаро саривақт мегирифт.

Эшелонҳои махсус низ аз Москва, Ленинград, Иваново бо биступанҷазориён ба Тоҷикистон ворид шуданд. Аллакай дар зимистони соли 1929 як гурӯҳи калони коргарони «Трехгорка» бо қатори махсус ба ҷумҳурӣ омаданд. Дар вокзали Москва барои гусел кардани намояндагони синфи коргари Россия митинги¹ калон барпо гардид. Ба онҳо коргарони касбҳои гуногун: механикҳо, слесарҳо, челонгарон, дуредгарон, тунукасон, бинокорон, ирригаторҳо, муҳандисон ва ғайра шомил буданд. Онҳо тасмим гирифтанд ба чунин як кишвари дурдаст, ба монанди Тоҷикистон, бо мақсади расонидани кӯмак ба халқи тоҷик дар қори коллективонидан, ташкили колхозҳо сафар намоянд.

Дар байни фиристодагони синфи коргари Русия - биступанҷазориён, чунин коргарони ботаҷриба, ба монанди ихтиёриёни коммунист Ольга Евпалова, Сергей Косырев, Семён Басагин ва дигарон буданд. Ва ихтиёриён аз рӯзҳои аввали омаданашон бо тамоми қувва амал мекарданд.

---

¹ Таджикистан в братской семье народов СССР. С. 74-75.

Тавре ки таҳлил нишон медиҳад, дар давоми солҳои 1929-1931 аз Федератсияи Русия ба Тоҷикистон 150 нафар аз биступанҷазориён ва 12 бригадаи сарпарастон омаданд, аммо шумораи коргарон ва мутахассисон дар бригадаҳои сарпараст мушаххас карда нашудааст.

Аввалин гурӯҳҳои биступанҷазориён дар он рӯзҳо бо қаторҳои аввалине, ки аз Тирмиз ба Душанбе ҳаракат мекарданд, ба Тоҷикистон омада буданд, ки аз Москва ва Ленинград фиристода шудаанд.

Таъсиси хоҷагиҳои деҳқонии колхозӣ ва зиёда аз он, азнавсозии соҳаи кишоварзӣ дар Тоҷикистон бидуни заминаи мувофиқи саноатӣ бо таҷҳизоти муосири техникӣ ва шумораи зарурии коргарони баландхтисос ғайриимкон буд. Ин ҳама дар ҷумҳурии ҷавон набуд. Аммо чунин вазъияти душвор дар ҷумҳуриҳои мо фиристодагони Русияро ба ҳарос наовард.

Дар соли 1930 омадани дигар гурӯҳҳои биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст идома ёфт. Ба онҳо бинокорон, ирригаторҳо, агрономҳо, дуредгарон, слесарҳо, кафшергарон, муҳандисон ва техникҳо, аз қабилӣ Б.М.Зорин, А.Д.Галаев, Г.И.Пирумов, А.А.Максимов, С.Чекунов, Ф., Филчугин, П.М. Макеев, В.Ф. Петров, М Власова ва дигарон буданд, баъзеи онҳо дар сохтмони нерӯгоҳи Варзоб кор мекарданд. Масалан, А.М.Гиндин ба ҳайси сардори сохтмон, З.С.Шувалов ба ҳайси сармуҳандис, Попов, Ниженкин, Соколов ба ҳайси муҳандиси сохтмон, Гавриленко, Лабза, Лебедев ба ҳайси техник кор кардаанд.

Таърихи ёрии бародаронаи халқи рус ба тоҷикон дар сохтмони колхозӣ дар ҷумҳурӣ дар солҳои пеш аз ҷанг яке аз саҳифаҳои аҷоиб ва пуршараф дар солномаи дӯстӣ ва ҳамкориҳои халқҳои Тоҷикистон ва Русия мебошад. Ғайр аз иштироки бевоситаи фаёлона дар сохтмони корхонаҳои саноатӣ ва роҳҳо, биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст мардуми маҳаллиро ба ҳайси кадрҳои ҳирфай омӯхтанд, малақаҳои меҳнати дастаҷамъиро омӯхтанд, таҷҳизотро идора карданд

ва минтақаҳои пахтакориро назорат карданд, ки ин яке аз василаҳои тайёр кардани коргарони ихтисоснок барои пахта буд. Ин аст он чизе, ки коллективи коргарони комбинати абрешими Хучанд дар бораи онҳо навиштааст: «... устоҳо, коргарони ботаҷрибаи истеҳсолӣ, ки аз минтақаҳои марказӣ ба мо фиристода шудаанд, ба коргарони ҷавон интизоми пролетарӣ, қобилияти самаранок, боэҳтиёт ва бо муҳаббат муносибат кардани мошинҳо ва механизмҳои истеҳсолии марбут ба давлати пролетарии моро таълим медоданд». Коргарон аз гурӯҳи биступанҷазориён ва деҳқонони тоҷик дар соҳаи фарҳанг ва маърифати занон оид ба масъалаҳои ҷалби занони духтарони маҳаллӣ ба корҳои ҷамъиятӣ ва истеҳсолӣ ва ба онҳо фаҳмонидани аҳамияти сохти колхозӣ бисёр корҳои муфид карданд.

Дар қатори гурӯҳҳои биступанҷазориён ихтиёриёни мучаррад барои расонидани кӯмак ба Тоҷикистон омада буданд. Яке аз онҳо як духтари ҷавони москвагӣ, мутахассис Мария Власова, узви биступанҷазориён буд, дар оғози соли 1930 аз Москва ба Тоҷикистон омад.

Он солҳо дар комбинати абрешими Хучанд байни коргарони тоҷик ва рус дӯстӣ барқарор шуда буд. Дар байни онҳо, махсусан муҳандис П.Т.Малигин, нақшакаш Б.Г.Косенков, рангмол А.Н.Шумов, бофандагон Д.М.Макаров, Г.К.Тихонов, камишчӣ Т.Е.Поляков, сардор Н.С.Шелукин, печдорҳо Н.Сергеева, З.Рубцова, коргарони печдор П.А.Грибов, Е.Н.Рубцов ва дигар мутахассисони истеҳсоли абрешим буданд.

Соли 2019 аз он вақте, ки ба Тоҷикистон биступанҷазориён омаданд ва ҳамчун намоёндагони синфи коргар, аз корхонаҳои калони саноатии Русия барои саривақт коллективонидани хоҷагии қишлоқи чумхурӣ ба Тоҷикистон омаданд, 90 сол пур шуд.

Дар барномаи Ҳизби Коммунистӣ якчанд вазифаҳои муҳими сохтмони ҷамъияти сотсиалистӣ пешбинӣ карда шуда буданд. Яке аз

онҳо азнавсозии сотсиалистии деҳа буд. Бо ин мақсад, дар соли 1927, дар Анҷумани XV Ҳизби Коммунист, қарор қабул карда шуд, ки коллективонидани хоҷагии қишлоқ дар ҳама ҷумҳуриҳои ИҶШС гузаронида шавад.

Аммо барои баргузории ҳама гуна чорабиниҳо, алахусус миқёси иттифоқӣ, кадрҳои ботаҷриба лозим буданд. Ва онҳо дар он вақт саҳт намерасиданд. Ҳатто шумораи кофии одамони босавод, ба истисноии мутахассисони соҳибхитисос набуд.

Бинобар ин, дар моҳи ноябри соли 1929, пленуми Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунист дар бораи фиристодани 25 ҳазор корманди дорои таҷрибаи ташкилӣ ва сиёсӣ ба қор дар қолхозҳо ва стансияҳои тракторӣ-тракторӣ (МТС) қарор қабул кард. Дар интиҳоби онҳо ташкилотҳои ҳизбӣ ва коллективҳои қорқарон ширкат варзиданд ва аризаҳои дар маҷлисҳои қорқона воридшударо муҳоқима карданд. Умуман, 27.519 нафар интиҳоб ва ба қор ба деҳа фиристода шуданд, ки 60 нафари онҳо, асосан қорқарони шаҳрҳои Москва, Ленинград, Иванов-Вознесенск ва Твер моҳи майи соли 1930 ба ҷумҳурии мо омада буданд.

Бо қарори Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон қорқарони Русия ба қорҳои идорақунии қолхозҳо дар МТС вобаста карда шуданд. Аксарияти онҳо дар бунёди хоҷагиҳои нав ва мустақкам қорқани деҳқонони заиф фаёлона ширкат варзиданд, қорҳои сиёсӣ ва фарҳангии байни деҳқононро ба роҳ монданд, баҳисобгирии молиқияти қолхозиро ба роҳ монданд, дар таҳқими интизоми меҳнат саҳм гузоштанг ва ҳамчун ташкилотчиёни мусобиқаҳои сотсиалистӣ баромад карданд. Як қатор биступанҷазориён ба ҳайати аъзои раёсат, раисони қолхозҳо ва директорони МТС интиҳоб карда шуданд. Онҳо қорқояшонро, тавре ки дар он замон одат шуда буд, дар фазои муборизаи синфӣ бар зидди бойҳо ва босмачиҳо, ки ба азнавсозии сотсиалистии қишоварзӣ шадидан муқовимат мекарданд, идома доданд. Қўмаки онҳо дар шароити

ҷумҳурии мо дар он давра махсусан дар ҳузури сусти кадрҳои ҳизбию Шӯравӣ дар деҳа воқеъ буд.

Баъзе коргарон оила барпо карданд ва дар ин ҷо барои кори доимӣ монданд, қарор доданд, ки ҳаёти худро бо Тоҷикистон пайванданд.

Коргарон И. Афонин, Ю.Безгин, О. Евполов, Л. Крылов, И. Шаумян ва дигарон аз худ шӯҳрати васеъ боқӣ гузоштанд. Масалан, И. Шаумян соли 1931 дар набардҳо бо босмачиён иштирок карда, соли 1937 ба Академияи кишоварзии ба номи Тимирязев дохил шуда таҳсил кард ва дар солҳои Чанги Бузурги Ватанӣ дар соли 1943 ҳангоми убур аз Днепр ба ӯ унвони Қаҳрамони Иттиҳоди Шӯравӣ дода шуд. Дар солҳои 60-70-ум. И.Шаумян сардори Институти илмӣ-тадқиқотии хоҷагии сабзавоти Вазорати кишоварзии ИҶШС буд. Аммо, дар гузаронидани ин маърака чанбаҳои манфӣ низ буданд, ки дар даврони Шӯравӣ хомӯш буданд. Дар як қатор минтақаҳои Тоҷикистон мақомоти ҳизбӣ ва шӯравӣ наметавонишанд бо сабабҳои объективӣ коргарони навро ҳатто бо манзили фарсуда ва хӯрокворӣ таъмин кунанд. Аз ин рӯ, коргарон на бо мақсади таъиншуда истифода намешуданд. Масалан, дар ноҳияи Қаратоғ, онҳо ҳама вақт дар нуқтаҳои харид буданд, ба деҳаҳо нарафтанд. Дар минтақаи Лақай-Тоҷик, коргарони Москва ба Хлопсоюз пайваست буданд ва ҳеҷ гоҳ ба деҳаҳо намерафтанд, чунки шароити зист ва кор набуд.

Дар ноҳияи Чиликӯл коргарон дар заводҳои пахта зиндагӣ мекарданд. Дар Ҳисор коргарони Москва Жижин, Кудрявцев, Белоусов, Савинов, Столяров ҳеҷ коре накардаанд ва аз сокинони маҳаллӣ лақаби «бекорон» -ро гирифтаанд.

Дар Кӯлоб, дар як конфронси ҳизбӣ як қатор вакилон гуфтанд, ки аз коргарони Москва ҳеҷ манфиате намебинанд, танҳо «ваъда» мешунаванд. Дар вақти пошидани пахта, баъзе коргарон ба таътил баромаданд. Дар чараёни кор аз ҷониби кормандон ба изофанависҳои маъмурӣ, сӯиистифода аз машрубот роҳ дода мешавад.

Омили манфӣ надонистани забони тоҷикӣ аз чониби коргарон буд, ки робитаи заруриро бо деҳқонон таъмин намекард.

Ин мушкилоти ҳалношуда ба ҳолати равонии биступанҷазориён таъсир мекард. Дар байни онҳо онҳое буданд, ки бо рафтори бадахлоқонаи худ барои бадном кардани ин ташаббус корҳои зиёдеро анҷом доданд. Дар як қатор ҷойҳо коргарон дар бораи ғайривоқеӣ иҷро шудани нақшаи пахта, дар бораи имконнопазирии кор дар Тоҷикистон, ки босмачиҳо дар он ҷо амал мекарданд, ошкоро сухан мегуфтанд.

Дар митинги колхозчиёни минтақаи Сарой-Камар коргар Шукалов гуфт: «Дар ин ҷо ягон коргари хуб кор карда наметавонад. Душвориҳо азиманд. Шумо дар ин ҷо сотсиализм сохта наметавонед. »

Дар ноҳияи Арал, коргари Москва Круглов гуфт: «Нақшаи пахта иҷрошаванда нест. Беҳуда барои татбиқи он қувва сарф мешавад».

Дар ноҳияи Шаҳритус бо ташаббуси Смирнов дар хонаҳои деҳқонон кофтуковҳои умумӣ гузаронидани шуданд, ки дар давоми он ашӯи хона ва хӯрокворӣ гирифта шуданд.

Бадахлоқии аз ҳад зиёдро Голдштейн низ нишон дод, ки ба ҷои се коргар кор мекард. Вай деҳқонро бо таппонча таҳдид карда, талаб кард, ки ҳама чизро супоранд ва ҳама чизи ба даст омада аз мардуми камбағалро бигиранд.

Мактубҳое боқӣ мондаанд, ки коргарон дар бораи сарнавишти вазинашон бо алам менависанд. Ҳамин тавр, Тобрин ба коргарони Москва дар бораи мушкилоти махсуси ғизо, дар бораи шӯришҳои тоҷикон бар зидди колхозҳо, дар бораи ҳалокати якчанд рафиқон аз дасти босмачиён навиштааст. Ин мактуб бо паёме ба поён расид, ки биступанҷазориёнро ба тарсу ҳарос меовард.

Трунов ва Севастьянов ба Комитети Марказии Ҳизби Коммунистӣ ва комитети ҳизбии вилояти Киров мактуб навиштанд, ки он бо чунин суханон оғоз ёфтааст: «Ба рафиқон биступанҷазориён кумак кунед, шароити номусоид одамонро нобуд мекунад!». Дар ин нома омадааст, ки

дар Тоҷикистон кор кардан ғайриимкон аст. «Рафиқон, мо дигар тоқат карда наметавонем, бе пойафзол ва либос ба кор меравем, оилаҳои мо гуруснагӣ мекашанд», - ба поён мерасад нома.

Ҳолатҳое буданд, ки коргарони алоҳида билети аъзогии худро партофта, талаб мекарданд, ки онҳоро ба ватан баргардонанд.

Тавре ки мебинем, на ҳама чиз бо ҳаракати биступанчҳазориён, чунон, ки дар матбуоти ҳизбии онвақта ва сипас дар адабиёти таърихӣ тасвир мешуд, он қадар объективӣ набуд. Ва ин фаҳмо аст, зеро то ба наздикӣ маводи айбдоркунанда дар бораи кори биступанчҳазориён дар бойгонихо махфӣ буданд.

Дар ҷавоби мактуби Трунов ва Севастьянов Комитети шаҳрии Ҳизби Коммунистии Сталинобод қарори дахлдор қабул карда буд.

1. Қайд карда шуда буд, ки то ҳол баъзе ячейкаҳои ташкилоти ҳизбии шаҳри Сталинобод дар кори сарпарастӣ иштирок намекунанд ва он ячейкаҳое, ки ба шаҳракҳо сарпарастӣ мекунанд, ин корро ба таври бояду шояд ба ҷо намеоваранд.

2. Изҳор шуда буд, ки кори сарпарастӣ то ҳол тибқи принсипи ташкили ҷамъиятҳои ихтиёрии сарпарастии корхонаҳо ва муассисаҳо ба роҳ монда нашудааст. Сарпарастии коллективҳои пароканда бар деҳаҳои алоҳида боқӣ мондааст, вале дар аксари ҳолатҳо танҳо дар заминаи танг, қисман анҷом дода мешавад, ёрии маданӣ ба қишлоқ нест.

3. Зарурати азнавсозии кори сарпарастиро дар заминаи тавсеаи назарраси мазмун ва усулҳои он, бо рушди ҳамаҷонибаи шаклҳои нави робита бо оммаи камбизоат ва миёнаи деҳқон ба назар гирифта, қарор мекунад:

а) Мутобиқи шабакаи навтаъсисшудаи ячейкаҳои ҳизбии шаҳр, кори сарпарастиро аз рӯи принсипи таъсиси ҷамъиятҳои ихтиёрии сарпарастӣ (бо ҳаққи аъзогии дохилшавӣ) азнав ташкил карда шавад, то, ки идоракунии ҷамъиятҳои сарпарастро ячейкаи ҳизбии ин корхона ё муассиса анҷом диҳад.

б) идоракунии кори сарпарастӣ дар сиёсати ячейкаҳо ва муттаҳид сохтани тамоми корҳои сарпарастӣ дар миқёси шаҳр, ба монанди сарпарастии шаҳр дар маҷмӯъ дар тамоми ҷамоатҳои минтақаи Сталинобод, дар назди кумитаи шаҳрӣ комиссияи сарпараст дар ҳайати 1. Клок, 2. Бродская. 3. Бежани, 4. Святкевич, 5. Ҳочибоев ташкил карда шавад:

в) Мазмун ва усулҳои кори сарпарастӣ бояд дар асоси зайл васеъ карда шаванд: а) таҳкими шаклҳои истеҳсолии вомбарг; б) ташкили иттифоқи меҳнаткашони хоҷагиҳои деҳқонӣ ва деҳқонони камбизоат бо иттифоқ бо деҳқонони миёна дар атрофи сиёсати умумии ҳизб ва в) тақвияти кӯмаки фарҳангӣ ба деҳот.

г) Ҳангоми таъсис додани ҷамъиятҳои ихтиёрии сарпарастӣ дар корхонаҳо ва муассисаҳо бо мақсади пурзӯр намудани сиёсати синфии пролетарӣ дар азнавсозии сотсиалистии хоҷагии қишлоқ, тавассути амалҳои асосии сарпарастӣ тавассути чораҳои асосии зерин амалӣ карда шаванд: мусоидат ба коллективонидани хоҷагии қишлоқ; ташкили гурӯҳҳои корӣ; Гузаронидани чорабиниҳои амалии марбут ба маъракаи кишт; кумак дар ташкили намудҳои гуногуни ҳамкориҳои кишоварзӣ ва таҳкими онҳо; мусоидат ба ташкили сайрҳои тафтишӣ: гузаронидани корҳои кишоварзӣ, шудгори намоишӣ ва ғайра; агитацияи васеъ барои васеъ кардани майдони пахта, гузаронидани чорабиниҳо оид ба баланд бардоштани ҳосил, такмил додани усули коркарди замин ва ғ.; кумак дар таҳкими дастгоҳи шӯроҳои деҳа ва ҳамкорӣ; кумак ба кори иттифоқи кормандони соҳаи кишоварзӣ ва «Иттифоқи камбағалон»; кумак дар таҳким ва тавсеаи мактабҳои деҳот ва муассисаҳои фарҳангию маърифатии деҳот; мусоидат ба ҷалби занон ба корҳои ҷамъиятӣ; кӯмак дар пешбарӣ ва ташкили кадрҳои фаъолон аз камбизоатон, мардикорони хоҷагиҳои деҳқонӣ ва деҳқонони миёна ва ташкили мубориза бар зидди унсурҳои бой ва кулакҳои деҳа.

д) Ба ғайр аз корҳои асосӣ дар самти сарпарастии деҳа, ячейкаҳо бояд ҳамзамон бо гурӯҳҳои номзодии деҳоти сарпараст робитаи доимӣ барқарор кунанд (мусоидат дар таҳкими кори ҳизбӣ ва маориф, ҷалби аъзои нави ҳизб аз камбизоатон ва коргарони хочагиҳои деҳқонӣ, интиқоли аъзои номзад ва ғ.).

Такмили кадрҳои синфи коргари Тоҷикистон бо коргарони баландихтисос, ки аз ҷониби ҳукумати Иттифок барои кор дар корхонаҳои саноатӣ, стансияҳои мошинсозӣ ва тракторӣ ва совхозҳо (биступанҷазориён) фиристода шуда буданд, тули солҳои 1930-ум идома ёфт. Дар натиҷа, барои Тоҷикистон ва барои дигар ҷумҳуриҳои иттифоқӣ, ташаккули синфи коргари бисёрҷабҳа амалӣ шуд. Дар баробари ин, дар тӯли ин солҳо на танҳо коргарони ба ҷумҳурӣ омада, балки кадрҳои ба воя расидаи маҳаллии пролетарӣ низ дар тарбияи коргарони нав нақши ҷиддӣ бозиданд.

Азбаски шумораи коргарони маҳаллӣ аз деҳқононе иборат буд, ки барои кор дар саноат ва сохтмон ҷалб карда шуданд, шаклҳои гуногуни тайёр кардани коргарони баландихтисос аҳамияти махсус пайдо карданд. Дар ҷумҳурӣ таълими оммавии ихтисосҳои гуногун ҳам дар ҳуди раванди истеҳсолот ва ҳам дар курсҳо, дар мактабҳои фабрикӣ ва техникумҳо гузаронида мешуд. «Дар давоми панҷ соли аввал барои ҳамаи соҳаҳо 17137 нафар ба таҳсил фаро гирифта шуд, ки аз ин 15389 нафарашон аз миллати маҳаллӣ, асосан аз коргарони пешини хочагӣ буданд¹. Таълими коргарони саноатӣ барои Тоҷикистон дар корхонаҳои ҚСФШР ва Осиеи Миёна идома ёфт. Дар соли 1930 112 нафар пахтакорон ба Иваново-Вознесенск ва Москва барои таълими истеҳсолӣ ба фабрикаҳои бофандагӣ фиристода шуданд. Ҳамзамон, 100 нафарро барои таҳсил ба фабрикаи насосии «Кизил Шарқ» фиристоданд. Соли 1931 онҳо дар Москва аз рӯи ихтисосҳои гуногун таҳсил мекарданд: дар

---

¹ Сангинов Н. Формирование и развитие рабочего класса в Таджикской ССР, Душанбе, 1963, с. 18.

трести «Строй-ассотсиатсия» - 47 нафар бинокорон; дар фабрикаҳои насочӣ - 109 ресанда ва бофанда; дар заводҳои механикӣ - 40 нафар челонгарҳо, ва коргарони рехтагар.¹

Коргароне, ки аз қисмати марказии Россия омада буданд, дар омода намудани синфи коргари маҳаллӣ фаёлона ширкат намуданд. Ин коргарони соҳибкасб аввалин муаллимон ва устодони коргарони тоҷик буданд. «Номи челонгарони заводи механикӣ ба номи С. Орҷоникидзе И.А. Корнеев, М.П. Приходко,, бригадири заводи пахтатозакунии шаҳри Сталинобод А. Кенаш вирди забонҳо буданд.²

Барои тарбияи мунтазами синфи коргари маҳаллӣ мактабҳои шогирдони заводу фабрикаҳо (ФЗУ) таъсис дода шуда буданд, ки дар онҳо аксаран устоҳои рус дарс медоданд.

Дар натиҷаи иқдомҳои калони ҳизби коммунистӣ ва кумаку дастгирии биступанҷазориён сафи синфи коргари тоҷик бамаротиб афзоиш меёфт. Соли 1929 дар соҳаи саноати Тоҷикистон 1917 коргар, соли 1930- 2123 нафар, соли 1931 - 2351, соли 1932 – 2950 коргари маҳаллӣ фаёолият мекарданд. Яъне, дар давоми як панҷсолаи аввал сафи коргарони тоҷик 1,5 баробар зиёд шудааст.³

Қисми асосии коргарон, биступанҷазориён, ҳамеша дар Тоҷикистон боқӣ монданд. Биступанҷазориёни номӣ, ки дар индустрикунонии Тоҷикистон саҳми сазовор доштанд, абадӣ дар кишвари мо монданд. Дар қабристони шаҳри Душанбе биступанҷазориён- Д. Зиновев, И. Гусев, И. Новохатний, В. Рубанова, Г. Мазуровский, В. Зайцева, А. Чудесов, И. Чувалов, А. Макаров ва бисёр дигарон аз ин гуруҳҳо дафн шудаанд.

¹ Шарипов Я. Из истории построения фундамента социализма в Таджикистане /1929-1932 гг./, Душанбе, 1960, стр. 31-32.

² Масов Р.М. Помощь великого русского народа в построении социалистического общества. в Таджикистане. //Торжество ленинской национальной политики в Таджикистане. Душанбе, 1984.

³ Исмаилов У. Развитие промышленности Таджикской ССР в годы второй пятилетки /Очерки по истории Таджикистана.- Т. 1. - Сталинабад, 1957. – С. 224с.

Ҳамин тариқ, хусусияти марҳилаи дуёми ташаккули синфи коргар дар Тоҷикистон таъдбири оммаи назарраси деҳқонони камбизоати деҳоти тоҷик ва коргарони хоҷагиҳо ба табақаи синфи коргар буд. Дар муқоиса бо марҳилаи аввал, миқёси ҳуди ташаккули синфи коргари маҳаллӣ тағйир ёфт: на садҳо, балки ҳазорҳо ба сафи синфи коргари Тоҷикистон ҳамроҳ шуданд. Дар охири панҷсолаи аввал шумораи умумии коргарон аз соли 1929 аллакай беш аз ду баробар афзоиш ёфт ва 35,000 нафарро ташкил дод, аз ҷумла 8000 коргарони саноат, 3,000 коргарони нақлиёт, 12,000 коргарони кишоварзӣ (аз онҳо дар МТС-2000, ва дар совхозҳо ва корхонаҳои ёрирасони кишоварзӣ-10000) ва сохтмон - 12.000 нафар¹.

Хусусияти муҳими ташаккули синфи коргар дар Тоҷикистон ҷалби занон ба истеҳсолоти саноатӣ буд. Ин, масалан, ҳангоми эҷоди як корхонаи коркарди абрешими Ленинобод (Хучанди имрӯза), ки ифтитоҳи он ба таври рамзӣ ба 8 март 1932 рост омада буд, ба таври равшан зоҳир шуд: занони миллати маҳаллӣ ба сафи синфи коргар пайвастанд. Ҳамин тариқ, дигаргуниҳои иҷтимоӣ ҳамзамон бо ҳалли масъалаи бо қувваи корӣ таъмин намудани истеҳсолот амалӣ мешуданд²

Ин ба дигар соҳаҳои саноат - либосворӣ ва ғайра низ дахл дорад. Дар маҷмӯъ, то аввали соли 1933, ҳиссаи занон дар саноати Тоҷикистон 32% -ро ташкил дод, яъне, қариб сеяки коркунони саноат занон буданд³.

Муташаккилӣ ва дарачаи маданӣ-техникии синфи коргари Тоҷикистон баланд шуд. Дар соли 1930 иттифоқҳои касабаи ҷумҳурӣ 25 ҳазор коргарон ва хизматчиёнро муттаҳид карданд. Моҳи феврари соли 1932 Съезди якуми ҷумҳуриявии иттифоқҳои касабаи ҶШС Тоҷикистон баргузор шуд ва то охири соли 1932 дар ҷумҳурӣ аллакай 24 адад иттифоқҳои касаба мавҷуд буданд, ки 68625 нафар аъзо доштанд⁴.

¹Таджикистан за 40 лет, стр. 138.

² Очерки истории народного хозяйства Таджикистана /1917-1965 гг./ стр. 160-161.

³ Таджикистан за 40 лет, стр. 140.

⁴ С.Раджабов., М. Шукуров. Профсоюзы Советского Таджикистана, стр. 52, 62; История таджикского народа, т.3, ч. 1, стр. 256.

Мусобиқаи сотсиалистӣ вусъат ёфт. Дар митингҳо коргарон норасоихоро ошкор намуда, нақшаҳои кори корхонахояшонро муҳокима мекарданд. Моҳи июли соли 1930 дар Душанбе аввалин маҷлиси кормандони меҳнати зарбдор баргузор гардид. Дар охири соли 1930 бисёр корхонаҳо ба озмуни умумииттифоқии беҳтарин корхона ҳамроҳ шуданд. Соли 1932 дар ҷумҳурӣ 202 бригадаи худтаъмин буд. Дар охири соли 1932 дар корхонаҳои Тоҷикистон ҳаракати навоарон ва ихтироъкорон оғоз ёфт. Барои азхуд кардани техника 3 моҳ таблиғот гузаронида шуд. Дар тӯли се моҳ то 60 маҳфили техникӣ ташкил карда шуд, ки дар онҳо то 1500 нафар коргарон таҳсил мекарданд¹. Дар дастгоҳи давлатӣ пешбарии оммавии коргарон ба амал омад². Аҳамияти ин амал дар он буд, ки синфи коргари ҷавони Тоҷикистон тавонист дар байни худ иштирокчиёни фаъоли дигаргунсозии сотсиалистии деҳаро омода кунад.

Шумораи кормандон дар ташкилоти ҳизбии Тоҷикистон афзуд: дар моҳи январи соли 1925 коргарон тақрибан 9% ҳамаи аъзоён ва номзадҳои ҳизбро ташкил медоданд, дар моҳи январи соли 1930 аллакай 39,4 ва дар охири нақшаи аввали панҷсола то 40% расид.³

Ҳамин тариқ, дар тӯли нақшаи якуми панҷсола, синфи коргари Тоҷикистон минбаъд ҳамчун як синфи амалкунандаи диктатураи пролетариат ташаккул ёфт.

Дар давоми солҳои панҷсолаи дуввум /1933-1937/ саноатикунони ЧШС Тоҷикистон боз ҳам васеътар рушд кард. Дар натиҷаи афзоиши

¹ Аҳмедов Ш. Развитие социалистического соревнования в промышленности Таджикистана в годы первой пятилетки. Уч. Зап. Ленинабадского госпединститута им. Кирова. История, вып. 7, Ленинабад, 1958; Т. Лугманов. К истории повышения культурно-технического уравнения рабочего класса Таджикистана в годы первой пятилетки /1928-1932 гг./. Изв. АН Тадж. ССР. Отд. Обществ. Наук, №2/40/ Душанбе, 1965, стр. 12-19.

² Бояршинов П.В. Выдвижение трудящихся в государственный аппарат-один из путей формирования таджикской советской интеллигенции /1925-1937 гг./ - Изв. Ан. Тадж. ССР, Отд. Обществ. наук, № 2/37/, Душанбе, 1964, стр. 29-40.

³ Коммунистическая партия Таджикистана в документах и цифрах (1924-1963), Душанбе, 1965, с. 37,62.

сармоягузориҳои асосӣ фондҳои асосии саноат дар соли 1937 дар муқоиса бо соли 1933 3,3 маротиба ва фондҳои асосии электротехника мутаносибан тақрибан 15 маротиба афзоиш ёфтанд. То охири панҷсолаи дуюм, ҳамагӣ 209 корхонаи саноатӣ. Сохтмони роҳҳо миқёси васеъ гирифт: дар соли 1933 сохтмони роҳи Душанбе - Фарм ба анҷом расид; соли 1934 - шоҳроҳи Помир Ош-Хоруғ; дар соли 1935 ҳаракати нақлиёт дар шоҳроҳи Душанбе-Уротеппа кушода шуд; сохтмони роҳи оҳани тангноки Душанбе - Қӯрғонтеппа оғоз ёфт. Сохтмони коммуналӣ низ афзоиш ёфт ва дар давоми соли дуюми панҷсола зиёда аз 200 ҳазор метри мураббаъ ба истифода дода шуд.¹ Дар нақшаи дуюми панҷсола, коллективонидани хоҷагии қишлоқи Тоҷикистон низ асосан ба анҷом расид ва механизатсияи он афзоиш ёфт. Шумораи МТСҳо дар ҷумҳурӣ аз 23 1933 ба 45 дар соли 1937 ба 45 ва иқтисодии парки тракторӣ мутаносибан аз 17,3 то 46,2 ҳазор литр афзоиш ёфт. Соли 1937 дар колхозҳо 3217 рисола, 44 комбайни ғалладарав, 399 автомобили боркаш² буданд. Ин болоравии иқтисодӣ тағироти назаррасро дар афзоиши миқдори синфи коргар ва дар таркиби он муайян кард.

Тайёр кардани кадрҳои ҷавонони коргар, фарзандони коргарони саноат ва деҳқонони колхозӣ барои пурра кардани синфи коргар аҳамияти торафт калон пайдо кард.

Тарбияи кадрҳои ҷавонони коргар, фарзандони коргарони саноат ва деҳқонони колхозӣ барои пурра кардани синфи коргар аҳамияти торафт калон пайдо кард. Агар дар марҳилаҳои аввал ва қисман дар ташаккули синфи коргари тоҷик кадрҳои назарраси коргарони маҳаллӣ тавассути фиристодани ҷавонон ба шаҳрҳои саноатии Иттиҳоди Шӯравӣ (Москва, Ленинград, Иваново-Вознесенск, Боку, Тошканд ва ғайра) тарбия ёфта бошанд, пас дар марҳилаи сеюм, дар солҳои дуввум нақшаи панҷсола,

¹История таджикского народа. -Т. 3, Ч. 1. –С. 283-291; Сучков А.В. Социалистическая индустриализация в Таджикской ССР, стр. 109.

² Дриккер Х. К истории коллективизации сельского хозяйства в Таджикистане в период первой и второй пятилеток (1929-1937 гг.) , Душанбе, 1959, стр. 134-135.

дар худи чумхурӣ, дар курсҳои гуногун ва дар техникумҳо, мактабҳои ФЗУ ва шогирдии касбҳои оммавӣ, инчунин бо тартиби омӯзиши инфиродӣ-бригадавӣ омода намудани кадрҳои баландихтисоси ҷавонони коргар оғоз карда шуд¹.

Манбаи муҳими пурра кардани синфи коргар, чун дар солҳои нақшаи аввали панҷсола, камбизоатон буд. Аммо, дар байни шаклҳои ҷалби синфи коргар дар давраҳои пешазколхозӣ ва колхозӣ фарқи калон вуҷуд дошт. Дар давраи пешазҷамъиятии колхозӣ ҷалби деҳқонони ягона, асосан камбағалон, ки деҳаро дар ҷустуҷӯи василаи рӯзгузаронӣ тарк мекарданд, вуҷуд дошт. Дар давраи колхозӣ дар баробари ҷалби деҳқонони инфиродӣ, ки ханӯз ба хоҷагиҳои коллективӣ дохил нашудаанд, ҷалби муташаккилонаи колхозчиён тибқи шартнома бо колхозҳо тадричан бештар ва шадидтар ба роҳ монда мешуд. Ҷалби коргарон аз байни ҳунармандони кооператив низ идома ёфт, тавре ки масалан, дар комбинати абрешими Ленинобод ва фабрикаи пойафзоли Сталинобод чунин буд. Мисли солҳои гузашта, синфи коргари Тоҷикистон низ аз ҳисоби коргароне, ки аз минтақаҳои гуногуни саноатии Иттиҳоди Шӯравӣ омадаанд, пурра карда шуд. Шумораи коргарони саноат дар тӯли солҳои панҷсолаи дуввум 2,1 маротиба афзуда, дар соли 1937 ба 22145 расид ва дар ҳамаи соҳаҳои хоҷагии халқ шумораи коргарон то соли 1937 ба 63700² расид. Ба тӯлаи синфи коргари сермиллати Тоҷикистон, шумораи коргарони миллатҳои маҳаллӣ низ афзоиш ёфт, ки ҳиссаи он мувофиқи нишондоди Анҷумани 3-уми ҲК (б) Тоҷикистон дар моҳи августи соли 1937 - 53% ва тоҷикон 46,3% буданд³.

¹ Лугманов Т. Из истории профессионально-технического образования в Таджикистане в годы довоенных пятилеток. //Изд. АН Тадж. ССР. Отд. Обществ. Наук, 1965, № 3/38/, стр. 100-106

²Число промышленных рабочих указано по данным Госплана Таджикской ССР в кн.: «Цифры и факты великих побед», стр. 28; общее число рабочих-по данным в кн.: История таджикского народа. -Т. 3, кн. 1, стр. 293.

³ Мизарбаев А.Я. Таджикиский народ в борьбе за восстановление и реконструкцию народного хозяйства /1924-1937 гг./, Душанбе 1962, стр. 122.

Ҳамин тариқ, хоси марҳилаи сеюми ташаккули синфи коргар дар Тоҷикистон чунин ҳолате буда метавонад, ки дар муқоиса бо солҳои қаблӣ унсурҳои майдабуржуазӣ ва фақиршуда асосан ба сафи синфи коргар рехта намешуданд (деҳқонони собиқи инфиродӣ, қосибон, мардуми камбағал ва ғ.), Балки гурӯҳҳои иҷтимоӣ, ки бевосита дар истеҳсолоти ҷамъиятӣ иштирок мекунанд, яъне: ҷавонони коргар, колхозчиён, ҳунармандони кооперативӣ, коргарони дигар ҷумҳуриҳо ва ғ. Инчунин маъно дошт, ки таркиби синфи коргар торафт бештар якхела, моҳир ва кадр мешавад, ба андозаи зиёд дар заминаи иҷтимоии худ дубора таҷдид карда мешавад. Эътироф кардан мумкин аст, ки бунёди синфи коргари муосири сотсиалистӣ дар Тоҷикистон асосан дар охири панҷсолаи дуввум ба анҷом расидааст. Ин дар афзоиши шуури сиёсии синфи коргар ва фаъолияти истеҳсолии он низ инъикос ёфт. Ҷунбиши азими стахановӣ ба вуҷуд омад: дар аввали соли 1937, дар саноати ҷумҳурӣ зиёда аз 1000 нафар коргарони стахановӣ буданд¹. Дар охири панҷсола 40% ҳамаи коргароне, ки дар саноати сабуки Тоҷикистон кор мекунанд, мактабҳои навоарони пешқадамро хатм карданд². Пешбарии коргарон ба дастгоҳи давлатӣ низ идома ёфт. Чунин арбобони барҷастаи давлатӣ, ба монанди раиси Шӯрои шаҳри Ленинобод, бофанда Мастура Авезова, раиси Шӯрои Олии Тоҷикистон Мунаввар Шагадоев, ки пеш аз инқилоб дар заводҳои пахта борбардор шуда кор мекард ва бисёр дигарон аз муҳити қорӣ баромадаанд.

Ҳамин тариқ, дар як вазъияти таърихӣ, вақте ки дар саросари кишвар ҷомеаи сотсиалистӣ сохта мешуд, дар Тоҷикистон синфи коргари сермиллат нав ба вуҷуд меомад ва ташаккул меёфт. Хусусияти хоси ин раванд пеш аз ҳама аз он иборат буд, ки синфи коргари Тоҷикистон аз синфи ҷамъияти капиталистӣ табдил наёфт, балки аз ибтидо синфи типӣ нав буд, дар омма истисмори капиталистиро

¹ Очерки истории Коммунистической партии Таджикистана», изд.2, дополненное, Душанбе, 1968, стр. 153.

²«История таджикского народа», т. 3, кн. 1, стр. 292.

намедонист, аммо дар ҷомеаи буржуазӣ низ анъанаи муборизаи синфӣ надошт. Дар давоми солҳои барқарорсозӣ ва нақшаҳои ду панҷсолаи аввал, синфи коргари Тоҷикистон раванди таълими сотсиалистиро аз саргузаронид - дар истеҳсолот, дар ҳукумат, дар мубориза барои барқароркардани Ҳокимияти Шӯравӣ, барои сохтмони социализм дар шаҳр ва деҳа. Ташаққули синфи коргар дар Тоҷикистон тадриҷан, тавассути се марҳила сурат гирифт. Аввалан, раванди аз нав барқароркардани кишрҳои нимпролетарӣ (косибон ва коргарони кишоварзӣ) ба амал омад, пас дар миқёси боз ҳам васеътар гурӯҳҳои муҳими деҳқонони коргар, асосан деҳқонони камбизоат ба коргар табдил ёфтанд ва дар ниҳоят, ташаққули синфи коргари сотсиалистӣ асосан дар заминаи иҷтимоии худ ба анҷом расид. синфи коргар торафт бештар коргарони ҷавон, фарзандони коргароне, ки аз таълими касбӣ мегузарониданд, инчунин колхозчиён ва ҳунармандони кооперативӣ, ки ба саноат муттаҳид шудаанд. Тачрибаи таърихии ташаққул ёфтани синфи коргар дар Тоҷикистон ба мо имконият медиҳад, ки ба саволи зерин ҷавобгардонем: он дар солҳои 1924-1925 чи тавр ба амал бароварда мешуд. дар ҶМШС Тоҷикистон, диктатураи пролетариат дар шароите, ки ҷумҳурӣ ҳанӯз пролетариати муқарраршудаи миллиро надошт. Маълум аст, ки В.И. Ленин борҳо нишон дода буд, ки тарзи социалистии истеҳсолотро танҳо синфи коргар муқаррар карда метавонад. «Барои фарз кардан,» навиштааст В.И. Ленин дар мақолаи худ «Ташаббуси бузург», ки ҳамаи «мардуми меҳнатӣ» ба ин кор қодиранд, ибораи ҳолӣ ё иллюзияи як сотсиалисти антилувӣ, пеш аз марксистӣ хоҳад буд. Зеро ин қобилият худ аз худ дода намешавад, балки таърихан меафзояд ва танҳо аз шароити моддии истеҳсолоти калони капиталистӣ меафзояд. Ин қобилият дар оғози роҳ аз капитализм ба сотсиализм танҳо пролетариатро соҳиб аст»¹.

¹ Ленин В.И. Полн. собр. соч. т. 39, стр. 15-16

Аммо дар Тоҷикистон, пас аз ҳама, пролетариат тақрибан вучуд надошт. Дар ин ҷо диктатураи пролетариатро чӣ гуна амалӣ кардан мумкин буд, оё ин шартӣ ҳатмии таърихӣ сохтмони социализм аст? Ҷавоби ин саволро таҷрибаи зиндаи сохтмони сотсиализм дар ҷумҳурӣ медиҳад. Гап дар он аст, ки мубориза барои сотсиализм дар Тоҷикистон аз ибтидо бо муборизаи пролетариати иҷтимоӣ пайванди ногусастанӣ дошт¹.

Дар амал ин роҳбариро ташкилоти ҳизбии Тоҷикистон анҷом додааст. Он ба унсурҳои пешрафта, инқилобӣ, коммунистӣ, ки новобаста аз пайдоиши иҷтимоии худ ба тарафи синфи коргар гузаштанд, ғарқ шуд. Роҳбарии ташкилоти ҳизбӣ бо тамоми кодекси сохтмони сотсиалистӣ ҳамчун воситаи таъсирбахши диктатураи пролетариат дар ҷумҳурӣ хизмат кард. Ташкилоти ҳизбӣ ба оммаи меҳнаткашони Тоҷикистон, ба гуруҳҳои аввалини пролетарӣ, ба меҳнаткашони камбағал, деҳқонон ва табақаҳои нипролетарӣ таъяс мекард. Дар байни мардуми меҳнаткаши маҳаллӣ, кадрҳои миллии ҳизбӣ шуури сотсиалистӣ доштанд, ки дар натиҷаи он, сарфи назар аз шумораи нисбатан ками онҳо, нақши таърихӣ онҳо дар татбиқи диктатураи пролетариат бо роҳбарии ВКП (болшевикон) хеле бузург буд.

Оҳиста-оҳиста синфи коргари маҳаллӣ ба вучуд омад, алахусус дар охири панҷсолаи дуввум, заминаи ғаврии иҷтимоии диктатураи пролетариат дар Тоҷикистон васеъ гардид ва барои мустаҳкам намудани нақши пешбарандаи синфи коргар дар марҳалаи рушди диктатураи пролетарӣ дар ҷумҳурӣ имкониятҳои васеъ фароҳам омаданд.

Дар ин комёбӣ саҳми биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст ниҳоят назаррас буд. Зеро онҳо, пеш аз ҳама, мардуми маҳаллиро бо шакли нави идораи иқтисодиёт шинос намуда, дар рушди саноати Тоҷикистон, дар сохтмони корхонаҳои нави саноатӣ бевосита ширкат намуданд.

---

¹ История таджикского народа, - . 3, кн. 1. - С. 292.

Таҳқиқи бахши мазкур нишон дод, ки биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст дар таъсис ва бунёди корхонаҳои нав ва умуман гузаронидани маъракаи индустрикунонии Тоҷикистон саҳми бориз гузоштанд. Корхонаҳои мавҷуда пурқувват гашта, корхонаҳои нави саноатӣ, бахусус, коркарди пахта, негугоҳҳо ва корхонаҳои ваноати вазнин бунёд шуданд.

1.3 «Биступанҷазориён» ва бригадаҳои сарпараст дар бунёди совхозҳо ва колхозҳо

Баъди бунёди ҷумҳурии мухтори Тоҷикистон дар ҳудуди он ду шакли заминдорӣ: мулкӣ (аз ҷумла мулки бойҳо) ва вақфӣ вучуд доштанд. Тамоми сиёсати дар ин соҳа пеш гирифтаи ҳукумати нав ба маҳдуд намудани мулкҳои заминдорони калон ва вақфӣ нигаронида шуд. Дар Кӯҳистони Бадахшон ва округи Хучанд чунин дигаргунсозиҳо нисбатан пештар ба амал омаданд. Аз ҷумла, дар Кӯҳистони Бадахшон ислоҳоти обу замин ҳанӯз соли 1922 гузаронида шуд. Дар округи Хучанд бошад нимаи аввали моҳи феввали соли 1925 ислоҳоти обу заминро пурра гузарониданд. 3 ноябри соли 1928 дар ҳудуди округ заминҳои вақфӣ барҳам дода шуд ва он заминҳо ба ихтиёри деҳқонони камбағал гузашт.

2 декабри соли 1925 иҷлосияи Ҷумҳурияти Кумитаи Иҷроияи Марказии (КИМ) ҶШС Ўзбекистон декретҳои «Дар бораи милликунии замин ва об» ва «Дар бораи ислоҳоти замин ва об» – ро қабул кард. Декрети якум қарорҳои аввалаи ҳукумати ҷумҳуриҳои Туркистон ва Бухоро оиди милликунонии замин ва об тасдиқ ва тақмил мебуд. Дар асоси ин ҳуҷҷатҳо ба деҳқонон ва иттиҳодияҳои заминҳое, ки дар онҳо кор мекарданд, бебозгашт дода мешуд. Ҳар гуна хариду фурӯши замин ва об ғайриқонунии ҳисобида, минбаъд манъ карда шуд. Ба ғайр аз ин, декрети дуюм бевосита ба муқобили заминдорони тоҷирони калон ва судхӯрон, ки замини зиёд доштанд, нигаронида шуда буд. Ин ҳуҷҷат

ба онҳо истифодаи меҳнати кироҷро манъ карда, барояшон ҳаҷми муайяни заминро пешниҳод мекард. Боқимонда замини онҳо бояд мусодира карда мешуд. Аз ҳисоби заминҳои мусодиршуда бояд фонди замини давлатӣ ташкил меёфт. Ба ин фонд инчунин заминҳои вақфӣ ҳам дохил мешуд. Заминҳои фонд бошад ба деҳқонони безамину камзамин тақсим карда мешуд. Инчунин, дар асоси декрети дуум аз заминдорони калон, дар баробари кашада гирифтани ҳиссаи зиёдатии заминашон, боз талаб мекарданд, ки «ихтиёран» чорвои зиёдатии корӣ ва олотҳои зиёдатии кории худро «фурӯшанд». Аз мардуми собиқ доро на танҳо замин, чорво ва олотҳои корӣ мусодира карда мешуд, балки биноҳои «зиёдатии» онҳоро низ мусодира мекарданд. Дар чунин биноҳои мусодиракунонидашуда минбаъд ҳаргуна клубҳо, боғчаи кӯдакон, нуқтаҳои агрономӣ ва ғайраҳоро ташкил медоданд.

10 декабри соли 1926 анҷумани 1 муассисони шӯроҳои ҶМШС Тоҷикистон Эълomiaро дар бораи милликунонии замин, об, боигарии зеризаминӣ ва ҷангалзорҳо қабул кард. Мувофиқи ин ҳуҷҷат дар ҳудуди ҷумҳурӣ моликияти хусусӣ будани заминро об бекор карда, онҳоро моликияти давлатӣ эълон намуданд. Минбаъд замин ба меҳнаткашон барои истифодабарӣ, бепул дода мешуд.

Дар асоси қарори ҳукумат аз 12 ноябри соли 1927 «Дар бораи вақфҳо», тамоми ин шакли замин ба ихтиёри деҳқононе, ки дар он кор мекарданд, ҳамчун иҷораи мулки давлатӣ дода мешуд.

Таърихи ёрии бародаронаи халқи рус ба тоҷикон дар ташкили соҳти колхозӣ дар ҷумҳурӣ яке аз саҳифаҳои аҷоиб ва пуршараф дар солномаи дӯстӣ ва ҳамкориҳои халқҳои Тоҷикистон ва Русия мебошад. Бо қарори пленуми ноябрии КМ ҲКУ (б) дар бораи ба деҳот фиристодани 25 ҳазор коргари дорои таҷрибаи кофии кор дар истехсолот дар соҳтмони колхозӣ дар нимаи аввали солҳои 30-юм 87 нафар аз биступанҷазориён ба Тоҷикистон омадаанд ва дар давраи 1930-1931- 150 нафар¹. Онҳо

¹ Очерки истории Коммунистической партии Таджикистана. - Т.1. - С. 210.

муҳандисон, техникҳо, ирригаторҳо, гидротехникҳо, агрономҳо, геодезистҳо ва дигар мутахассисонро дар бар мегирифтанд. Онҳо асосан ба минтақаҳои пахтакори ҷумҳурӣ фиристода шуданд.

Биступанҷазориён аз рӯзҳои аввали кори худ дар колхозу совхозҳо ва стансияҳои тракторӣ-трактории ҷумҳурӣ фаъолияти амалии худро оғоз намуданд. Меҳнаткашони Россия бо руҳбаландии калон ба коркунони ҳизбӣ, Шӯроӣ ва хочагӣ, роҳбарони колхозу совхозҳо дар кори барпо намудани колхозҳо, ҷалб намудани деҳқонон ба кори коллективона дар хочагии қишлоқ, дар истеҳсолот истифода бурдани технология ва тайёр кардани кадрҳо аз ҷумлаи деҳқонони маҳаллӣ шуруъ карданд.

Вячеслав Красичков (1898–1978), олим ва селекционер тоҷик. Қаҳрамони Меҳнати Сотсиалистӣ (1966). Муаллифи 14 нави маҳиннаҳои пахта. Академик (1957-1978) ва ноиби президенти (1957-1960) Академияи илмҳои ҶШС Тоҷикистон аз намоёнтарин «биступанҷазориён» ба шумор меравад.

Филиали Институти зироаткори дар вилояти Хатлон дар соли 1930 барои ҳалли масъалаҳои, ки аз қарори КМ ҲКУ (б) аз 18 июли соли 1929 оиди баланд бардоштани соҳаи пахтакорӣ ва дар асоси саноати ба роҳ мондани парваришу ҷамъоварии ҳосил ва коркарди зироати пахтаи мисрӣ бармеоянд, ташкил карда шудааст. Дар баробари маҷмуи масъалаҳо, масъалаи ихтиро намудан ва дар истеҳсолот ҷорӣ намудани навъҳои нави тезпаз, серҳосил, ба касалиҳо тобовар, бо сифати хуби технологии нах ва ба шароити маҳал мутобиқи пахта дар мадди аввал гузошта шуда буд.

Барои раванҷи ривочи тадқиқоти илмӣ Қарори КМ ҲКУ (б) ва ШНХ ИҶШС аз 29 сентябри соли 1932 тақдир бахшид. Дар он омадааст: «Вақти он расидааст, ки аз зиёд намудани маҳсулоти соҳаи кишоварзӣ ба воситаи васеъкунии майдони кишт, ба мубориза барои коркарди хуби замин, баланд бардоштани ҳосилнокии зироатҳо, ҷун воситаи асоси ва

марказии соҳаи кишоварзи дар марҳилаи хозира баргардем». Шароити иқлимии вилояти Хатлон аз ҷиҳати таъмин будан бо об ва гармӣ барои кишти пахтаи навъҳои маҳиннах мусоидат менамояд. Бинобар ин, пункти таҷяғҳои Институти илмӣ-тадқиқотии умумииттифоқи пахта (ИИТУП) дар соли 1930 дар водии Вахш, н. Чилликул таъсис дода шуд. Сарвари ин коргоҳи илмиро дар солҳои аввал А.С.Авраменко ба уҳда дошт. Баъдан пункти таҷяғҳои соли 1934 ба заминҳои ҳудуди шаҳри Қургонтеппа кучонида шуд. Дар солҳои 1935-1938 сарвари пункти таҷяғҳои мазкурро А.Матиев ва соли 1939 Напольская ба уҳда доштанд. Шуъбаи селекцияи пахтаи маҳиннахро, ки яке аз самтҳои асосии фаъолияти илмии истгоҳ ҳисоб меёфт, олими ҷавон В.П. Красичков сарвари менамуд. Удар ин вазифа то соли 1956 ва аз соли 1969 то соли 1978 фаъолияти илмӣ намудааст. Ривочу раванки соҳаи пахтакори ба фаъолияти илмии ин чехраи намоёни илм вобаста аст. Хизматҳои ӯ дар ин соҳа бо ҷоизаи ба номи Абу Али ибни Сино, унвонҳои Қаҳрамони меҳнати сотсиалистӣ, Ходими хизматнишондодаи илм ва бо якчанд ордену медалҳои давлатӣ қадрдонӣ карда шудааст.

Дар соли 1940, дар натиҷаи васеъ шудани доираи фаъолияти илмии пункти таҷяғҳои, дар асоси он Стансияи таҷрибавии пахта ва ҷонҷукаи Институти илмӣ-тадқиқотии умумииттифоқии пахта (Союз НИХИ) таъсис дода шуд. Сарвари онро Паришкура Н.С. (1940-1942с.), Варламов М.А. (1943-1945с.), Матиев А. (1946с.) ба уҳда доштанд. Аз соли 1947 дар натиҷаи васеъ шудани мавзӯ ва самтҳои тадқиқот ин коргоҳи илмӣ аз ҳайъати Институти умумииттифоқии пахта (Союз НИХИ) бароварда шуда, ба Стансияи таҷрибавии минтақавии комплекси Вахш табдил дода шуд (сарварон - Варламов М.А., 1947-1951с., Бурнашев Ш.Т., 1952-1957с., Шамсиддинов Б.Ш., 1958-1962с.).

Дар ташаккулёби ва фаъолияти илмии ин маркази илмӣ пешоҳангони илми кишоварзии ватанӣ Артёмов, Авраменко А.С., Алёхин А., Красичков В.П., Тищенко И.Т. ва дигарон саҳми арзанда

гузоштан. Дар баробари тадқиқотҳо оид ба селекцияи пахта ба масъалаҳои усулҳои парвариши ин зироат низ аҳамияти ҷидди дода мешуд. Муайян карда шуда буд, ки ғизодиҳии мунтазами барвақтии омехтаи ғизоҳои минералӣ ва органикӣ, зичии зиёди нихолҳо дар кишти квадрати-лонагии пахта, коркарди дусамта, истифодаи ғизои сабз, омилҳои асосии баланд бардоштани ҳосилнокии зироати пахтаҳисоб меёбанд. Маҳз дар ҳамин давра масъалаи киштгардони зироатҳои хуроки чорво ва пахта ба миён гузошта. Нақшаҳои самарабахши он пешниҳод карда шуданд. Инчунин, масъалаи ба сатҳи баланд бардоштани қорҳои селекционӣ-тухмипарварӣ, вобаста ба шароити маҳал ҷойгиркунии навҳо ба миён гузошта шуданд. Ғайр аз ин, масъала гузошта шуд, ки то соли 1960 ивазкунии навҳо дар Ҷумҳури пурра ба анҷом расонида шавад. Дар қорҳои селекционӣ истифодаи усули бордоркунии байни намудҳо барои ба даст овардани навҳои серҳосил, тезпаз, куракаш калон ва хусусиятҳои пахтаи миёнаҳаҷм ва маҳиннаҳоро доробуда натиҷаҳои хуб доданд.

Қобилияти баланди илмӣ ва ташкилотчигии В.П.Красичков ба назар гирифта шуд ва у соли 1957 академики АИ Ҷумҳурии Тоҷикистон интихоб гардид. Соли 1966 ба ӯ унвони Қаҳрамони Меҳнати Сотсиалистӣ дода шуд. Дар ин солҳо академик В.П. Красичков пурра ба қорҳои селекционӣ оид ба пахтаи маҳиннаҳ машғул гардида дар ин соҳа ба як қатор муваффақиятҳои назаррас ноил гардид. У инчунин, самтҳои тадқиқотро мукамал намуда сафи шогирдонашро зиёд намуд. Олими ҷавон Бобо Сангинов яке аз шогирдони умедбахши академик В.П. Красичков ба шумор мерафт. У соли 1958 ба сифати қорманди калони илми ба Стансияи таҷрибавии минтақавии Вахш ба қор раво карда шуда, дар тахти роҳбарии бевоситаи академик В.П.Красичков ба селекцияи пахта ва тухмипарвари машғул шуд, ва дар муҳлати кӯтоҳ хусусиятҳои ин самти тадқиқотҳоро пурра аз худ намуд.

Ҳамаи онҳо таҷрибаи назарраси истехсолӣ ва меҳнатӣ, таҷрибаи бойи кори ҷамъиятӣ доштанд ва аз як гурӯҳи иборат аз бисту панҷ ҳазор нафар буданд (кормандони пешқадами марказҳои калони саноатии ИҚШС, ки бо хоҳиши худ бо даъвати Ҳизби Коммунист ба корҳои иқтисодӣ ва ташкилотчигӣ дар хоҷагиҳои деҳқонӣ дар солҳои 30-юми асри гузашта, дар давраи коллективонии деҳот рафта буданд) хоҷагиҳо), ки барои ташкили колхозҳо ва соҳаҳои саноат ба Тоҷикистон омадаанд.

Иван Козлов яке аз ихтиёриёни фаъоли биступанҷазориён буд. Вай ба ҳайси вакил ва сипас раиси кумитаи ноҳиявии «Иттифоқи камбағалон"-и ноҳияи Курғонтеппа кор кардааст. Ва ӯ дар ташкил ва ҷорӣ намудани системаи нави муносибатҳои саноатӣ дар ҷумҳурӣ корҳои муфиди зиёде кардааст. Козлов ҳамроҳ бо С.Косырев, Ольга Евпалова, Алексей Макаров ва дигар биступанҷазориён аз «Трехгорка» ба Тоҷикистон омад. Намояндаи биступанҷазориён Сергей Косыревро колхозчиён ба ҳайси муовини раиси иттиҳодияи кластерии колхозҳои ноҳияи Арал интихоб карданд.

Вай февран дар ин ҷо се колхоз ташкил кард, худро ҳамчун узви фаъол қабул кард, бо деҳқонони камбағал сӯҳбат кард, ба онҳо аҳамияти сиёсати Ҳукумати Шӯроиро фаҳмонид. Вай аз 350 хоҷагии деҳқонии колхоз гурӯҳи якуми деҳқонони камбағалро ташкил кард. Косырев дар лагери таълимӣ ба онҳо гуфт: «Шумо бояд дар якҷоягӣ бо синфи коргар дар роҳи аз нав барқарор кардани ҳаёт бошед. Таҳдидҳоро нодида гиред, ба пеш равед. Мо ба шумо дар ҳама бобат кӯмак хоҳем кард¹».

Аллакай дар соли 1930 Сергей Косырев директори МТС-и Арал шуд ва кори техникҳоро, ки дар истгоҳи мошину тракторӣ буданд, ба таври муассир ташкил кард.

---

¹ Русаков А. Ҳамон ҷо. С. 78.

Вай ба ҳайси муовини Алексей Макаров, раиси иттиҳодияи колхозҳои ноҳияи Қўрғонтеппа, коммунисти 25 ҳазорнафарӣ, ки тамоми умр дар Тоҷикистон боқӣ мондааст, бо шавқу завқи зиёд кор мекард¹.

Дар бораи истифода бурдани биступанчҳазориён дар пленуми Комитети Марказии иттифоқи касабаи коргарони бофандагӣ қайд карда мешавад, ки ба сохтмони колхозӣ фиристодани 25 ҳазор нафар коргарон худро ҳамчун тадбири муҳимтарини ҳизб ва иттифоқи касаба дар роҳи азнавсозии сотсиалистии хоҷагии қишлоқ комилан сафед кард. Дар шароити душвори муборизаи шадида синфӣ биступанчҳазориён дар самти татбиқи амалии роҳи генералии ҳизб дар роҳи азнавсозии сотсиалистии деҳа ва овул корҳои зиёдеро ба анҷом мерасонанд, намунаҳои аслии истодагарӣ ва рағбати пролетарио дар рафъи мушкилот дар ин соҳаи муҳимтарини кор, дар мубориза барои азнавсозии сотсиалистии кишоварзӣ нишон медиҳанд, нақши пролетариат дар раванди коллективонидани деҳқонони камбағал ва миёна.

Дар баробари ин, дар пленуми васеи КМ иттифоқи касабаи бофандагон қайд карда мешавад: Бо вучуди нақш ва вазифаҳои азиме, ки дар назди биступанчҳазориён истодаанд, як қатор ташкилотҳо ба колхозчиёни омадаистода бо бюрократияи истисноӣ муносибат мекарданд.

Аз ин бармеояд, пленуми Кумитаи иттифоқи касабаи бофандагон пешниҳод мекунад, ки бахши ташкилот фавран барои рафъи камбудихо дар кор бо биступанчҳазориён чораҳо андешад, ки:

1. Дар назди комитетҳои фабрики бюроҳои алоқа барои мукотибаи доимӣ ва дар сари вақт расондани ёрӣ ташкил карда шаванд, ки оммаи васеи меҳнаткашонро ба ин масъала ҷалб кунанд. Дар як вақт ба комитетҳои фабрикий-заводӣ дар ин бора супориш диҳед.

---

¹ Ҳамон ҷо. С. 79.

2. Ба сектори ташкилӣ супориш дода шавад, ки иҷрои директиваҳоро оид ба кор бо биступанҷазориён, инчунин кори кумитаҳои заводиро, ки бо ташкилотчиёни ҳизбӣ, Федератсияи Россия ва прокуратура робита барқарор кардаанд, бодикқат тафтиш кунад, то ин кор то 10 август ба анҷом расад.

3. Ба бахши фарҳанг супориш дода шавад, ки дар якҷоягӣ бо ташкилотҳои дахлдор ҳама масъалаҳои марбут ба истифодаи биступанҷазориён мунтазам фаро гиранд.

4. Маркази колхозҳо дар муддати кӯтоҳтарин тавассути истифодаи дурусти суроғҳои дақиқи корашон дар колхозҳо баҳисобгирии дақиқи кори биступанҷазориён - коргарони ба Тоҷикистон омада ба роҳ монда мешавад.

Ба ҳаракати оммавии колхозӣ аз ҳама бештар минтақаҳои водӣ, пеш аз ҳама минтақаҳои пахтакор омода шуданд, ки заминаи мустаҳками моддию техникӣ доштанд. Инҳо Арал, Сарой-Камар, Қурғонтеппа, Хучанд ва дигар минтақаҳо буданд, ки шумораи нисбатан бештари хоҷагиҳоро дар бар мегирифтанд. То ибтидои соли 1930 дар ҷумҳурӣ ҳаракати азими колхозӣ вусъат ёфт, то аввали моҳи феввали соли равон зиёда аз 15 ҳазор хоҷагиҳои деҳқонии хусусӣ коллективонида шуданд¹. Дар ин ҳаракат, саҳми биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпарастон, ки ҳангоми омадан фаъолияти худро дар корҳои фаҳмондадиҳӣ дар байни кишоварзон пурзӯр карданд, назаррас буд.

Аммо, дар маҷмӯъ, дар ҷумҳурӣ суръати коллективонидан суст буд ва ноҳияҳои куҳии ҷумҳурӣро фаро нагирифта буд. Вобаста ба ин, ёрӣ ба колхозҳо пурзур карда мешуд. Аз ҷумла, колхозҳо аз давлат қарз ва имтиёзҳои зиёди андоз гирифтанд².

Ҳамзамон бо таъсиси хоҷагиҳои деҳқонӣ коргарони Русия ба пайдоиши чунин як шакли аҷиби самарабахш - иттифоқи синфи коргар

¹ БДТНТ. Ф.3, оп. 5, д. 648, л. 33

² Ҳамон ҷо.

ва деҳқонон, ба монанди сарпарастии коллективҳои коргарон нисбат ба деҳқонон, кӯмак карданд. Дар ташкили чунин иттиҳодияҳо дар минтақаҳои хеле қафомондатарини ҷумҳурии аҳамияти махсус дода шуд.

10 декабри соли 1929, Комитети Марказии Ҳизби Коммунистии (болшевикони) Тоҷикистон «Дар бораи нақшаи сохтмони колхозӣ барои солҳои 1929/30» қарор қабул кард¹.

Ташкилотҳои ҳизбии Тоҷикистон ғояҳои ленинӣ ва нишондодҳои Ҳизби коммунистиро ба роҳбарӣ гирифта, дар бобати ташкил намудан ва тараққӣ додани совхозҳо дар ҷумҳурии қори ташкилотиро вусъат доданд.

Сохтмони совхозҳо дар Тоҷикистон дар давраи коллективонии хоҷагии қишлоқ сар шуд. Ин кор дар вазъияти ғавқуллода душвори тезутундшавии муборизаи синфӣ мегузашт. Боқимондаҳои феодалҳо ва бойҳои қишлоқ ба тараққӣ ёфтани ҳам колхозҳо ва ҳам совхозҳо бо тамоми қувва монеъ мешуданд. Агар дар ноҳияҳои марказии мамлакати мо аввалин совхозҳо асосан дар мулкҳои собиқи бойҳо ташкил ёфта бошанд, дар Тоҷикистон совхозҳо дар заминҳои тамомам ҳолӣ, дар шароити набудани миқдори дарқории қувваи коргарӣ, роҳҳо, масолеҳи бинокорӣ ва мутахассисони зарурӣ барпо карда мешуданд.

Ташкилоти ҳизбии Тоҷикистон душвориҳои мавҷударо бартараф карда истода, дар бобати дар ҷумҳурии ташкил кардан ва тараққӣ додани совхозҳо қори зиёде мегузаронд.

Соли 1929 соли ташкил кардани аввалин совхозҳо дар Тоҷикистон буд. Солҳои 1929—1930 дар ҷумҳурии совхозҳои пахтақории «Ваҳт», «Мардат» ва «Якқодин», ки майдони қишташон 5800 гектар буд, совхозии ғаллақории «Данғара», совхозии шолиқории ба номи А. Ҳочибоев, ки майдони заминаш ҷамъ 5250 гектар буд, совхозии ғӯсфандпарварии Ёвон, ки 37 ҳазор сар ғӯсфанди ҳисорӣ дошт ва совхозии ғӯсфанди қароқӯлипарварии Ҷилликӯл, ки 10 ҳазор сар ғӯсфанд

---

¹ История таджикского народа. Т. 5. С. 549.

дошт, ташкил карда шуданд.¹ Соли 1931 совхозҳои боғу тоқпарварию «Шаҳринав», «Қўрғонтеппа», «Овчиқалъача» ва «Исфаралаккон» ташкил карда шуданд.

Чи тавре, ки аз маълумотҳои боло дида мешавад, совхозҳо дар соли аввалини ташкилҳои худ қариб ҳамаи соҳаҳои хоҷагии қишлоқро фаро гирифта буданд.

Ба ташкилоти ҳизбии ҷумҳурӣ дар азнавсозии сотсиалистии хоҷагии қишлоқ бригадаҳои сарпарастии коргарони бофандаи Москва, Иваново - Вознесенск, Тошканд ёрии калон расонданд. Масалан, ба совхозии пахтакории «Вахш» фабрикаи бофандагии «Красная поляна»-и Москва, ба совхозии «Мардат» фабрикаи бофандагии Высоковск, ба совхозии чорводорӣ «Ҳисор» фабрикаи пашминабофии «Интернационал» округи Москва сарпарастӣ мекард².

Коргарони марказҳои саноатии мамлакат совхоз ва колхозҳои нав ташкил менамуданд, совхозҳои пеш ташкилшударо мустақкам мекарданд, усулҳои сотсиалистии меҳнатро пропаганда ва ҷорӣ мекарданд, барои колхозҳо ва совхозҳоро аз душманони синфӣ тоза кардан мубориза мебарданд, донишҳои сиёсӣ паҳн менамуданд, таълими техникаи колхозчиён ва коргарони совхозро ташкил менамуданд.

Дар сохтмони совхозҳои ҷумҳурӣ кадрҳо ва мутахассисони ба Тоҷикистон фиристодаи ҳизб роли калон бозиданд. Масалан Макеев Павел Максимович; аъзои ҳизб аз соли 1918, соли 1929 бо роҳхати КМ ҲК(б) ба ҷумҳурӣ мо омада, аввалин директори совхозии ғаллакорӣ «Данғара» гардид.

Макеев П.М. бо қувваю ғайрат ва қобилияти ташкилотчигии зиёде саъю кӯшиш намуд, ки дар мӯҳлати муқарраркардаи ҳукумат коллективро муттаҳид намуда, совхоз ташкил кунад. Вай ба туфайли садоқати беназири худ ба ҳизб, ба туфайли меҳнатдӯстиаш дар байни

¹ БДТНТ, ф. 3, р. 1, д. 149, в. 32-33.

² Ҳамон ҷо, в. 86-87.

коркунони совхоз ва деҳқонони гирду атроф обрӯи калони босазое пайдо намуд.

Макеев дар вазифаи директори совхоз кор карда, кори зиёди ҷамъиятӣ низ мебуд. Вай вакили анҷумани IV Шӯроҳои Тоҷикистон ва аъзои КИМ ҚШС Тоҷикистон (даъвати чорум) интихоб шуда буд.

Ба коллективи начандон калони барпокунандагони совхоз бисёр душворихоро бартараф кардан лозим омад. Ҳамлаҳои босмаҷиён, тарғиботи душманонаи боёну рӯҳониён, бегоҳӣ ва набудани кадрҳои механизаторон душворихо азиме ба вучуд меовард. Устувории одамони Шӯроӣ, ки ба онҳо Ҳизби Коммунистӣ роҳбарӣ мекард, барои бартараф намудани ҳама» душворихо ва қорам кардани қариб 40 ҳазор гектар заминҳои ҳосилхез ёрӣ расонд.

Совхозии «Данғара» намунаи пеш бурдани хоҷагии калони сотсиалистӣ гардид, ба рафти коллективонӣ дар ноҳияҳои ҷанубӣ-шарқии Тоҷикистон ва ба меҳнати коллективона ҷалб намудани деҳқонон таъсири калон расонд.

Мухин Григорий Андреевич, аъзои КПСС аз соли 1928, бо роҳмати Бюрои Осиеимиёнагии КМ ВКП (б) соли 1929 ба Тоҷикистон ба кор фирстонда шуда буд. Дар ин ҷо вай аввал мудири хутори тухмипарварии совхозии пахтакории «Вахш» буд. Г. А. Мухин барои ташкил кардани совхозҳои пахтакорӣ меҳнату ғайрати зиёде сарф намуд. Вай директори совхозии «Яккодин», «Сарой Камар» ва «Қумсангир», пас аз соли 1933 то соли 1935 ҷонишини директори трести «Тоҷиксовхозхлопок» шуда кор кард. Дар солҳои баъдина Г. А. Мухин дар як қатор станцияҳои машинӣ-трактории ҷумҳурӣ директор буд. Петров Вячеслав Фёдорович, аъзои КПСС аз соли 1941, дар солҳои 1931—1932 аввал агроном, сони директори совхозии «Вахш» мешавад, ки дар он ҷо пахтаи маҳиннах парвариш карда мешуд. Петров дар солҳои қори худ дар ин совхоз барои васеъ кардани киштзорҳо ва зиёд кардани ҳосили пахта саъю кӯшиш мекард, барои беҳтар намудани агротехникаи

пахтаи маҳиннаҳ, тараққӣ додани пахтакорӣ дар Тоҷикистон меҳнати зиёде сарф кард. Ҳоло В. Ф. Петров ба солхӯрдагии худ нигоҳ накарда, дар Институти тадқиқоти илмии Вазорати хоҷагии қишлоқи ҷумҳурӣ коркунӣ илмӣ шуда кор мекунад. Ӯ аз агрономи оддӣ то ба Дарачаи олими калон расидааст ва аъзо - корреспонденти Академияи Фанҳои РСС Тоҷикистон мебошад.

Дар ҳаёти ташкилоти хизбӣ ва ҳамаи меҳнаткашонӣ ҷумҳурӣ анҷумани I муассисони ҲК (б) Тоҷикистон воқеаи калон буд, ки он аз 6 то 15-уми июни с. 1930 кори ҳудро давом дод. Ин анҷуман ташкил ёфтани Ҳизби Коммунистии (большевикони) Тоҷикистонро, ки роҳбару ташкилотчӣ меҳнаткашон буда, онҳоро дар мубориза баҳри манфиатҳои ҳаётиашон, баҳри социализм пеш мебарад, ба расмият даровард. Анҷуман вазифаҳои муҳимтарини сохтмони сотсиалистиро муайян намуда, роҳҳои идрои онҳоро нишон дод.

Анҷумани I муассисони Ҳизби Коммунистӣ (большевикони) Тоҷикистон ба масъалаҳои «сохтмони совхозҳо дар ҷумҳурӣ диққати калон дод. Анҷуман дар резолюцияи худ кайд кард, ки муваффақиятҳои калоне, ки соли 1930 дар сохтмони совхозҳо ба даст оварда шудаанд, барои хоҷагии қишлоқи ҷумҳурӣ имкониятҳои калон фароҳам меоваранд, ки он дар асоси тараққӣ додани хоҷагиҳои калони давлатии механиконидашудан сотсиалистӣ қувваҳои истеҳсолкунандаро тараққӣ диҳад. Анҷуман зарур ҳисоб кард, ки то баҳори с. 1931 киштзори совхозҳои пахтакорӣ, шолікорӣ, ғаллакорӣ, боғпарварӣ ба қадри максималӣ васеъ карда шавад, миқдори рамаи совхозҳои чорводорӣ, саршумори ғӯсфандҳои ҳисорӣ ва қароқӯлӣ, инчунин гову гусола зиёд карда шавад.

Соли 1931 дар ҳудуди Тоҷикистон 27 совхоз буд, ки онҳо 34 ҳазор гектар киштзор доштанд.¹ Майдони кишти совхозҳои пахтакорӣ аз 300 гектаре, ки соли 1929 буд, соли 1931 ба 11 ҳазор гектар расид. Ҳукумати

¹ БДТНТ, ф. 3. Р. 1, д. 112, в. 2.

шӯравӣ барои инкишоф додани сохтмони совхозҳои ҷумҳурӣ маблағу воситаҳои калон ҷудо мекард. Масалан, дар чор соли панҷсолаи (якум ба сохтмони совхозҳо бештар аз 6 миллиону 600 ҳазор сум сарф карда шуд. Дар як ҳафтаи соли 1932 маблағгузориҳои асосии совхозҳо 2 миллиону 5 ҳазор сӯм (бо пули нав) буд.

Совхозҳо мунтазам трактор ва машинаҳои хоҷагии қишлоқ мегирифтанд. Иқтидори парки тракторҳо соли 1932 назар ба соли 1930 бештар аз 4 баробар афзуд. Бо техникаи нав ҷиҳозонидани совхозҳо барои васеъ кардани майдони кишт ва баланд бардоштани дараҷаи ҳосили зироатҳои хоҷагии қишлоқ шароит фароҳам меовард.

Дар назди совхозҳо вазифаҳои калони хоҷагӣ-сиёсӣ меистоданд: совхозҳо ба деҳқонон мебоист нишон меоданд, ки хоҷагии қишлоқи сотсиалистиро чӣ ҳел сохтан лозим аст. Совхозҳо мебоист марказҳои ташкилӣ ва маданӣ - сиёсии азнавсозии сотсиалистии хоҷагии қишлоқ, марказҳои ҳақиқии ба хоҷагиҳои деҳқонии атроф ҳарчониба таъсиррасонӣ гардида, ба гузаштани хоҷагиҳои индивидуалии деҳқонон ба роҳи хоҷагии коллективӣ мадад мерасонданд. Ин вазифаҳои муҳимми дар назди совхозҳо истодаро танҳо ба шарте иҷро кардан мумкин буд, ки совхозҳо худашон хоҷагиҳои намунавии истеҳсолоти калони сотсиалистии хоҷагии қишлоқ шаванд.

Вале дар солҳои панҷсолаи якум бисёр совхозҳои Тоҷикистон вазифаҳои дар наздашон истодаро ҳануз иҷро карда наметавонишанд, чунки дар ин давра совхозҳо душвориҳои калони ташкилиро аз сар мегузаронанд.

Пленуми якҷояи КМ ва КМН (Комиссияи Марказии Назоратии) ҲК (б) Тоҷикистон, ки 18—22 январи соли 1932 барпо гардид, камбудии калони кори совхозҳоро ошкор намуд. Ниҳоятдараҷа ғайриқаноатбахш будани таъминоти моддӣ-техникии совхозҳо, набудани ҳисоби хоҷагӣ, бемасъулиятӣ ва баробарҳақдихӣ, набудани музди корбайъ, камии доимии кадрҳо, тез-тез иваз шудани роҳбарият, бад будани аҳволи

моддӣ-маишӣ ва мадании коргарон ва мутахассисон ва ғайра барои совхозҳои Тоҷикистон ҳодисаҳои хос буданд. Як қисми совхозҳо, хусусан совхозҳои пахтакории «Вахш», «Яккодин» ва «Мардат» аз ҷиҳати ташкилӣ расмӣ қунонида нашуда буданд, аз ҷиҳати ҳоҷагӣ низ мустаҳкам карда нашуда буданд. Совхозҳои пахтакорӣ, ки навъи пахтаи маҳиннах кишт мекарданд, агрономҳои кишти ин зироатро медонистагӣ надоштанд.

Совхозҳо аз ҷиҳати қувваи коргарӣ душвориҳои калон мекашиданд. Совхозҳо дар натиҷаи роҳбарии сусти ташкилотҳои маҳаллии ҳизбӣ ва Шӯроӣ дар сари вақт қувваи коргариро ҷалб карда наметавонистанд, гарчанде ки дар ноҳияҳои лалмикорӣ чумхурӣ дар шакли аҳолии барзиёд имкониятҳои ҳеле калон мавҷуд буд. Дар натиҷаи ин дар давраҳои барои пахтакорӣ ниҳоят муҳим (кишт, ягонакунӣ, ҷамъоварӣ) совхозҳо бе қувваи коргарӣ мемонданд. Набудани қувваи коргарӣ, дар сари вақт ҷалб карда ва ба совхозҳо оварда натавонистани он ва як қатор сабабҳои дигар боиси он мегардиданд, ки совхозҳои чумхурӣ планҳои пахтаро иҷро намекарданд.

Пленум бюрои КМ-ро вазифадор кард, ки иттиҳодияи чумхуриявии совхозҳо ва совхозҳои алоҳидаро ба воситаи аз ҳисоби муассиса ва ташкилотҳои чумхурӣ ба кори, совхозҳо фиристодани корқунони ҳоҷагӣ бо корқунони роҳбарикунанда мустаҳкам намояд, инчунин барои мустаҳкам кардани ташкилотҳои ҳизбӣ ва касабавии совхозҳо аз аппарати чумхуриявӣ ва ноҳияӣ камаш 15 коммунисти пуртаҷрибаро сафарбар намояд.

Пленум дар қарори худ ҳамаи ташкилотҳои ноҳиявиро вазифадор кард, ки ба совхозҳое, ки дар ҳудуди онҳо воқеан, ёриро зиёд кунанд. Пленум инчунин таъкид намуд, ки «ташкilotи ҳизбӣ барои кори совхозе, ки дар ҳудуди вай воқеъ аст, дар назди ҳизб баробари тамоми кори боқимондаи ноҳия пурра ҷавобгар мебошад»¹.

---

¹ БДТНТ, ф.1, д. 112, в. 8.

Қарорҳои пленуми КМ ПК (б) Тоҷикистон ба бартараф кардани камбудии кори совхозҳо ва аз ҷиҳат ташкилӣ —ҳочагӣ мустаҳкам намудани онҳо ёрӣ расонданд.

Бисъёрии совхозҳо ба душвориҳои давраи ташкилӣ ва барои колхозҳо ҳануз ҳочагиҳои намунавӣ набудани худ нигоҳ накарда, аз рӯзи аввали ташкилҳои худ дар назди ҳеш вазифа мегузоштанд, ки ба деҳқонони қишлоқҳои гирду атроф ёрӣ расонанд, назар ба ҳочагии яккадасти деҳқонон афзалият доштани ҳочагии калони коллективиро нишон диҳанд. Масалан, коммунистони совхозии шӯлиқорӣ «Роҳи нав», ки соли 1930 ташкил дода шуда буд, дар протоколи маҷлиси ташкилии аъзоёни ин ҳизб чунин навишта буданд: «Ба қадри дар совхоз хизмат кардани қувваи коргарӣ ба нақшаи кори бюрои ячейка вазифаи ба деҳқонони қишлоқҳои ба совхоз наздику ҳамхудуд хизмат расондан дохил карда шавад».

Ин совхозии шӯлиқорӣ аз худии рӯзи аввали ташкилҳои худ дар бобати ба совхоз ва колхозҳо ҷалб намудани деҳқонон ва дар қишлоқ инкишоф додани кори маданӣ-равшаннамоӣ вазифаҳои калон мегузошт.

«Ба омӯхтани соҳтмони колхозӣ ва шароити маданӣ- маишии деҳқононе, ки ҳочагӣ ва заминашон ба молиқияти совхоз бевосита пайваस्त аст, шурӯъ карда шавад,— гуфта мешавад дар ҳамон протоколи маҷлиси ташкилии коммунистони совхоз. Ба қадри ба роҳ мондани кори дохили совхоз ва омӯхтани аҳолии атроф дар байни ин аҳоли дар бобати ба совхоз ҷалб намудани он ва бо роҳи ба сарпарастии гирифтани, концерту спектакль мондан, маҷлис гузаронидан ва ба рӯзномаҳои ба забони маҳаллӣ нашршаванда обуна шудани кори маданӣ-равшаннамоӣ вусъат дода шавад»¹. Коллективи коргарони совхозии шӯлиқорӣ, ки ба он маъмурият ва ячейкаи ҳизбӣ роҳбарӣ мекард, ба корҳои саҳроии баҳори соли 1931 муташаккилона тайёрӣ медид. 11 марти соли 1931 устохонаи механикии таъмири тракторҳо ва машинаҳои ҳочагии қишлоқ планро

¹ БДТНТ, ф. 3 р. 5, д. 70, в. 2.

ичро кард. 18 трактор, 87 тухми- пошак ва дигар асбобу анчоми хоҷагии кишлоқ таъмир карда шуд.

Дар рапорте, ки коргарони совхоз ба номи маъмурият ва ташкилоти ҳизбӣ навишта буданд, чунин гуфта шуда буд: «Шартномаи мусобиқаи сотсиалистӣ, 25 январи соли 1931 баста шуда буд, пурра иҷро шуд. Се трактор зиёда аз план таъмир карда шуд. Маъракаи таъмир дар шароити совхозии мо бо душвориҳои фавқулодда мегузашт. Вале қарори қатъии коллективи коргарони устоҳхона дар асоси шартномаи басташуда зӯр баромад ва душвориҳо бартараф карда шуданд.

Мо якдилона изҳор менамоем, ки тайёрем мувафқиятҳои дар таъмиркунӣ ба даст овардашударо дар корҳои мустаҳкам намоем, машинаҳоро дуруст истифода барем, сӯзишворӣ ва равғанҳои молиданиро сарфа кунем, сифати ниҳоят хуби корро ба даст оварем, ҳосилнокии меҳнатро баланд бардорем ва нақшаи саноатӣ –молиявии соли 1931 –ро пеш аз мӯҳлат иҷро намоем».¹

Совхозии ғаллақорӣ «Данғара» дар як соли мавҷудияти худ мувафқиятҳои калоне ба даст овард.

Соли 1931 совхозии мазкур дар шароити душвори ташкилӣ (бероҳӣ, камии мутахассисон ва ғайра) шаҳрчаи корғарии дорои иморатҳои зарурии истеҳсолотӣ сохта, програмаи кишти тирамоҳӣ ва баҳориро, ки Комиссариати халқии зироати ИҶШС ва Комитети иҷроияи Марказии ҶШС Тоҷикистон тасдиқ карда буданд, 106 фоиз иҷро кард. Совхоз 8378 гектар заминро ба кор андохт.

КМ ҲК (б) Тоҷикистон моҳи январи соли 1932 масъалаи аҳвол ва кори ин совхоз на ячейкаи ҳизбӣ онро муҳокима намуда қайд кард, ки «совхоз дар давраи кӯтоҳ бо кори худ дар байни деҳқонони атроф ба воситаи ба деҳқонон машинаҳо ёрӣ расондан, паҳн кардани тухми навъӣ, дар совхоз экскурсияҳо ташкил намуда бо машинаҳо шинос кардани

¹Коммунист Таджикистана. 1931.1 апр.

деҳқонон, ба гузаронидани идҳои инқилобӣ ба таври оммавӣ чалб намудани деҳқонон обрӯву эътибор пайдо кард»¹

Ба ҳамин тариқ, совхозҳои Тоҷикистон ба душвориҳои ташкилӣ нигоҳ накарда, дар байни оммаи деҳқонон дар бобати ташвиқ кардани кори тракторҳо ва дигар машинаҳои хоҷагии қишлоқ ва ба роҳи коллективонии хоҷагии қишлоқи ҷумҳурӣ чалб намудани онҳо кори зиёде мегузаронданд.

Вале қайд кардан лозим аст, ки аксарияти совхозҳо ҳанӯз хоҷагиҳои сусти ва камқувват буданд. Дар совхозҳо системаи мураббаи ташкили меҳнат ва идоракунии истеҳсолот мавҷуд набуд. Нормҳои катъии кор, нархи кор ва ҳисоби меҳнат вучуд надошт. Мошинҳо, чорво, участкаҳои истеҳсолот ва замин ба гурӯҳҳои муайяни коргарон вобаста карда нашуда буданд. Интизоми меҳнат сусти буд. Баробарҳақдихӣ ҷой дошт. Ҳамаи ин боиси ба зиёд кардани ҳосили меҳнат манфиатдор нашудани коргарони совхозҳо, аз кор рафтани кадрҳо, бад шудани сифати кор мегардид. Дар совхозҳои чорводорӣ дар натиҷаи нигоҳбини бад касалшавӣ ва муроммури зиёди чорво ба вучуд омад. Масалан, дар совхозии «Овцевод» аз 26,5 ҳазор сар чорво зимистони соли 1931 -1932 тахминан 40 фоизи чорво мурд.²

Дар натиҷаи ҳамаи ин камбуднҳо бисёр совхозҳо аз пахта ва дигар зироатхон хоҷагии қишлоқ ҳосили кам мегирифтанд ва базаи ҳӯроки чорвоашон сусти буд. Ин боиси каммаҳсулии кори совхозҳо, пурра иҷро накардани нақшаҳо ба давлат фурӯхтани маҳсулоти хоҷагии қишлоқ, кам шудани даромаднокии совхозҳо ва пайдо шудани зарархон калон мегардид.

Ҳамаи ин инчунин натиҷан он буд, ки дар солҳои 1931 -1932, вақте ки процесси коллективонии хоҷагии қишлоқи ҷумҳурӣ дар авҷ буд, ташкилотҳои ҳизбии Тоҷикистон бо ташкил кардани колхозҳо машғул

¹БДТНТ, ф 17, р. 28, д. 31, в. 32.

²БДТНТ, ф. 3 р.6, д. 947, в.63.

шуда, баъзан совхозҳоро фаромӯш мекарданд. Дар хусуси ташкилотҳои хизбӣ, касабавӣ ва дигар ташкилотҳои ҷамъиятии ҳуди совхозҳо бошад онҳо ҳанӯз суғуст ва камшумор буданд. Ба кори ташкилотҳои ибтидоии хизбӣ суғуст роҳбарӣ кардани комитетҳои ноҳиявӣ хизб дар амал ба он оварда мерасонд, ки ячейкаҳои хизбии совхозҳо барои он кор, барои иҷрои он нақшаҳое, ки дар назди ҳамин ташкилоти хоҷагӣ гузошта шуда буданд, қариб ҷавобгар набуданд.

Барои иҷрои вазифаҳои ба миён гузошташуда биступанҷазориён дар минтақаҳои қафомондаи миллӣ бо қувваи махсус аҳамияти иттифоқи синфи коргар ва деҳқонон, нақши синфи коргарро ҳамчун барандаи идеяҳои сотсиалистӣ ва сиёсати Ҳукумати Шӯравӣ дар бораи коллективонидани хоҷагии қишлоқ ва бунёди низоми колхозӣ нишон доданд.

Бо мақсади пурзӯр намудани нақши Иттифоқи коргарон ва деҳқонон дар соҳаи кишоварзӣ, Иттиҳоди коргарони бофандагии марказ ба кормандони бофандагии шаҳрҳои Москва ва Иваново-Вознесенск муроҷиат кард, ки бар минтақаҳои пахтакор сарпарастии иловагӣ гиранд. Дар посух ба муроҷиати онҳо ба коргарони шаҳрҳои Москва, Ленинград, Иваново-Вознесенск бо муроҷиатнома дар бораи расонидани кӯмак ба деҳқонони тоҷик дар барқарорсозии соҳаи кишоварзӣ, аз ҷониби ташкилотҳои сарпарастии Москва «Дар бораи сарпарастии корхонаҳои нассоҷии вилояти Москва бар деҳқонони меҳнатӣ» қарор қабул карда шуд. Ва мувофиқи ин қарор ҳайати вакилони пахтакорони ҷумҳурӣ барои имзо кардани шартномаи мусобиқаи сотсиалистӣ ба Москва омад¹.

Чунин мулоқот дар Москва низ ташкил шуда буд. Дар ин ҷо, ҳайати Тоҷикистон пеш аз рафтани аз Москва ба коргарони бофандагии Москва рӯ овард: «Мо саломатонро ба мисли нурҳои офтобамон ба дӯстони худ

---

¹ Материалы по истории Коммунистической Партии Таджикистана. Душанбе, 1971. С. 35.

- бародаронамон - коргарони бофандагии вилояти Москва мерасонем. Вақте, ки мо ба хонаи худ расидем, мо ба шумо дар бораи он, ки моро дар Москва чӣ гуна истиқбол карданд, нақл мекунем. Ба назди мо биёед, ба мо тракторҳо фиристед, одамоне, ки деҳқонро таълим медиҳанд, фарзандони мо мебошанд».¹ Моҳи ноябри соли 1929 дар Хучанд конгресси ноҳиявии намояндагони ваколатдори пахтакорони камбағал ва деҳқони кадрҳои агрономӣ ва коргарони заводҳои пахтадозакунӣ бо намояндагони корхонаҳои бофандагӣ баргузор гардид. Дар конференсия шартномаи умумии мусобиқаи сотсиалистӣ имзо карда шуд.

Коркунони корхонаҳои бофандагӣ ба зиммаи худ уҳдадорӣ гирифтанд, ки нақшаҳои хоҷагии халқро барзиёд иҷро кунанд ва ба деҳқонони ноҳияи Хучанд ёрӣ расонанд. Аз ҷумла, онҳо қарор доданд, ки онҳоро ба қори доимӣ ба колхозу совхозҳои пахтакор, ба корхонаҳои пахтадозакунӣ ва ташкилотҳои иттифоқҳои касабаи минтақаҳои пахта фиристанд. Дар байни онҳо роҳбарони корхонаҳо, кормандони иттифоқҳои касаба, кормандони инженерии техникӣ, трактористони механикӣ, агрономҳо, кормандони тиб ва дигар мутахассисон буданд. Онҳо бевосита дар паҳлуи колхозчиён кор карда, дар онҳо муносибати боинсофона ба меҳнат, муносибати боэҳтиётро ба асбобҳои истеҳсолот бо намунаи ибратбахши худ ташаккул медоданд.

Коргарони корхонаи бофандагии Иваново-Вознесенск инчунин ба Тоҷикистон гурӯҳҳои қориро фиристоданд, то дар таъмири асбобҳои кишоварзӣ, ташкили стансияҳои мошину тракторӣ, колхозу совхозҳои калон, устохонаҳои таъмирӣ ва ғайра кумак кунанд.

Дар навбати худ, кормандони соҳаи кишоварзии минтақаи Хучанд ўҳдадор шуданд, ки саноати бофандагиро бо ашӯи хом пайваستا таъмин кунанд, майдонҳои кишти пахтаро васеъ намуда, ҳосили онро афзун гардонанд².

¹ Гадов Х. Асари номбаршуда. - С. 16.

² Гадов Х. Асари зикршуда. - С. 162.

Дар аввали соли 1930 ба Тоҷикистон боз 12 бригадаи дигар омад, ки онҳо асосан ба минтақаҳои пахтакори ҷумҳурӣ фиристода шуданд: 5 бригада ба Кӯлоб, 3 бригада ба Қўрғонтеппа ва 4 бригада ба Ҳисор фиристода шуданд¹. Онҳо ба мақомоти ҳизбӣ ва хоҷагӣ дар пешбурди корҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ, махсусан дар маъракаи кишукори баҳорӣ ёрии калон расонданд. Тавре ки шумо медонед, дар чараёни сохтмони колхозӣ дар Тоҷикистон, инчунин дар дигар минтақаҳои ИҶШС, дар раванди ташкили хоҷагиҳои коллективӣ ба хатогиҳои дағалона ва таҳрифоти сиёсати ҳизб роҳ дода шуданд. Дар ин бобат бригадаҳои сарпараст дар шарҳи сабабҳои қачравии сиёсати ҳизб дар сохтмони колхозии Тоҷикистон нақши муҳим доштанд. Онҳо саъю кушиши зиёдеро ба харҷ доданд, ки на танҳо роҳбарони органҳои маҳаллии ҳизбӣ, Шӯроӣ ва хоҷагӣ, балки оммаи деҳқонон ҳам сиёсати ҳизбро дар ташкили тараққиёти колхоз дуруст фаҳманд.

Дар айни замон, кишоварзии ҷумҳурӣ ба шумораи зиёди кадрҳои маҳаллӣ эҳтиёҷ дошт, зеро бисёр бригадаҳои сарпараст ва биступанҷазорӣён бо сабабҳои гуногун аз колхозҳо ва МТС баромада рафтанд.

Дар асоси ин вазъ, Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон моҳи январи соли 1933 «Дар бораи тайёр кардан ва бозомӯзии кадрҳо барои маъракаи кишукори баҳорӣ» қарор қабул кард. Он тадбирҳои мушаххаси заруриро барои омодагӣ ва бозомӯзии кадрҳо, махсусан механизаторон дар миқёси ҷумҳурӣ аз ҳисоби ҷавонони маҳаллӣ муайян кард. Барои таъмини иҷрои ин фармон дар ҷумҳурӣ дар миқёси васеъ курсҳо ва мактабҳои кӯтоҳмуддат ташкил карда шуданд, ки тақрибан дар ҳамаи хоҷагиҳои пахтакор амал мекарданд.

Илова бар ин, биступанҷазорӣён ва бригадаҳои сарпараст барои мустаҳкам кардани хоҷагиҳои деҳқонӣ ва татбиқи тадбирҳои агротехникӣ корҳои зиёдеро ба анҷом расониданд, ба мақомоти

---

¹ Очерки истории Компартии Таджикистана. Т. 1 С. 109.

иктисодӣ ва ҳизбии ҷумҳурӣ дар ташкили структураи иқтисодиёт ва ҷалби кишрҳои миёнаи деҳқонон дар идоракунии хоҷагӣ ва ғайра ёрии самарабахш расонданд.

Дар кори дар фермаҳои ҷумҳурӣ таъсис додани станцияҳои машинӣ-тракторӣ биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст кори пурсамари зиёд гузарониданд, ки ин дар инкишофи ҳаракати колхозӣ, мустаҳкам шудани иқтисодиёти хоҷагиҳо нақши фавқулодда калон бозид.

Маълум аст, ки кори асосӣ дар стансияҳои машинӣ-тракторӣ бо технология ва коргароне, ки технологияро медонистанд, татбиқи он дар истеҳсолот марбут буд. Он замон ин корро асосан коргарону мутахассисони варзидаи рус анҷом медоданд.

Ба онҳо биступанҷазориён ва аъзоёни бригадаҳои сарпараст, ки дар истифодаи таҷҳизоти кишоварзӣ дар истеҳсолот таҷрибаи бой доранд, шомил буданд. Бо ёрии фаъоли бевоситаи онҳо курсҳо ва кружокҳо оид ба тайёр кардани кадрҳои кишоварзии дорои шакли васеъ ташкил карда шуданд. Станцияҳои мошину тракторӣ бо кӯмаки мутахассисони Русия ҳамчун як мактаби тайёр кардани механизаторон хидмат карданд. Дар натиҷа дар панҷсолаи дуйум дар ҷумҳурӣ шумораи механизаторони таъиноти умумӣ хеле афзуд.

Натиҷаи заҳмати бригадаҳои сарпараст ва биступанҷазориён буд, ки дар навоҳии кишвар колхозҳои номӣ пайдо шуданд. Яке аз чунин колхозҳо дар деҳаи Ошоб буд, ки дар ноҳияи Ашт воқеъ аст. Ошоб дар якҷанд даҳсола аз як деҳаи хурди қафомонда ба яке аз марказҳои бузурги истеҳсоли пахта табдил ёфт. Низоми колхозиро дар оғоз мардуми ин деҳа хуш қабул надоштанд ва гузашти вақт маълум гардид, ки ин низом маҷрои зиндагии онҳоро ба самти мусбӣ тағйир хоҳад дод.

Коллективонӣ дар Ошоб дар муқоиса бо дигар манотиқи шӯравӣ ниҳоят суст амалӣ мешуд. Фақат соли 1933 намояндаи ҳукумат, шуъбаи заминсозии ноҳия ба деҳа омада, чамъомад гузаронид ва мардумро ба хоҷагии умумӣ (колхоз) даъват намуд. Аз байни омма муйсафедде бо

номи Қаюм баромада иброз намуд, ки дар деҳаи ҳамсоя колхоз сохтанд ва вазъи иқтисодии мардум дучанд бад гардид. Пас аз ин нобарорӣ ба ноҳия намояндагони комсомолро даъват намуда онҳоро вазифадор намуданд, ки дар Ошоб колхоз таъсис диҳанд. Комсомолон ба худ қисмате аз заминҳоро гирифта соҳибони ин заминҳоро ба хоҷагии умумӣ даъват намуданд, ки ба ин васила дар Ошоб аввалин колхоз бо номи «Будённый» таъсис ёфт, ки ба он 25 нафар аъзо шуданд¹. Дар оғоз дар колхоз 6 хар ва 2 барзагов барои кор дар хоҷагӣ вучуд дошт. Дехқонон меҳнат намуда ҳосили чамъ шударо дар як анбор нигоҳ медоштанд ва сипас вобаста ба меҳнати кардашон ҳар яке ҳиссаи кории худро ба даст меоварданд. Дар солҳои аввали фаъолият колхоз ба давлат андоз пардохт намекард. Мунтазам теъдоди аъзоёни колхоз меафзуд. Соли 1934 колхозии дуҷум бо номи «НКВД» таъсис ёфт. Ҳарду колхоз «Будённый» ва «НКВД» дар Ошоб буданд, вале идораҳои онҳо дар маркази деҳа ҷой доштанд. Заминҳои колхозии «Будённый» васеътар буданд. Боз ду колхозии дигар бо номҳои «Сотсиализм» дар маҳаллаи Гарвон ва «Литвинов» (баъдтар «22 солагии Октябр») дар маҳаллаи Оқсинҷот таъсис ёфтанд².

Ҳамин тавр, соли 1935 дар ҷамоати деҳоти Ошоба 4 колхоз бо 464 хоҷагии деҳқонии колхозӣ ва 135 хоҷагии деҳқонии яккадаст вучуд дошт. Соли 1936 теъдоди хоҷагии деҳқонии колхозӣ то 528 адад расида, шумораи хоҷагии деҳқонии яккадаст то 90 адад кам шуданд. Дар муқоиса бо дигар митақаҳо, ки коллективонӣ то миёнаҳои солҳои 30-юм анҷом ёфт, аҳолии Ошоба дар охириҳои даҳсолаи 30-юм пурра ба колхозҳо мутаҳид гардиданд. Омили асосӣ дур будан аз марказ ва ҳаракатҳои босмачигарӣ буд. Инчунин, омили дигари қафомонии Ошоба дар он буд, ки он маҳалли кӯҳӣ буда, дар он ҷо асосан гандум, чав,

¹ Абашин С. «Идеальный колхоз» в советской Средней Азии: история неудачи или успеха? // Acta Slavica Iaponica, Tomus 29. – С. 4.

² Абашин С. «Идеальный колхоз» в советской Средней Азии: история неудачи или успеха? // Acta Slavica Iaponica, Tomus 29. – С. 7.

боғдорӣ ва чорводорӣ рушд мекард, на пахтакорӣ. Аз ин лиҳоз, ҳукумат барои рушди ин маҳал эътибори ҷиддӣ наметод.

Низоми идораи колхозҳо солҳои 1930-1940 ниҳоят сода буд: раис, муовин, муҳосиб, табелчии асосӣ, мудирӣ анбор, бригадир, табелчӣ ва мудирӣ ферма.

Бояд гуфт, ки ҳудуди заминҳои қорам дар ҷамоати деҳоти Ошоба то охири соли 1940 афзуда буд. Соли 1929 дар ҷамоати деҳоти Ошоб 390 га заминҳои қорам вуҷуд дошт, ки аз ин 280 га заминҳои зироатӣ, 50 га боғпарварӣ ва 15 га чорогоҳ буданд. Соли 1949 колхозҳои Ошоба 660 га заминро ишғол мекарданд, ки аз ин 420 га заминҳои зироатӣ, 40 га заминҳои боғпарварӣ ва 70 га чорогоҳ ташкил медоданд. Бо сохта ба истифода дода шудани канали Фарғона ҳудуди заминҳои ҷамоати деҳоти Ошоб васеъ гардид. Ҳануз ҳам дар заминҳои ин ҷамоат аксаран гандум, чав парвариш мегардид, аммо аз соли 1949 сар карда хоҷагии «22 солагии Октябр» ба парвариши пахта шуруъ гардид.

Бригадаҳои сарпараст ва биступанҷазориён дар якҷоягӣ бо қорҳои ташкилӣ ва хоҷагӣ дар ташкили қорҳои фарҳангии маърифатӣ дар колхозҳо машғул буданд, барои деҳқонон нуқтаҳои барҳам додани бесаводӣ, баланд бардоштани сатҳи маърифати умумӣ, сиёсӣ ва фарҳангии деҳқонро ташкил мекарданд, маърузаҳо мекарданд, филмҳои аз Русия овардашонро намоиш медоданд, дар ташкили гурӯҳҳо кӯмак мерасонданд баромадҳои ҳаваскорон, рӯзномаҳои деворӣ нашр карданд, дар кушодани боғчаҳо, яслиҳо ва ғайра кӯмак карданд. Онҳо бо қору амали худ дар байни колхозчиён, қоргарони совхозҳо ва МТС обрӯи қалон пайдо карданд.

Қотиби якуми ҚМ ҲК Тоҷикистон М.Д. Ҳусейнов ба фаъолияти С.Ю. Чекунов, ки он замон дар вазифаи муовини раиси колхозии «Иҷтимоиёт» -и ноҳияи Ҳисор қор мекард, баҳои баланд дод. «Чекуновро, ки аз Москва омадааст, нигоҳ қунед, - гуфт ӯ, - шумо медонед, ки деҳқонон ӯро чӣ гуна дӯст медоранд. Ман шахсан бо

деҳқонон суҳбат кардам ва онҳо хоҳиш карданд, ки ҳама корро бикунем, то Чекунов аз мо наравад. Чекунов бо корҳои шоёни таҳсин ва сифатҳои кордони худ дар ҷумҳури шуҳрат пайдо карда, дар байни деҳқонон обрӯи калон дорад¹.

Дар саҳифаҳои рӯзномаҳо ва маҷмӯаҳо ҳисоботи баъзеи онҳо дар бораи корҳо дар колхозу совхозҳо ва миқёси минтақавӣ инъикос карда мешавад. Инак чанд маълумот аз гузоришҳои онҳо:

Симанжонков: Дар Шаҳритус 8 ҷаласаи пешакӣ даъват карда шуд, ки дар онҳо саволҳо дар бораи ба деҳқонон фаҳмонидани аҳамияти хоҷагиҳои коллективӣ, ташкили хоҷагиҳои ҷамъиятӣ ва таъмини хоҷагиҳо бо ҳайвоноти корӣ садо доданд. Дар байни колхозчиён ягон одами босавод нест, ки ба колхоз роҳбарӣ карда тавонад, навиштааст Симанжонков дар маълумоти худ.

Бо кӯмаки аъзоёни бригадаҳои сарпараст дар Сайёд ду колхоз ташкил карда шуд. Умуман, дар ҷамоати Чуянҷӣ 11 колхоз ташкил карда шудааст. Дар ин ҷо радиои баландгӯяк низ гузошта шудааст.

Ройтман: Дар ҷамоати Бешкент 7 колхозии нав ташкил карда шудааст. Пеш аз ҳама, ба ман лозим омад, ки бо корҳои фаҳмондадихӣ дар бораи мақсад ва вазифаҳои хоҷагиҳои деҳқонии колхозӣ машғул шавам, ки 2 маҷлис ба фаҳмондадихӣ бахшида шуда буд. Дар маҷмӯъ 20 маҷлис баргузор гардид. Баъд аз он, ки колхозчиён вазифаҳои худро дарк карданд, маҷлиси машваратии оид ба ҷамъиятӣ гардондани чорвои корӣ барпо гардид.

Дар раванди кор мушкилоти заминсозӣ пеш омад. Дар ин маврид чораҳои дахлдор андешида шуданд. Дар Бешкент, дар гушаи сурхи чойхонаи сурх радиоприёмник бо баландгӯяк гузошта шудааст.

Федоров: Семинари таъмири техникаи кишоварзӣ ташкил карда шудааст. Дар заводи Шаҳртуз 75 плуг, 35 культиватор, 30 тухмипошак ва машинаи пахтачиниро таъмир карданд. Радий (ба маънои радио) дар

¹ БДТНТ. Ф. 3, оп. 1, д. 103, л. 49.

Бешкент насб шудааст. Ин порчаҳо ҳамчун лаҳзаҳои алоҳидаи ғаёлияти онҳо ба хонанда пешкаш шуданд. Ин гуна мисолҳо боз бисёранд. Бригадаҳои сарпараст дар деҳаҳои тоҷик қорҳои гуногунсоҳаи ташкилӣ, иқтисодӣ ва ғаҳмондадиҳиро иҷро менамуданд.

Деҳқонони ҷумҳурӣ ба ёрии беғаразонаи бародаронаи синфи қорғари Москва ва дигар ноҳияҳои саноати ҚСФШР баҳои баланд доданд. Ба ин муносибат рӯзномаи «Коммунист Тоҷикистана» ҷунин навиштааст: «Шубҳае нест, ки бисёр муваффақиятҳо дар соҳтмони қолхозии мо ба туфайли роҳбарӣ ва иштироки бевоситаи синфи қорғари пешқадами Москва ва Иваново-Вознесенск бастагӣ доранд¹.

Марказ қорғарон ва мутахассисони ботаҷрибаро ба Тоҷикистон фиристода, онҳоро ҳушдор дод, ки бо ғаёлиятшон ба мардуми маҳаллӣ кӯмаки бародарона ва дӯстона расонанд. Аксарияти одамон аз ин гурӯҳҳо то абад дар Тоҷикистон қору зиндагӣ мекарданд ва дар рушди иқтисод ва фарҳанги ҷумҳурӣ саҳм меғузоштанд.

Дар тирамоҳи ҳамон сол аллақай 40 ҳазор қорғар дар соҳтмони канал меҳнат мекард.

Канали қалони Ҳисор соли 1942 ба истифода дода шуд ва он симои қисмати ғарбии Душанbero дигар ва зиёда аз 15 ҳазор гектар замини водиро обшор намуд.

Обёрии заминҳои нав бо ҷӯйборҳои қалони замонавӣ дар солҳои 30 - 40 - ум на танҳо соҳаи кишоварзӣ, балки иқтисоди Тоҷикистонро ба зинаи наве бардошт. Совхозии «Данғара» аллақай дар аввали солҳои 30-юм. намунаи иқтисоди бузурги сотсиалистӣ гардид ва дар ҷалби деҳқонони минтақаҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон ба қолхоз кӯмаки самарабахш расонд².

Боз як ташаббусқор ва иштирокчии ғаёли соҳтмони давлатӣ ва қолхозӣ дар Тоҷикистон Вячеслав Федорович Перов буд, ки соли 1929

¹ Коммунист Тоҷикистана. 1931, 15 февралӣ.

² См.: Усмонов Р. Коммунистическая партия Тоҷикистана и вопросы совхозного строительства. Душанбе, 1965. С. 22– 23.

дар ҳайати бригадаҳои сарпараст ба Тоҷикистон омада буд. Вай дар аввал ба ҳайси агроном, баъд ба ҳайси директори совхози Вахш кор кардааст, ки дар он ҷо пахтаи маҳиннах парвариш карда мешуд. В.Перов дар солҳои нақшаҳои панҷсолаи якум ва дуввум барои васеъ кардани майдонҳои кишт ва баланд бардоштани ҳосили пахта устуворона мубориза бурд, дар тақмили технологияи кишоварзии парвариши пахтаи маҳиннаш дар Тоҷикистон саҳми калон гузошт. Аз як агрономи оддӣ В.Перов то олими намоён - узви вобастаи Академияи илмҳои ҶШС Тоҷикистон ба воя расидааст.

Матбуоти маҳаллии давраи коллективонӣ фаъолияти бисёре аз бригадаҳои сарпарастон ва биступанҷазориёнро, ки дар соҳтмони колхозӣ фаъолон иштирок намуда, ба ҳайси роҳбарони хоҷагиҳои нафтаъсис кор кардаанд, муфассал тасвир мекунад. Инак, дар колхозии «Ичтимоиат» -и ноҳияи Чиптурин, коргари бофандаи москвасии фабрика ба номи В.И. Маркова С.Чекунов ба фаъолият оғоз намуд. Бо ташаббуси у дар колхозҳо, бригадаҳо ва участкаҳо маҷлисҳои истехсолӣ гузаронида мешуданд. Ба шарофати қобилияти ташкилотчигии ӯ дар колхоз интизоми намунавии меҳнат ба роҳ монда шуд: ҳар бегоҳ кормандони сарпарастии иқтисодӣ - мудирони бахшҳо, сардорон ва коргарони ҳисоб - фармоишҳои рӯзи дигарро таъин мекарданд ва тафтиши иҷроӣ онҳоро назорат мекарданд, дафтарҳои меҳнати санҷишӣ ба роҳ монда шуданд, коргарони пешқадам ҳавасманд карда мешуданд. Дар натиҷаи меҳнати дугонаи пурсамари колхозчиён ва зухуроти фаъолияти сардорони бригадаҳо дар колхоз планҳои иқтисодӣ мунтазам иҷро карда мешуданд. Маркази колхозии ҶШС Тоҷикистон дар қарори махсус ба С.Чекунов барои кори пурсамари пурсамараш сипосгузорӣ кард¹. Чунин мисолҳо ва далелҳои кори ибратбахшу ибратомӯзи мутахассисон - намоёндагони синфи коргари Федератсияи Россия, ки

¹ ЦГА РТ. Ф. Р- 44, оп. 2, д. 149, л. 134.

дар татбиқи коллективизатсия ва сохтмони колхозӣ, дар таҷдиди деҳаи тоҷик саҳми арзанда гузоштаанд, даҳҳоянд.

Иван Трофимович Головченко аз механизатори оддӣ то ташкилотчии калони истеҳсолоти кишоварзӣ роҳи аҷибро тай кардааст, ки вай ба ҳайси механики бригада кор карда, то директори МТС-и Исписор ба воя расидааст.

И.Т.Головченко барои хидматҳои бузургаш дар рушди кишоварзии ҷумҳурӣ бо ордени Ленин, ду ордени Байрақи Сурхи Меҳнат, ордени Нишони Фахрӣ ва медалҳо мукофотонида шудааст. Ба у унвони фахрии Механики хизматнишондодаи хочагии кишлоқи ҶШС Тоҷикистон дода шудааст¹.

Мисоли зерин низ барои хонандагон судманд аст. Яке аз аввалин механизаторони Тоҷикистон, механизатори рус Михаил Иванович Алхов нахустин трактори чархдори истеҳсоли амрикоӣ Фордсонро ба саҳрои колхозии ноҳияи Регар оварда, ба кор даровард, як лаҳзаи хотирмонро ба намоиш гузошт. М.И.Алхов дар ҷараёни кораш як гурӯҳи тракторчиёро омода кардааст, ки аксари онҳо механики бригадавӣ ва тракторчӣ шуда кор мекарданд².

Ғайр аз ин, Ҳукумати Тоҷикистон аз 15 сентябри соли 1933 қарор қабул кард, ки дар он фаъолияти Комиссариати Халқии ҷумҳурӣ оид ба даъвати кормандони агротехникӣ ва байторӣ барои кишоварзӣ тасдиқ карда шавад. Соли 1933 аз минтақаҳои марказӣ тибқи ин қарор 800 мутахассис ва механизатор ба Тоҷикистон омада буданд. Он замон онҳо пушту паноҳи кадрҳои кишоварзии ҷумҳуриро ташкил мекарданд.

Барои мутахассисон ва коргарони ихтисосноке, ки аз Федератсияи Россия ва дигар ҷумҳуриҳои шӯравӣ ба Тоҷикистон меомаданд, шароити нисбатан мусоиди кор ва зиндагӣ фароҳам оварда мешуд, майдони истиқоматӣ ҷудо карда мешуд ва маоши баландтар муайян карда мешуд.

¹ Гадоев Х. В семье единой и великой. С. 312.

² Коммунист Таджикистана. 1974, 28 августа.

Тадбирҳои чалби мутахассисон ва коргарони соҳибхтисос, фароҳам овардани шароити зарурии кору зиндагӣ барои кори пурсамари онҳо ба чалби боз ҳам бештари кадрҳои баландхтисос ва миёна ба ҷумҳурӣ мусоидат карданд.

Дар бораи ёрии беғаразонаи бародаронаи намояндагони халқи рус ба деҳқонони тоҷик дар дигаргунсозии соҳаи кишоварзӣ, раиси колхозии Ленини ноҳияи Ҳисор И.Ҳамзаев ва инженери ин хоҷагӣ дар рузномаи «Коммунист Таджикистана» чунин навиштаанд: «Бисёр колхозчиён, хусусан насли калонсол, онҳоеро нагз дар хотир доранд, ки дар душвортарин давраи ташкили колхозҳо аввалин шуда ба мо дасти бародарона доданд, на танҳо механизаторони аъло омода карданд, балки инчунин одамони рӯҳияи баланддошта, ҷавонони шуълавари Ватанро омода кардаанд¹. »

Чи тавре ки дар таърихи бисёрчилдаи халқи тоҷик нишон дода шудааст, дар охири панҷсолаи дуввум сохти колхозии Тоҷикистон ниҳоят пирӯз шуд. Соли 1937 дар ҶШС Тоҷикистон чор ҳазор колхоз мавҷуд буд, ки тақрибан 90 фоизи хоҷагиҳои деҳқониро муттаҳид мекард².

Бо дарназардошти он, ки системаи мавҷудаи ҳамкориҳои Умумииттифоқии кишоварзӣ иҷроӣ вазифаҳоро дар назди иттиҳодияҳои истеҳсолӣ-кооперативӣ оид ба азнавсозии сотсиалистии кишоварзии Тоҷикистон таъмин карда наметавонад ва дар асоси дастурҳои мавҷудаи ҳукумати иттифоқӣ дар бораи принципҳои ташкилии сохтмони кооператсияи кишоварзӣ, Кумитаи иҷроияи марказии Шӯроҳо ва Шӯрои Комиссарони халқи ҶШС Тоҷикистон чунин қарор карда буд:

1. Дар муддати кӯтоҳтарин дар асоси ташкили намудҳои махсуси кооператсияи кишоварзӣ системаи ҳамкориҳои кишоварзӣ дар Тоҷикистон аз нав ташкил карда шавад.

¹« Коммунист Таджикистана». 1972, 16 мая.

² История таджикского народа. Т. 5. С. 567.

2. Ҳангоми сохтани системаи ҳамкориҳои кишоварзӣ аз вазифаҳои асосии зерин истифода қада шавад:

а) кооперативонии истеҳсолӣ ва коллективонидани хоҷагиҳои деҳқонӣ;

б) ҷалби тамоми деҳқонони камбизоат ва оммаи деҳқонони миёнаи деҳот ба иштироки фаъолона дар сохтмони кооперативӣ;

в) ёри иқтисодӣ ба коргарони хоҷагӣ ва мардуми камбағал дар муборизаи синфӣ онҳо бар зидди кулакҳо;

г) хизматрасонии истеҳсолоти кишоварзӣ барои хоҷагиҳои деҳқонӣ;

д) сафарбар намудани маблағҳои деҳқонон ба системаҳои кооперативӣ барои татбиқи тадбирҳо оид ба рушди минбаъдаи қувваҳои истеҳсолӣ ва азнавсозии сотсиалистии хоҷагии қишлоқ;

д) татбиқи барномаи пахта;

ж) саноатикунонии соҳаи кишоварзӣ;

з) ташкили беҳтари таъминоти истеҳсолии кишоварзӣ ва маркетинги маҳсулоти кишоварзӣ.

3. Ҷузъи асосии ҳамаи системаҳои кооперативии кишоварзӣ шубҳаҳои ибтидоии истеҳсолӣ дар деҳот ҳисобида шавад.

4. Агар дар як минтақаи муайян маҳсулоти бозорёбандаи соҳаи дигари кишоварзӣ бо навъи асосии кишоварзӣ мавҷуд бошад ва агар дурнамои рушди минбаъдаи ин соҳаҳо мавҷуд бошад, иттиҳодияҳои махсуси истеҳсолӣ метавонанд дар баробари намудҳои асосии кооператсияи махсуси кишоварзӣ дар ин минтақа ташкил карда шаванд.

5. Дар давоми солҳои 1929/30, дар қаламрави Тоҷикистон фаъолияти системаҳои зерини махсуси кооператсияи кишоварзӣ, пахта, колхоз, заминкушӣ, ғалладонагӣ, кирмакпарварӣ, меваю сабзавот, чорводорӣ ва қарз васеъ карда шавад.

6. Идоракунии кори ташкили системаи кооператсияи кишоварзӣ ба ихтиёри Иттифоқи навтаъсиси ҳамкориҳои кишоварзӣ дар Тоҷикистон вогузор карда шавад.

7. Нақшаи зерини ташкили системаи идоракунии шарикии махсусгардонидашудаи кишоварзӣ барои намудҳои алоҳида муқаррар карда шавад:

Кооперативҳои пахтакорӣ - Иттифоқи ҷумҳуриявии пахтакорон (Пахтасоюз) дар Сталинобод.

Иттифоқҳои ноҳиявии кооперативҳои пахтакорӣ - дар ноҳияҳои Хучанд, Қўрғонтеппа ва Ҳисор.

Кооператсияи ғалладонагӣ - Иттиҳоди ҷумҳуриявии ҳамкорӣ дар соҳаи ғалладонагӣ (Хлебоцентр) - дар Сталинобод.

Иттифоқҳои ноҳиявӣ - дар ноҳияҳои Ҳисор, Кўлоб ва Ғарм.

Иттиҳодияи байниноҳиявӣ - дар Уротеппа - барои хизмат дар қисмати шимолии Тоҷикистон.

Кооперацияи чорводорӣ - танҳо бо таъсиси Маркази ҷумҳуриявӣ (Иттифоқи Чорводорӣ) дар Сталинобод маҳдуд мешавад - охириро роҳбарии мустақими узвҳои поёниро ба зимма мегирад.

Кооперацияи абрешимчӣ - Иттиҳоди ҷумҳуриявӣ (шолководсоюз) - дар Сталинобод.

Иттиҳодияи ноҳияӣ дар Ғарм.

Иттиҳоди байниноҳиявӣ - дар Хучанд барои хизмат ба қисмати шимолии Тоҷикистон.

Кооперацияи меваю сабзавот - Иттифоқи ҷумҳуриявӣ дар Хучанд (Плодосоюз), 2 иттифоқи байниноҳиявӣ дар ноҳияи Хучанд, 1 иттифоқи байниноҳиявӣ дар ноҳияи Панҷакент.

Барои хизмат расондан ба кооперативҳои меваю сабзавот дар шарқи Тоҷикистон, бо назардошти рушди заифи он, дар айни замон муваққатан таъсис додани вазифаи ваколатдори иттифоқи ҷумҳуриявии кооперативҳои меваю сабзавот дар назди Иттиҳоди Иттифоқҳо бамаврид аст.

Кооператсияи қарзӣ - дар соли чорини молиявӣ таъсиси маркази ҷумҳуриявии ҳамкориҳои қарзӣ ба мақсад мувофиқ аст, ки танҳо бо

таъсиси шарикии густариши минтақавии қарзӣ бо охирин боқӣ мондани роҳбарии системаи бонки кишоварзӣ маҳдуд шуда, охиринро вазифадор мекунад, ки ин корро бо Иттиҳоди Иттифоқҳо пайванд диҳад.

Ҳамкориҳои мелиоративӣ - Маркази ҷумҳуриявӣ (Мел-Иттифоқ), иттифоқи ноҳиявӣ - дар Хучанд ва нозирот дар ҳама ноҳияҳои дигар.

Кооперативии колхозӣ - Иттиҳоди марказии колхозҳо (Маркази колхозҳо) дар Сталинобод ва иттифоқҳои ноҳиявии Қўрғонтеппа ва Хучанд.

8. Ба Шурои Иттифоқҳо супориш дода шавад, ки дар муддати ду ҳафта тартиби қорӣ намудани саҳмияҳои дифференциалӣ ба ҳамаи намудҳои кооператсияи кишоварзӣ, инчунин сармояи махсуси кооператсияро таҳия кунанд.

Барои хоҷагиҳои деҳқонии инфиродӣ, ки бо кооперативии кишоварзӣ бо саҳм, ҳиссаи ҳиссагузориҳои на зиёда аз 2 намуди кооператсияи кишоварзӣ (як намуди истеҳсоли он ва яке аз иттиҳодияҳои иттифоқӣ) муттаҳид карда мешаванд, колхозҳо илова ба ассотсиатсияҳои колхозӣ - маркази колхозӣ дохил карда мешаванд.

9. Тамоми қорҳо оид ба азнавсозии системаи кооператсияи кишоварзӣ аз поён ба боло, мутобиқи директиваҳои дар боло овардашуда, бояд бо иштироки деҳқонони васеи камбағал, қоргарони хоҷагиҳои деҳқонӣ ва оммаи деҳқонони миёнаи деҳа анҷом дода шаванд.

Ба кумитаҳои иҷроияи округҳо пешниҳод кунед, ки ҳама гуна қўшиши бо роҳи фишори маъмурӣ, фармонфармой, инчунин вайрон кардани принципҳои кооперативӣ ҳангоми интиҳобот азнавташкилдихиро қатъиян сарқўб кунанд.

10. Аз замони таъсиси бюрои ташкилии Иттифоқи Иттифоқҳои Кооперативии кишоварзии Тоҷикистон, Иттифоқи Тоҷсел тамоми қорҳои ташкилӣ ва кооперативиро ба ихтиёри он вогузор мекунад. Вазифаҳои амалии Иттиҳоди Тоҷсел мустақиман ба марказҳои дахлдори намудҳои махсусгардонидашудаи кооператсияи кишоварзӣ ҳангоми

расман фавран интиқол дода мешаванд ва пас аз он Иттиҳодияи Тоҷсел бояд барҳам дода шавад.

Мӯҳлати барҳамдиҳӣ 1 январи соли 1930 ҳисобида мешавад.

11. Бюрои ташкилии Иттифоқи иттифоқҳо вазифадор карда шавад, ки кори ғаврии ғаврии ҳамаи намудҳои кооператсияи кишоварзиро дар тамоми давраи азнавташкилдиҳӣ, аз нав интиҳоб ва ба қайд гирифтани сохтори нави ҳамкориҳои кишоварзӣ таъмин кунанд.

12. Ба зиммаи бюрои ташкилии Иттифоқи Иттифоқҳо ва марказҳои ҳамкориҳои кишоварзӣ супоридани ташкили корҳо оид ба ноҳиябандии шабакаи ибтидоӣ, даъват кардани конгрессҳо ва интиҳоботи раёсатҳо тавре ба роҳ монда шавад, ки ҳамаи анҷуманҳои иттифоқҳои ҷумҳуриявӣ, намудҳои алоҳидаи ҳамкорӣ дар соҳаи кишоварзӣ на дертар аз 1 феввали соли 1930 даъват карда шаванд. шарикӣ бояд на дертар аз 15 январи соли 1930 ба анҷом расад.

13. Норасоии шадиди кадрҳои системаи ҳамкориҳои кишоварзиро ба назар гирифта, ба бюрои ташкилии Иттифоқ супориш диҳед, ки дар давоми ду ҳафта дар бораи вазъи кунунии кадрҳои кооператсияи кишоварзӣ ва чораҳои зарурӣ оид ба пурзӯр намудани омодагӣ ва бозомӯзии коргарони ибтидоӣ барои тамоми пайвандҳои ҳамкориҳои кишоварзӣ аз коргарони камбизоати хоҷагӣ ва дороии миёна. ...

14. Ба бюрои ташкилии Иттифоқи иттифоқҳо супориш дода шавад, ки дар асоси ин қарор дастурҳои муфассали иловагӣ ба ҳар як системаи кооператсияи кишоварзӣ диҳанд ва нақшаҳои оперативӣ ва ташкилиро барои солҳои 1929/30 тартиб диҳанд.¹

Баъд аз шунидани маърузаи Ҳочиёров дар бораи қарорҳои асосии ҳизб дар бораи сохтмони колхозӣ ва қарори кумитаи иҷроияи Бюрои осиемиёнагии Кумитаи Марказии ҳизби коммунисти (болшевикон) дар бораи комилан коллективонидани ноҳияи Хучанд, мо тадбирҳои ҳизбро дар соҳаи сохтмони колхозӣ комилан маъқул мешуморем ва бо

¹ БДТНТ, ф. 5360, оп. 1, д. 31, л. 1.

дарназардошти аҳамият ва зарурияти сиёсии коллективонии пурраи Хучанд комитети ноҳияии ҳизб дар роҳи иҷрои вазифаҳои коллективоние, ки ҳизб дар назди мо гузоштааст.

2. Барои бомуваффақият иҷро кардани ин вазифаи чиддӣ, мо зарур мешуморем, ки дар байни худ дар сари вақт ташкил кардани хоҷагиҳои деҳқонӣ, ба таври максималӣ ҷалб намудани тамоми қувва ва воситаҳои колхозҳо дар маъракаи кишукори баҳорӣ ва ташкили оқилонаи иқтисодиёти колхозҳо, санчиш ва пурзӯр намудани кори шӯроҳои деҳаҳо, аъзои ҳизб, ташкилотҳо деҳқонони камбизоат ва коргарони хоҷагиҳо бо мақсади таъмин намудани иҷрои бомуваффақияти супоришҳои кишт ва муттаҳидии наздики иттифоқ бо деҳқони миёна.

3. Аз иттифоқи колхозҳо хоҳиш карда шавад, ки бюллетенҳои духафтаинаро нашр кунанд, ки дар он ҳисоботҳои кӯтоҳро дар бораи кори ҳар як колхоз чоп кунанд, то ки рафиқони рақобат материал дошта бошанд, ки онҳо дар бораи кори худ баҳо дода тавонанд.

Баррасии барномаи саволхое, ки бо рафиқони сафарбар кардашуда коркард карда мешаванд Барномаро дар маҷмӯъ тасдиқ кунед. Дар раванди рушд илова кунед¹.

Дар давраи пеш аз ҷанг чорводорӣ дар Тоҷикистон аз ҷиҳати ҳиссаи худ дар кишоварзӣ дар ҷои аввал меистод. Хусусияти табиии кишоварзӣ, бартарии ғалладона ва зироатҳои ғалладонаи истеъмоли дар кишти саҳрой ва майдонҳои азим истифоданашуда - ин ҳама шароит фароҳам овард ва чорводориро ҳамчун манбаи зиндагии аҳолии деҳот дар ҷои аввал гузошт.

Шумораи умумии рамаҳо дар давраи пеш аз ҷанг ба сатҳи баланде расид, ки ҳанӯз ба он нарасидааст.

Ҷадвали муқоисавии шумораи чорво дар солҳои 1914 ва 1929/30.

(ҳазор сар)

¹ Бойгонии давлатии вилояти Суғд, ф. 127, оп. 1, д. 64, л. 16

	1914	1929/30	Фоиш то соли 1914
Шумораи умумӣ	4817	3846,3	80
Чорвои калони шохдор	1281	881,1	69,8
Чорвои хурд	2518	1717	67,7

Маълумот барои соли 1929/30 ғайр аз Хучанд.

Чанги шаҳрвандӣ дар давраи мубориза бо босмачиён ба чорводорӣ дар Тоҷикистон зарари калон расонд. Рамаҳо қисман нобуд карда шуданд, қисман аз ҷумхурӣ ронда шуданд. Бузургтарин тарки рама аз соли 1925/26 сарчашма мегирад. Дар он сол шумораи умумии чорво 52,1% аз сатҳи пеш аз чанг, саршумори чорвои калони шохдор - 51,9% ва саршумори гӯсфандон - 39,4% кам шуда, навъҳои пурқимати гӯсфандони ҳисорӣ ва қароқули зарар диданд.

Аз солҳои 1926-27 сар карда, дар баробари рушди раванди барқарорсозии умумии хоҷагии халқ, раванди барқароркунии рама низ сурат гирифт. Аз ҳамон лаҳза то 1929/30, раванди барқарорсозии рамаҳо 53% ва ба 80% -и сатҳи пешина (бидуни Хучанд) мерасад.

Барқарорсозии хоҷагии халқ дар Тоҷикистон, инчунин дар саросари Иттифок, албатта, таносуби сатҳи пеш аз чангро ба тариқи механикӣ дубора такрор намекунад, балки дар заминаи дигар амалӣ карда мешавад. Тамоми сохтори хоҷагии халқ тағир меёбад ва ин хусусан дар Тоҷикистон ба назар мерасад. Истеҳсоли зироат дар ҷои аввал меистад.

**Маълумоти муқоисавӣ дар бораи даромаднокии умумии соҳаҳо
кишоварзӣ дар соли 1929/30**

(бо миллионҳо рубл, бо нархҳои 1926/27)

	1929/30.	Вазни мушаххас
Даромади умумӣ аз зироаткорӣ	92,8	76,7
Даромади умумӣ аз чорводорӣ	28,2	23,3
Ҷамъ	121	100

Аммо ақибнишинӣ аз ҷои аввал ба ҷои дуум, парвариши ҳайвонот, тамоми парвариши ҳайвонот дар хоҷагии халқи ҷумҳурӣ нақши калон дорад. Гузашта аз ин, он барои рушди оянда ҳам аз ҷиҳати сифатӣ ва ҳам аз ҷиҳати миқёсӣ аз имкониятҳои ҳанӯз пурра истифодашуда бархӯрдор нест.

Дар бораи захираҳои хӯроки ҷорво дар Тоҷикистон бошад, онҳо то ҳол аз истифодаи онҳо дуранд. Тибқи маълумоти ҳисобшуда, мавҷудияти захираҳои хӯроки ҷорво дар ҷорвои ҳозираи рама танҳо соли 1930/31 истифода мешавад. Нуқтаи номатлуб тақсимои нобаробарии захираҳои хӯроки ҷорво аз рӯи минтақаҳо ва фаслҳост.

КМ ҲК /б/ Тоҷикистон ва Шӯрои Комиссарони Халқии Тоҷикистон хидматҳои биступанҷазориёнро ба назар гирифта, беҳтаринҳоро барои меҳнати фидокорона дар пахтакорӣ ба ҷоиза сазовор донистанд:

Бо Ордени Ленин:

1. Карамян Ашот Абрамович - котиби кумитаи ҳизбии шаҳри Хучанд ва ноҳия, ки бо саъйи у ноҳия дар Иттиҳод ҳосили баландтарин ба даст овард (аз ҳар гектар дар ноҳия ба ҳисоби миёна 19 сентнер).

2. Умаров - раиси Шӯрои шаҳри Хучанд, - собиқ раиси колхозии «Большевик» - аввалин колхозчии миллионер дар ҷумҳурӣ, устои ҳосили баланди пахта; тамоми сол дар пахтакорӣ бенуқсон кор кард.

3. Хидиров - котиби комитети ҳизбии ноҳияи Конибодом. Дар як соли кор ба рафик Хидиров муяссар шуд, ки ноҳияро аз комъёбӣ бароварда, ба ҳисоби миёна аз ҳар гектар ба давлат 13,5 центнерӣ ҳосил руёнда, ба давлат супорад. Пахтасупорӣ давом дорад.

4. С. Урунхоҷаев - котиби кумитаи ҳизбии ноҳияи Нов, ки минтақа бо саъйи кушиши ӯ дар як муддати кутоҳ аз ҳар гектар ҳосили пахтаи амрикоиро ба 13 сентнер расонд ва дар байни ноҳияҳои асосии пахтакорӣ аввалин шуда дар ҷумҳурӣ нақшаи пахтасупориро иҷро кард.

Бо Ордени Байрақи Сурхи Меҳнат:

1. Майский - котиби комитети ҳизбии ноҳияи Исфара. Агар соли 1929 ноҳияи Исфара аз ҳар гектар 5,3 центнерӣ пахта супурда бошад, пас дар соли 1935 ноҳия аз ҳар гектар 12 центнерӣ пахта супурд. Корғари содиқ, фидокор, собиқ сардори корҳои сиёсӣ.

2. Нодиров - котиби комитети ҳизбии вилояти Кагановичобод (имрӯза ноҳияи Чалолитдин Румӣ). Ноҳия аз ҷониби муҳоҷирони Ўзбекистон ва минтақаҳои шимолӣ Тоҷикистон ташкил карда шуд. Ба туфайли меҳнати фидокоронаи рафиқ Нодиров, ноҳия нақшаи муҳоҷиркуниро барзиёд иҷро намуд ва пахтаи мисриро бо навъи аъло истеҳсол кард.

3. Олейников - котиби комитети ҳизбии ноҳияи Ҷиликул. Ноҳия дар минтақаи осебпазир ҷойгир буда, ҳиҷрат ба Афғонистон зиёд буд, ӯ пеши роҳи муҳоҷиратро гирифт. Олейников яке аз аввалинҳо нақшаи пахтасупорию иҷро кард ва дар аз ҷиҳати ташкилӣ-сиёсӣ мустаҳкам намудани колхозҳо саҳм гузошта, нақшаро 136,9 фоиз иҷро кард.

4. Ғоибов - раиси кумитаи иҷроияи вилояти Ҷиликул. Ҷамроҳ бо Олейников ба ӯ муяссар шуд, ки ин ноҳияро аз ақибмондагӣ барорад ва дар ҳудуди наздитарӣ пахтаи Мисриро истеҳсол ва аввалин шуда, нақшаро иҷро кунад.

5. Искандаров - котиби комитети ҳизбии ноҳияи Кӯктош. Минтақа дар гузашта майдони мубориза бо босмачиён буд (зодгоҳи Иброҳим-бек), ҳамеша минтақаи пешрафт аст. Аз ҳар гектар 2,7 центнер пахта супурда, яке аз аввалинҳо шуда, нақшаи ғаладона, гушт ва дигар супоришҳоро иҷро кард.

6. Пономаренко - агрономи калони МТС-и Хучанд, 5 сол бо дар МТС кор карда, бо кӯмаки ӯ ноҳия ҳосилнокии ҳар гектарро ба 19 центнер расонд.

Бо Ордени Нишони Фахрӣ:

1. Конопаткин - котиби комитети ҳизбии ноҳияи Уротеппа. Ин ноҳия низ дар гузашта зарари калон дида буд, бо кушиши ин роҳбари кордон нақшаи пахтасупориро 200 фоиз иҷро карда, ба ҳисоби миёна аз ҳар гектар 14 сентнер ҳосил гирифт.

2. Азимҷонов - котиби комитети ҳизбии ноҳияи Янги - Бозор. Соли гузашта (ва дар тамоми солҳои гузашта) ноҳия аз ҳар гектар 2,8 центнерӣ пахта супурд ва нақшаро иҷро накард. Имсол вилоят дар водии Ҳисор яке аз аввалинҳо шуда, нақшаи пахтасупориро иҷро кард (то 1 декабр - 120% -и нақша). Ноҳия инчунин нақшаи супурдани нонро иҷро карда, нақшаи гуштсупорӣ ва дигар супоришхоро шитобкорона иҷро кард.

3. Умаров - гидротехники вилояти Конибодом. Вай аз соли 1925 дар хочагии об кор мекунад. Ташкили моҳиронаи обҷорӣ муваффақияти имсолаи ноҳияро таъмин кард.

4. Шоляков - агроном-инструктори Комиссариати Халқии замини Тоҷикистон.

Панҷ сол, дар Тоҷикистон кор карда, ба минтақаҳои пешрафта фиристода шуд ва ҳамеша вазифаҳои дар наздаш гузошташударо софдилона иҷро мекард. Ӯ дар байни колхозчиён обрӯи калонро сазовор буд.

Ин ҷо суҳанронии А. Лоҳутӣ дар назди коргарони корхонаҳое, ки мееҳнаткашони Тоҷикисторо ба сарпарастӣ гирифта буданд ва намояндагони онҳо дар сафи биступанҷазориён ба кишвари мо омада буданд, хеле ҷолиб аст. Абулқосим Лоҳутӣ дар яке аз суҳанронихояш ҳангоми вохурӣ бо коргарони Москва иброз мебард, ки: «Рафиқон, Москва кайҳост, ки ғалабаи сотсиализмро ҷашн мегирад. Дар чунин айём дар ватани сотсиалистӣ коргарон мавқеи махсус доранд ва ғолибон – коргарони заводу фабрикаҳо, стахановчиён як-як отряди ғолибони майдонҳои сотсиалистиро фаро мегиранд.

Чанде пеш Москва қаҳрамонони Донбасс, қаҳрамони саҳроҳои сотсиалистӣ рафиқ Демченкоро қабул кард ва ҳоло вай гуруҳҳои дигари қаҳрамонон - гуруҳи қаҳрамонони пахтазори сотсиалистии Тоҷикистонро қабул карда истодааст.

Рафиқон, нависандагони Москва ва тамоми Иттифоқи нависандагони ИҶШС хушбахтии бузурги мулоқот бо қаҳрамонро доранд, ки қаҳрамони онҳоро кайҳост ба таври расмӣ тасвир кардаанд ва минбаъд низ дар бораи қаҳрамони онҳо асарҳо эҷод хоҳанд кард.

Рафиқон, пеш аз ин, нависандагон ва шоирон қаҳрамон меҷустанд, аз кишваре ба кишваре сайр мекарданд ва баъзан барои ҷустуҷӯи устухони қаҳрамонони таърихӣ ба қабр мебароманд, то барои худ қаҳрамон пайдо кунанд. Ва ҳоло ҳизби мо ва Ҳукумати Шӯравӣ дар кишвар чунин як зиндагиро ба вуҷуд овардаанд, ки ҳуди қаҳрамонон ба назди нависандагон меоянд ва ҳуди онҳо дар бораи қаҳрамони худ нақл мекунанд. Ба шумо дур рафтани шарт нест. Хар як стахановчӣ дар мамлакати мо, хар як колхозчӣ, хар як коргар қаҳрамони ҳақиқӣ шудааст.

Онҳо на танҳо қаҳрамонони истеҳсолот шуданд, балки онҳо ҳамчун созандагони замони нав қаҳрамон мебошанд. Рафиқон, ман калимае ёфта наметавонам, ки фикрҳои худро дар бораи асари бадеӣ баён кунам. Стахановчиён пас аз баромади рафиқ Сталин ба ӯ дар номаи худ навишта буданд. Ин як асари воқеии бадеист, ин шеър аст. Одамон на танҳо табиатро дигаргун карданд, балки ин одамон воқеӣ шуданд. Рафиқоне, ки дар пахтазор кор мекарданд. Рафиқ Бобакалонов дар ин ҷо қайд мекунад, ки ҷумҳурии мо имсол дар пеш аст. Ва ҳоло ӯ ба ҳама бо савол муроҷиат мекунад. Ва ӯ ҳеч гоҳ аз ин ҷодаи пешакарда даст намекашад, вай ҳамеша дар сафи пеш хоҳад буд. Ва ҳоло ӯ ба ҳамаи нависандагони пролетарии мо муроҷиат карда, аз онҳо хоҳиш мекунад, ки дар бораи муваффақиятҳои тоҷикони кишвар барои нишон додани дастовардҳои Тоҷикистон нависанд. Ва бо ҳамин, бо хотима, саломи

худро ба колхозчиён, стахановчиёни коргарон ва ҳамаи нависандагони мо эълон мекунад. Зинда бод пешвои мо, пешвои пролетариати чаҳон, Рафиқ Сталин.

Лоҳутӣ. Рафиқон, дар ин чо аввалин стахановчиёни се корхона хузур доранд. Биёед худи аввалин ташаббускорони ҳаракати стахановиро дар «Трехгорная Мануфактура» истиқбол гирем.

Ҳамаи мо медонем, ки иҷрои нақшаи Тоҷикистон дар ҷумҳурӣ охири буд, вай бояд ҳеҷ гоҳ нақшаи худро 100% иҷро мекард. Дар сари ҳизб ва ҳукумат одамоне буданд, ки сиёсати миллатҳои ленинӣ-сталиниро намефаҳмиданд ва аз сабаби иштибоҳи бузурги сиёсӣ онҳо сабаби иҷро нашудани нақша буданд. Аз лаҳзаи роҳбарии рафиқ Шадунтс дар Кумитаи Марказии Ҳизби Тоҷикистон, директиваҳои ҳизб ва шахсан рафиқ Сталинро иҷро карда, Тоҷикистон бо муваффақиятҳои азими фарҳангӣ ва иқтисодӣ пеш рафт.

Дар ҳама ҷабҳаҳо, Тоҷикистон ғалаба мекунад ва бори аввал Тоҷикистон таҳти роҳбарии болшевикони Тоҷикистон нақшаи худро пеш аз мӯҳлат ва пеш аз ҳама ҷумҳуриҳо иҷро кард. Шадунтс.

Биёед ҳоло аз Фадееви стахановчӣ аз Трехгорная Мануфактура хоҳиш мекунем, ки андешаи хешро баён намояд.

Фадеева: «Рафиқон, иҷозат диҳед саломи худро ба стахановчиёни пахтазорони тоҷик ва адибони тоҷик аз стахановчиёни Трехгорная мануфактура саломи гарми пролетарӣ расонам. Рафиқон, ман худам хушбахттарин инсон дар чаҳон ҳастам, зеро ман дар нахустин мулоқоти умумииттифоқии стахановчиён будам, ки ман он қадар наздик ба пешвои азизамон рафиқ Сталин, будам. Ман ҳеҷ гоҳ ба пешвои азизам ин қадар наздик набудам.

Ман ҳеҷ гоҳ рафиқ Сталинро ин қадар шодмон ва хушрафтор надида будам, чунон, ки вай дар мулоқоти мо оид ба ҳаракати стахановӣ буд. Рафиқ Сталин ҳамеша чунин мулоҳизакор, чиддӣ аст, ман ҳамеша фикр мекардам, ки Рафиқ Сталин дар бораи камбудии кори мо, саноати мо

фигр мекунад. Сталин чунон, ки ман дидам аз ҳаракати стахановии мо шодмон аст. Ман дидам, ки мамлакати Шӯравии мо сарватмандтарин кишвар дар тамоми ҷаҳон аст.

БОБИ 2. НАҚШИ «БИСТУПАНЧҲАЗОРИЁН» ВА БРИГАДАҲОИ САРПАРАСТ ДАР АЗХУДНАМОИИ ВОДИИ ВАХШ ВА ДИГАР ИНШООТИ ИРРИГАТСИОНӢ.

2.1. Ширкати «биступанчҳазориён» ва бригадаҳои сарпараст дар сохтмони «Вахшстрой».

Водии Вахш баъд аз сохтмони Канали магистралии Вахш ва обёрӣ намудани заминҳои бекорхобидаи ташналаб дар солҳои 30-уми садаи ХХ ба минтақаи парвариши маҳсулоти кишоварзӣ табдил ёфт. Дар водии Вахш ҳамаи намудҳои кишти зироатҳои гандумӣ, полезӣ, техникӣ (пахта) ва боғу тоқпарварӣ рушд ёфтааст.

Канали магистралии Вахш, канали сунъиест дар системаи обёрии водии Вахш. Аз дарёи Вахш об мегирад. Тӯлаш 28,7 км, бараш ба ҳисоби миёна 36 м, чуқуриаш 4,5 м. Сарфи об дар сарғаҳи канал зиёда аз 210 м³/сон. Канали магистралии Вахш 13 сентябр 1933 ба истифода дода шудааст. Дар сохтмони канал бисёр коргарон, муҳандисон ва мутахассисони шаҳрҳои Москва, Ленинград, Тошканд ва ғайраҳо иштирок кардаанд. Баробари сохтмони НОБ-ҳои Шаршара (1958), Сарбанд (1963) ва Марказӣ дарозии Канали магистралии Вахш нисбат ба аввала хеле афзуд.

Канал якчанд иншооти гидротехникӣ дорад. Шоҳаҳои Канали магистралии Вахш аз каналҳои Қўйбор (дарозияш 25,6 км, сарфи об дар сарғаҳаш 52 м³/сон), Октябрь (дарозӣ 2,6 км, сарфи об 21 м³/сон), Гулистон (37,5 км, сарфи об 37 м³/сон), Қумсангир (61,2 км, сарфи об дар сарғаҳаш 51 м³/сон), Циликүлкофир бо поёнобаш канали Циликүл (35,2 км, сарфи об 36 м³/сон) иборатанд. Ба воситаи канал 90 ҳаз. га замин, аз ҷумла 55 ҳаз. га пахтазори ноҳияҳои Қурғонтеппа, Вахш, Колхозобод ва Қумсангир обёрӣ мешавад.

15 сентябри соли 1931 сохтмони азими системаи обёрии Вахш оғоз ёфт, ки онро «Вахшстрой» меноманд. Вахшстрой лоиҳаи сохтмони умумииттифоқӣ эълон карда шуда, ба руйхати 150 иншооти махсусан

муҳими ИҚШС, ба мисли Уралмаш, Днепрогес, комбинати металлургияи Магнитогорск, заводи тракторсозии Сталинград, заводҳои автомобилсозии Горький ва сохтмони роҳи оҳани Туркистону Сибир (Турксиб) дохил карда шуд. Аҳамияти ин лоиҳа барои Давлати Шӯравӣ далели он аст, ки Вахшстрой дар Маскав намояндагии доимӣ дошт, зеро барои зудтар ба итмом расонидани он ҳамагон шавқманд буданд. Арзиши лоиҳавии сохтмон 155,7 миллион рублро ташкил дод, ки он вақт маблағи ниҳоят калон буд¹.

Далели он, ки Вахшстрой ба қатори лоиҳаҳои афзалиятноки ИҚШС шомил шуда буд, хидмати бузурги раиси Кумитаи иҷроияи марказии ҚШС Тоҷикистон Нусратулло Махсум мебошад. Дар ҳоле, ки ханӯз раҳбари Ҷумҳурии Автономии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон буд, дар мурочиатҳои чандинкаратаи худ ба раҳбарияти шӯравӣ ва шахсан ба Сталин ӯ зарурати азхудкунии заминҳои биёбони Вахшро матраҳ карда, набудани зарурати ислоҳоти заминро таъкид мекард, заминҳои навқорам дар ихтиёри давлат буданд. Ислоҳоти замин, ки дар он солҳо дар дигар минтақаҳои Тоҷикистон гузаронида шуда буд, бо муҳолифати шадиди заминдорон дучор омад, ки намехостанд заминро ба ғайридаи деҳқонони безамин тақсим кунанд.

«Вахшстрой»-ро ташкилотчиёни воқеан боистеъдод - «биступанҷазориён» роҳбарӣ мекарданд, ки аз шахрҳои мухталифи Русия, Украина, Белоруссия бо дастури комсомолони болшевик омада буданд. Назоратчиёни участкаи сохтмон И. Толстопятов (муҳандиси ботачриба бо таҷрибаи пеш аз инқилоб), Ефим Андреевич Башилов, Семён Константинович Калижнюк, саринженерон С.И. Сиромятников, С.Г. Запрометов буданд. Котибони кумитаи ҳизбӣ Константин Андреевич Голтсман, Николай Иванович Епифанов, ки худро сарбозони ҳизб дар fronti меҳнат меҳисобиданд, ба идеалҳои бунёди аввалин

¹ Азия плюс. <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/economic/20130404/triumf-vakhshstroya-80-let-nazad-nachalos-osvoenie-vakhshskoi-doliny>.

давлати ҷаҳон дар байни коргарон ва деҳқонон самимона бовар мекарданд ва дар шароити душвортарин тавонистанд сохтмони азимро ба вуҷуд оранд.

Дар аввал қисми асосии коргарони сохтмонро коргарон ва мутахассисони Дилварзинстройи ба итмомрасидаи Ёзбекистон ташкил меоданд. Онҳо ба коргарони камтаҷриба роҳнамоӣ мекарданд. Курсҳои сершумори корӣ барои касбҳои оммавии сохтмон якбора ташкил карда шуданд. Аввал устохонаҳои таъмири дар ҳавои кушод насб ва ба кор дароварда шуда, сипас дар атрофи онҳо деворҳо гузошта, бо онҳо пӯшонидани шуданд. Пас аз ба охир расидани сохтмон дар охири солҳои 30-ум, таҷҳизот ба Қўрғонтеппа интиқол дода шуданд ва онҳо барои сохтмони заводи трансформатор ҳамчун асос хизмат карданд.

Як сол пеш аз ба кор даромадани роҳи оҳани танг 25 экскаватори аз ҳам ҷудошудаи воридотӣ ба бандари Панчи Поён омаданд. Онҳоро аз роҳ ба майдони сохтмон интиқол додан ғайриимкон буд. Сипас муовини сардори сохтмон С.Калижнюк бо хатар ва ҳавфи худ фармон дод, ки экскаваторҳоро ҷамъ карда, худашон насб кунанд. Ин як иқдоми хеле хатарнок буд. Намояндаи як ширкати хориҷӣ, ки экскаваторҳоро фиристода буд, ин корро афсона номида, гуфт, ки ширкати онҳо дигар ба ИҚШС экскаватор намедихад. Ба ӯ С.Калижнюк посух дод: " мо дигар аз шумо экскаватор намехарем, мо мошинҳои худӣ дорем." Ҳақиқатан ҳам, дар баробари Вахшстрой сохтмони заводи экскаваторбарории Сталинград босуръат давом мекард ва Вахшро бо техника таъмин намуд.

Танҳо як қисми хурди таҷҳизоту механизмҳо аз хориҷа ба сохтмон омаданд. Мошинҳои боркаш, тракторҳо, масолеҳи бинокорӣ асосан аз шаҳрҳои калони ИҚШС - Москва, Ленинград оварда мешуданд. Дар солҳои 20 -ум оқибатҳои Ҷанги Якуми Ҷаҳонӣ ва сипас ҷанги шаҳрвандӣ дар давлати ҷавони Шӯравӣ ҳанӯз пурра бартараф карда нашуда буданд ва дар Тоҷикистон низ ин ҳолат ҳис мешуд.. Ҷӣ тавр имконпазир шуд, ки иншоот бо тамоми маҳсулоти сохтмонӣ пайваستا таъмин карда шавад?

Гап дар сари он аст, ки барномаи сталинободии индустрикунонии мамлакат бомуваффакият иҷро карда шуд. Танҳо дар нақшаи панҷсолаи якум (1928—1932) дар ИҶШС 1500 корхонаи калони саноатӣ ва дар давоми панҷ соли оянда (1933—1937) - 4500 корхонаи калони саноатӣ сохта шуд.

Дар ибтидои солҳои 30 -юм ИҶШС аз ҷиҳати тараққиёти иқтисодӣ аз мамлакатҳои тараққиқардаи капиталистӣ пеш гузашт ва аз ҷиҳати ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот пас аз Амрико ҷои дуюмро гирифт. Комплекси саноатии серсоҳае, ки дар муддати кӯтоҳтарин ба вуҷуд оварда шуд, алалхусус ба сохтмонҳои калон нигаронида шуда, супоришҳои онҳоро иҷро кард.

То тирамоҳи соли 1933 канал ва шоҳаҳои сершумори он кофта шуданд, даҳҳо иншооти калони гидротехникӣ сохта шуданд.

13 сентябри соли 1933, соати 14:15, бандар тарконда шуд ва об аз канали магистралӣ ҷорӣ шуд, ки баъдтар номи раҳбари шӯравӣ Сталинро гирифт. Пас аз чор моҳ, 27 декабри соли 1933, ташаббускори Вахшстрой Нусратулло Маҳсум аз вазифа барканор шуда, барои таҳсил ба Маскав ба Академияи банақшагирӣ фиристода шуд ва сипас тобистони соли 1937 ӯро паррониданд. Ин воқеаи тарихӣ на танҳо барои бинокорон, балки барои ҳамаи сокинони Вахш иди бузург буд. Бо вуҷуди ин, ҳама майдонҳои сохтмонӣ дар тӯли тамоми канал нигоҳ дошта мешуданд - коршиносон пешгӯӣ мекарданд, ки ҳоке, ки дар тӯли асрҳо намиро надидааст, метавонад душворӣ эҷод кунад ва кори мушқил ва душвор ҳанӯз дар пеш аст.

Соли 1934 дар Тошканд Институти тадқиқоти илмӣ илмӣ мумиииттифоқии зироатҳои ситрусӣ ташкил карда шуд. Худи ҳамон сол дар ноҳияи Колхозобод станцияи таҷрибавии институт ташкил карда шуд. Дар тӯли даҳсолаҳо ин истгоҳ бо нигоҳ доштани номи хоксоронаи худ ба як муассисаи мустаҳкамӣ илмӣ табдил ёфт, ки дар он олимони ҳаводорони соҳаи худ кор мекарданд.

Онҳо инчунин корҳои имконнопазирро имконпазир сохтанд - онҳо зироатҳои ситрусии тропикиро ба шароити якбораи континенталии субтропикии Вахш мутобиқ карданд, ки дар он ҷо дар баъзе солҳо ҳарорат то -20 дараҷа паст мешавад ва дар тобистон то +45 дараҷа дар соя мерасад. Аввалин ниҳолҳои ситрусӣ дар соли 1935 аз Гурҷистони Ғарбӣ оварда шуда буданд ва пас аз ду сол аз ниҳолхонаи Сухуми ва Боғи ботаникии Батуми миқдори зиёди ниҳолҳои ҳама гуна лимӯ, афлесун, мандарин омаданд. Корҳои ҷиддӣ оғоз ёфт, ки 14 сол давом кард.

Дар натиҷа, як нави нави лимӯ ба дунё омад - тоҷикӣ - бо селлюлоза боллазат, нисбат ба дигар навҳо камтар туршӣ дорад, ки то 25 % витамини С дорад. Лимуи тоҷикӣ, ба фарқ аз ҳамтоёни гурҷии худ, ба фарҳанги хандақ табдил ёфтааст. Бори аввал дар амалияи ҷаҳонӣ техникаи кишоварзии парвариши меваҳои ситрусӣ дар шароити субтропикӣ таҳия карда шуд. Муаллифони лимони тоҷик В.П. Цулая, И.С. Колыбдзев (дар фронт ғавтидааст), А.А.Талкин, И.А.Яшенков, У.Э.Эшонқулов, А.Чураев, А.Абдурасулов буданд.

Дар натиҷаи заҳмати зиёд системаи обёрии Вахш, ки аз 3750 иншооти гидротехникӣ иборат буд, ба калонтарин иншооти ирригатсионӣ дар ҷумҳурӣ мубаддал шуд. Дарозии он 2375 километр, шабакаи коллекторӣ-дренажӣ 1650 километр буд. Майдони замини обӣ ба 200 ҳазор гектар расид. Дар замони шӯравӣ водии Вахш ба яке аз марказҳои асосии пахтакорӣ ва дигар маҳсулоти аграрӣ табдил ёфт, ки дар он саҳми биступанҷазориён, ки солҳои сиюм бо меҳнати зиёд ин минтақаро обод сохтанд, низ ҳаст.

«Вахшстрой» барои бисёриҳо як мактаби бузурги муҳандисӣ, тичорат ва менеҷмент шуд. Одамоне, ки ин мактабро дар шароити қариб ғайриинсонӣ гузаштаанд, олимони намоён, пешвоёни соҳибистеъдоди тичорат, ходимони давлатӣ шуданд. Дар байни онҳо зиёда аз 20 нафар ба пояҳои баланд расиданд - Ҷаббор Расулов, сарвари Тоҷикистон, шоири

халқӣ Мирсаид Миршакар, ирригатори шоистаи ҶШС Тоҷикистон С.Мирошниченко, Қаҳрамони Меҳнати Сотсиалистӣ Сирочиддин Исоев, ки солҳои тӯлонӣ ба Колхозобод раҳбарӣ мекард, академики Академияи Фанҳои ҶШС Белоруссия Ф.П.Винокуров ва ғ.

Агар дар охири солҳои 20 -ум ақидаи онҳое, ки ба эҳёи водии Вахш бовар надоштанд, ғолиб меомад, имрӯз он биёбони беоб мемонд. Охир, аввалин саринженери майдони сохтмон Нелсон-Скорняков, вақте, ки қорҳои заминсозӣ оғоз шуданд, ба Москва телеграмма фиристодаанд: «Дар Вахшстрой чуқуриҳои пайваста пайдо мешаванд, сохтмонро пеш бурдан мумкин нест». Дар Главводхоз фикри мутахассиси бонуфузро ба назар гирифтани мумкин буд ва майдони сохтмон баста шуд. Хушбахтона, ин тавр нашуд. Дар ҷавоб Маскав ба Вахш мутахассисони бонуфузи бештарро фиристод - академик Н.Павловский, профессорҳо Глушков, Потапов, Розов, ки дар ҳамаи онҳо ҳуҷҷат доданд, ки шикасти ҳок дар аввал ногузир аст, сохтмон бояд идома ёбад».

Агар «Вахшстрой» намебуд, лоиҳаи дуҷумлаи аср - комплекси саноатӣ - ҳудудии Тоҷикистони Ҷанубӣ ба миён намеомад. Охир, идеяи азхуд кардани захираҳои энергетикӣ Вахш ва ба минтақаи аграрӣ-саноатӣ табдил додани он дар охири солҳои 20-ум ба вуҷуд омадааст.

Дар сохтмони азим қурбониёни зиёде буданд. Одамон аз шароити тоқатфарсо, бемориҳо, иқлими ғайриоддӣ гарм, меҳнати вазнини ҷисмонӣ мурданд. Онҳо ба хоҷаи зиндагии шоиста барои наслҳои оянда қурбонӣ шуданд. Хоҷаи онҳоро гиромӣ доштан, аъмоли онҳоро дар ёд доштан, ҳифз ва афзун кардани он чиро, ки онҳо офаридаанд ва ба наслҳо расондан вазифаи маънавии мост.

Собиқадорони Вахшстрой нақл мекунанд, ки «мо дар Тоҷикистон на танҳо бо табиат ва хомӯшакҳо, балки бо гурӯҳи Иброҳим-бек низ мубориза мебардем. Аз сабаби зуд -зуд ҳуҷум кардани босмаҷиёни мусаллаҳ дар сохтмон, ҳатто баъзе махсус барои мубориза ба муқобили

босмачиён ташкил карда шуда буд, ки ба онҳо муҳофизати майдонҳои сохтмон ва шаҳракҳои коргарон супурда шуда буд.

Яке аз биступанҷазориён нақл мекунад, ки чӣ тавр боре, пас аз гузаронидани маҷлиси колхозии «Гулистон»-и округи Қурғонтеппа, ба муҳосираи босмачиён афтод. Ӯ мегӯяд: «Тақрибан соати 11 шаб дастаи 30 нафараи босмачиёни мусаллаҳ пайдо шуда, дари идораи колхозро куфтанд. Вақте муйсафеди посбон дарро накушод, онҳо ба тирпарронӣ сар карда дарро мешикастанд. Он гоҳ колхозчиён ман ва раиси колхозро ба ба захбур фароварданд. Тудаи босмачиён ба бино ворид шуда, колхозчиёнро зери мушту лагад гирифтанд. Аммо онҳо моро нафурухтанд».¹

Ба таърихшиносон лозим аст, ки мушкилиҳо ва тантанаи «Вахшстрой» -ро ҳамаҷониба омӯзанд. Зеро он солҳо бузургтарин рӯҳияи ватандӯстӣ дар ҳама соҳаҳои ин сохтмони бузург ҳукмронӣ мекард. Тоҷикистони навро танҳо дар сурате метавон бунёд кард, ки ин рӯҳияи бузургтарин эҳё шавад.

Аз фатҳи Вахш даҳсолаҳо гузаштанд ва ҳоло дар саҳифаҳои зардшудаи китобҳо ва маҷаллаҳо сатрҳоро дар бораи одамони аҷиб - ташкилотчиёни истехсолот, инженерон - ирригаторон, бинокорон, ки дар давраи мураккабтарини сохтмони сотсиалистии Тоҷикистон дар Вахш фидокорона меҳнат мекунанд, бо мароқи калон меҳонем.

Бисёр асарҳои ёддоштӣ имрӯз ҳамчун сарчашма барои омӯзиши таърихи фатҳи Вахш ба мо маводи ҷолиб медиҳанд. Дар бораи бародарии бузурги халқҳои тоҷик ва рус, ва кӯмаки якдигарии онҳо дар давраи пеш аз ҷанг аз дигаргуниҳои сотсиалистӣ, дар бораи таърихи Вахшстрой дар ин асарҳо нақл шудааст. Алахусус дар маҷмӯаи «Бинокорони сотсиализм дар Тоҷикистон» очерку ҳикояҳои ҷолиб оварда шудаанд, ки мо дар боло қисман дар бораи онҳо навиштем. Ин ҷо

---

¹Богомоллова К.А. Двадцатипятилетия в Таджикистане. /Доклады АН Тадж. ССР. – Вып. 9. – 1953. – С. 17.

боз якчанд хотироти гарми се иштирокчи «Вахшстрой» аз ватандӯстони пурқуввати Русия, ки солҳои 1930 ба Тоҷикистон омада буданд - С.И.Перов, В.П.Винокуров ва муҳандис-ирригатор Мария Власова пешкаш мешавад. Дар сохтмони канали Вахш ҳар рӯз то 20 ҳазор нафар¹ кор мекарданд - одамони касбашон гуногун, ки онҳоро ҳадафи ягона – ободонӣ муттаҳид карда бад.

«Дар робита ба сар додани об тавассути канали асосии Вахш маҷлиси ботантана баргузор гардид, -менависад В.П.Винокуров, - ...дар ин ғалабаи бузург, ки ман шарафи роҳбариро ба ўҳда доштам, коллективи майдони дуввуми сохтмон низ саҳми арзанда гузошт»².

Марҳилаи якуми системаи обёрии Вахш дар чор сол, дар тӯли солҳои 1931-1934 ба анҷом расид. Дастони ин диловарон дарёи азими сунъиро ба вучуд оварданд, ки тавассути садҳо канал ба заминҳои хушкшуда ва сӯзон рутубати ҳаётбахш дод. Кори амалӣ дар сохтмони колхозӣ рӯзи 25 декабр бо роҳандозии корҳои таблиғотӣ ва фаҳмондадиҳӣ дар байни коргарони хоҷагӣ, деҳқонони камбағал ва миёнаи деҳоти асосҳои сохтмони колхозӣ дар асоси хоҳиши ошкоршудаи ин омма ба коллективонидан оғоз ёфт.

Аввалин об аз канали магистралии «Вахшстрой» баъди ду сол ҷорӣ шуд: моҳи сентябри соли 1933 сарбанди якум тарконда шуд. Аз соли 1934 сар карда, обёрии марҳилавии заминҳои ноҳияҳои Вахш, Қўрғонтеппа, Колхозобод, Кумсангир, Циликўл оғоз ёфт. Роҳҳои мувозӣ, инчунин биноҳои истиқоматӣ, мактабҳо, беморхонаҳо ва иншооти иҷтимоӣ ва фарҳангӣ сохта шуданд.

Комиссияи Шӯрои Комиссарони Халқи Иттиҳоди Шӯравӣ моҳи майи соли 1939 системаи обёрии Вахшро ба кори доимӣ қабул кард.

Дар бораи мураккабии тарҳи ин сохтмон бисёр гуфтаанд, аммо то ҳол шумораи қурбониёни он маълум нест. Гарчанде ки ҳатто пас аз

¹ Очерк истории колхозного строительства в Таджикистане. С. 70.

² Винокуров В.П. Спасибо тебе «Вахшстрой». // Золотая долина. С. 145

оғози корҳои ниҳолшинонӣ дар солҳои аввал, ҳолатҳои фавқулодда рух медоданд: ҳоке, ки садсолаҳо намиро надида буд, одамон ва таҷҳизотро зери хок мебурд.

Ғайр аз ин, бояд тазаққур дод, ки ҳазорон деҳқонони русро аз минтақаҳои марказии Русия дар соли таъкиботи 1937 маҷбуран ба ободонии водии Вахш, ба Тоҷикистон фиристоданд. Тамоми оилаҳо ба ҷануби дур фиристода шуданд. Барои бисёриҳо ин сафар охирин буд, танҳо чанд нафар тавонистанд дар шароити душвортарин наҷот ёбанд.

Аввалин «3758 оила - 9 ҳазору 948 нафарро маҷбуран ба Тоҷикистон бурданд ва ба ҷануби кишвар, ба водии Вахш фиристоданд»¹. Дар ин ҷо онҳо худро дар шароити душвортарин - иқлими дигар, бидуни донишони забони тоҷикӣ ва амалан бе манзил, шароити оддии санитарӣ ва зиндагӣ пайдо карданд. Онҳо ҳақ надоштанд ба дигар минтақаҳои ИҶШС кӯчанд, зеро онҳо таҳти назорати доимӣ қарор доштанд. Фаъолияти меҳнати «сокинони махсус» таҳти назорати қатъӣ гирифта мешуд - онҳо мисли серфҳо наметавонистанд мустақилона аз як колхоз ба дигар колхоз гузаранд, бо дигар корҳои машғул шаванд, ки комендантӣ махсус ба онҳо муқаррар накардааст.

Дар аввал, муҳочирони махсуси рус, ки аз Русия ташриф меоварданд, аз қамишҳо кулба месохтанд ва то тирамоҳ онҳо ба кофтани чуқурчаҳо барои 3-4 оила шурӯъ мекарданд. Онҳо шабона ҷои хоб месохтанду рӯзона дар саҳро ё дар сохтмони каналҳои обёрӣ кор мекарданд.

Бисёриҳо гирифтори вараҷа ва дигар бемориҳои сироятӣ буданд, духтурон намерасиданд, бинобар ин онҳо мурдаҳоро бе маросим дафн карданд, зеро барои ин эҳтиёҷот ҷангал набуд.

«Моро бо вагонҳои боркаш ба Тоҷикистон бурданд, ҳатто намедонистем, ки моро ба кучо мебаранд. Ба мо чанд соат вақт доданд,

---

¹ Шерматов Г. Как раскулаченных русских отправляли на спецпоселение в Таджикистан // Азия плюс. – 2017. - 28 нояб.

ки чамъоварӣ кунем. Ҳангоми расидан ба Тоҷикистон моро ба корҳои кишоварзӣ дар водии Вахш фиристоданд: дарахт нест, не бутта, алаф ва он гармии хушки даҳшатбор. Манзил набуд. Онҳо аз қамишҳо кулбаҳо месохтанд ва дар онҳо зиндагӣ мекарданд. Мо мувофиқи фармон кор мекардем. Обро барои нӯшидан аз чуқури обёрӣ мегирифтанд, ки дар он ҷо мидҳо, хомӯшакҳо ва ҳама гуна мавҷудот мавҷуд буданд. Хӯрок: нон на хокистарӣ ва на сиёҳ аст, оне, ки ба хукҳо дар Русия дода мешавад. Ҳар рӯз касе дафн карда мешуд.

Маро махсусан назорати махсус азоб меод. Сафари бепул ба Сталинобод (Душанбе) манъ карда шуд, дар ҳолатҳои алоҳида бо дархост иҷозат дода мешуд ... "

Дар маҷмӯъ, ба истисноии корҳои фаҳмондадиҳии умумӣ, дар сохтмон маҷлисҳои камбизоатон баргузор мешуданд: дар Қабодиён - 35/33; дар Арал баҳисобгирӣ гузаронида нашудааст, аммо ҳама кор аз воҳӯриҳо дороёни деҳот, деҳқонони камбизоат ва коргарони хочагиҳо оғоз ёфт.

Самтҳои асосии коллективонидан дар асоси қарори КМ ҲК Тоҷикистон аз 10 декабри с 1930 оғоз шуд. Минтақаҳои агрокомплекси Арал, Қабодиён ва Сарой-Камар муайян карда шуданд. Ҳаракати колхозӣ як омили нав дар ҳаёти мардум буд ва дар шароити ноҳияи Қўрғонтеппа ба як қатор монетаҳо дучор омад (ташвиқоти бойҳо, ки дар натиҷаи он ҳодисаҳои саркашӣ кардани аҳоли аз кор дар колхозҳо, рӯҳияи афсурдаи муҳочирон, таъсир ба пиронсолон ва ғ.). Аммо, бо вучуди ин, дар натиҷаи корҳои ташвиқотие, ки дар байни коргарони хочагиҳои деҳқонӣ ва камбизоатон бар зидди кулакҳо гузаронида шуда буд, корҳои ободониву кишоварзӣ пеш рафтанд.

Натиҷаҳои сохтмони колхозӣ дар ноҳияҳо

Ноҳия	Шумораи ҳочагиҳое, ки	Коллекти вонида шуданд то	Фоизи ичро	Шумор аи колхозҳ	Ҳаҷм и миёна

	мувофиқи нақша коллективон ида мешаванд.	25 январ		о	и КОЛХО ЗХО
Арал	2300	1700	74	30	57
Қабодиён	1400	1599	113	33	49
Сарой-Камар	1200	1428	119	31	46
Курғон-теппа	116	140	117	2	70
Циликул	84	—	—	—	—
Цамъ	5100	4856	95,5	96	50

Дар маҷмӯъ, тибқи нақшаи марказ, бояд 8414 хоҷагӣ бо зерхоҷагиҳо созон дода мешуданд: 5100 хоҷагии пешина, 614 хоҷагӣ дар колхозҳои соли 1929 ва 2700 муҳочир дар баҳори соли 1930, аммо ҳалли масъалаи коллективонидани хоҷагиҳои кӯчонида аз ҳисоби муҳочирон ҳалли худро наёфтааст. Дар ноҳияҳо директивае қабул карда шуда буд, ки аз тибқи он аз ҳисоби муҳочирон ташкил намудани колхозҳои калон пешбинӣ шуда буд.

Мусобиқаи сотсиалистии байни хоҷагиҳои алоҳида, киш-локҳо, колхозҳо ва ноҳияҳо дар байни оммаи деҳко-нони меҳнаткаш васеъ паҳн гардид ва дар ин соҳа аллакай як катор комъебиҳои барҷаста ба даст оварда шуданд.

Азхудкунии водии Вахш саҳми назаррас дар рушди ҳаёти иҷтимоию иқтисодии ҶШС Тоҷикистон гардид. Дар солҳои нақшаҳои панҷсолаи дуюм ё сеюм ва солҳои минбаъда дар водӣ даҳҳо корхонаҳои саноатӣ, аз ҷумла заводҳои пахтатозакунӣ, муассисаҳои фарҳангӣ сохта шуданд, сатҳи моддӣ ва мадании зиндагии аҳоли баланд гардид. Онҳо натиҷаи кори муштаракӣ пурсамари халқҳои тоҷик, рус ва дигар халқҳо буданд.

Дар Вахшстрой дар шароити душвори солҳои 30-юм. Намояндагони дахҳо миллатҳо ва миллатҳои Иттифоқи Шӯравӣ фидокорона меҳнат карданд, ки онҳоро як мақсад ва вазифаи умумӣ - сохтмони социализм муттаҳид кардааст. Аз моҳҳои аввали қор дар коллективҳои бинокорон мусобиқаи меҳнатӣ вусъат ёфт. Дар сафи пеши мусобиқаи сотсиалистӣ барои пеш аз муҳлат ба итмом расондани сохтмон биступанҷазориён буданд¹. М.Власова дар бораи шахсияти пешвоёни алоҳидаи мусобиқа тавсиф карда, навиштааст: «Ман барои боқимондаи ҳаёт аз Вахшстрой миннатдорам, ки маро бо одамони аҷоиб, ҳавасмандони бузург, ки ба як ҳадафи умумӣ ғарқ шудаанд²».

Аксарияти мутлақи мутахассисон ва коргарони бомаҳорате, ки ба Тоҷикистон омадаанд, дар сохтмони иншооти обёрӣ ва гидротехникӣ дар деҳот қор мекарданд ва бо аҳолии маҳаллӣ робитаи зич доштанд. Онҳо зуд-зуд мулоқот мекарданд, нақшаҳо, андешаҳои худро мубодила мекарданд, масъалаҳои муҳимро, ки дар раванди истеҳсолот ба миён меоянд, муҳокима мекарданд.

Яке аз қаҳрамонони Вахш Вағаршак Чаводович Карамов аст. Дар солҳои азхудкунии водии Вахш ба ин марди ҳунар вазифаҳои душвори ҷонишини сардори трести «Вахшстрой»-ро супурданд. Вай барои кори тамоми минтақаҳои истеҳсолӣ масъул буд. Дар аввал роҳи оҳани хурд сохтан лозим буд, ки Душанберо бо водии Вахш пайвандад. Мебоист таҷҳизот, масолеҳи бинокорӣ ва дигар молҳои муҳим кашонда мешуд. Гузоштани хатти роҳи оҳан ба зиммаи В. Карамов гузошта шуда буд. Замини водии Вахш гилӣ аст, вақте ки нам шуд, паҳн мешавад, дар зеро рельс шағал рехтану чуб хобонидан мумкин набуд. Карамов тақлиф кард, ки қабати болоии хокро канда, таҳкурсино сангфарш карда, баъд аз боло бо хоку шағал пур карда шавад. Ин проблемаи сохтмони роҳро ҳал кард. Рельсҳои роҳи оҳани борик то Душанбе тӯл кашиданд. Ин роҳ дар

¹ См.: Власова М. Один день и вся жизнь // Золотая долина. С. 121– 123.

² Хамраев М. Деятельность коммунистической партии по развитию ирригации в Таджикистане. Душанбе, 1972. С.227.

давоми се моҳ гузошта шуд ва бо гузашти беш аз навад сол то имрӯз кор мекунад.

Дар сохтмон коргар намерасид. Ва бо ташаббуси Вагаршак Карамов азхудкунии водии Вахш сохтмони умумииттифоқӣ эълон карда шуд. Ҳамин тавр ихтиёриён аз Россия, Украина, Қазоқистон, Сибир, Арманистон ва дигар ҷумҳуриҳои бародар ёрии Тоҷикистон омаданд.

В. Карамов аз як минтақаи кор ба дигар ҳамарӯза мерафт ва рафти корхоро зери назорат дошт. Коргарон бо роҳбарии у канали магистрალიро кофта, пункти тақсими оҳану бетонӣ сохтанд, ботлоқхоро хушк карданд, шаҳри Қурғонтеппа — пойтахти ояндаи водии Вахшро обод карданд, киштзорро аз туғай тоза карданд¹. Онҳо дар шароити душвортарин кор мекарданд. Тобистон дар соя гармӣ аз 50 дараҷа мегузашт, дар моҳҳои февралу март борони беохир меборид. Варача одамонро мекушт. Карамов барои ҳама намунаи матонат буд. Ҳамеша табассум ва шӯҳӣ мекард.

Вагаршак Карамов баъди азхудкунии водии Вахш ба сохтмони роҳҳои автомобилгард ва роҳи оҳан дар Тоҷикистон роҳбарӣ мекард, ба трести «Тоҷикгидроэнергострой», ки бо сохтмони аввалин стансияҳои электрикии обӣ машғул буд, роҳбарӣ мекард. Узви ҳукумати Тоҷикистон ва вакили Шурои Олии ҷумҳурӣ буд.

Яке аз мутахассисони намоён Вячеслав Федорович Петров буд. Вай соли 1929 ба ҳайати бригадаҳои сарпараст ба ҷумҳурӣ омада буд. Дар аввал, В.Ф.Петров дар сохтмон, сипас ба ҳайси агроном дар яке аз совхозҳои таъсисёфта кор кардааст. Соли 1933 вай директори совхозии «Вахш» шуд, ки дар он ҷо пахтаи маҳиннах парвариш карда мешуд.

В. Петров, мутахассис ва роҳбари хоҷагии калони давлатӣ, барои васеъ кардани майдонҳои кишт ва баланд бардоштани ҳосили ин зироати пурқимати техникӣ суботкорона ва босалоҳият мубориза бурда, тадбирҳои агротехниро дар истехсолот васеъ ҷорӣ намуд. Вай

---

¹ <http://ru.hayazg.info>

хамзамон бо фаъолияти амалии худ ба корҳои илмӣ машғул буд ва баъдан дар натиҷаи меҳнат ва ҷустуҷӯ дараҷаи баланди илмиро ба даст овард - аз як агрономи оддӣ то ба олими намоён - узви вобастаи Академияи илмҳои ҶШС Тоҷикистон сабзид.

Петров В.Ф. дар натиҷаи меҳнати пурсамари худ дар илм ва амалияи кишоварзӣ, дар дастовардҳои обёрӣ ва мелиоративӣ, азхудкунии замин ва таълим дар Тоҷикистон саҳми калон гузоштааст.

Соҳтмони системаи обёрии Вахш на танҳо истифодаи устувори обро барои заминҳои кӯҳнаи пеш обёришаванда, балки ба муомилоти иқтисодӣ ворид намудани даҳҳо ҳазор гектар заминҳои нави ҳосилхезро низ таъмин намуд. Майдони кишти пахта дар соли 1940 дар ҷумҳурӣ 106 ҳазор гектар, аз ҷумла 41,3 ҳазор гектар барои навъҳои маҳиннаҳ буд¹.

Бисёр даҳсолаҳо сипарӣ шуданд ва ҳоло дар саҳифаҳои зардушдаи китобҳо, рӯзномаҳо ва маҷаллаҳо метавон иншо ва мақолаҳои оммавиरो дар бораи ин ва даҳҳо одамони дигари олиҷаноб - ҳаводорони обёрӣ бо шавқи зиёд хонд. Масалан, чунин мутахассисон, аз қабилӣ С.Мирошниченко, Ф.Кахановский, А.Миколников, К.Устинов, М.Краснополский, А.Крылов, П.Голошенко, А.Иванов ва дигарон дар сафи пеши соҳтмон фидокорона меҳнат мекарданд.

Кумаки доимии молиявӣ ва дигар кумакҳо ба халқи тоҷик аз тарафи Ҳукумати Иттифок барои ба таври мунтазам бо техникаву қувваи корӣ ва мутахассисон таъмин намудани хоҷагии қишлоқ барои пеш бурдани корҳои мелиоративӣ ва ирригатсионӣ, аз худ намудани заминҳои нав шароити мусоид фароҳам оварданд. Бо дастони коргарони рус ва деҳқонони тоҷик дарёи Вахш моҳирона истифода мешуд.

14 августи соли 1933 Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунисти Тоҷикистон қарорро дар бораи «Кушодани канали обёрикунандаи Вахш»

¹ Советский Таджикистан за 60 лет. Душанбе, 1984. С.

кабул кард. Дар қарор гуфта мешуд, ки ба қор андохтани канали Вахш барои мардуми тоҷик ид аст»¹.

Дар моҳи январӣ соли 1935 як гурӯҳи бинокорон ба Анҷумани Шӯроҳои ҶШС Тоҷикистон дар бораи ба итмом расонидани иншооти обёрӣ ва гидротехникӣ барои обёрии 71,695 гектар заминҳои водии Вахш гузориш доданд². Аз ҳамон вақт инҷониб ҶШС Тоҷикистон базаи асосии истеҳсоли пахтаи маҳиннаҳ дар ИҶШС гардид. Дар ин сохтмони азим намояндагони тоҷикон, русҳо, украинҳо, белорусҳо, қазоқҳо, тоторҳо, узбекҳо ва дигар миллатҳои мамлакат ҳар рӯз намояндагони бештар аз 20 миллату халқҳои ИҶШС қор мекарданд, ки ин ба мактаби ҳақиқии дустии байни халқҳо табдил ёфта буд.

Дар он рӯзҳои душвори эҷодӣ, пешвои комсомол, баъдтар Шоири халқии Тоҷикистон Мирсаид Миршакар дар васфи ҳаёти қаҳрамононаи меҳнатии водӣ дар сафи пеш қарор дошт. Вай муҳаррири рӯзномаи «Вахшстрой» буд ва дар муваффақияти ин сохтмон саҳми калон гузоштааст.

Дар асл, тамоми кишвар ин системаи беназири обёриро месохт. Имрӯзҳо анъанаҳои аҷиб, ки дар пайдоиши онҳо комсомолони солҳои 30-юм буданд, ҷавонони шӯравӣ бо эҳтиром идома доранд, - навиштааст шоир М.Миршакар дар ёддоштиҳои худ³.

Бо дасти ирригаторон, бинокорон, коргарони касбӣ ва аз ҳама муҳим, бо меҳнати фидокоронаи деҳқонони тоҷик қамишзори Вахш дар як муддати кӯтоҳ ба водии тиллоӣ, ба пойгоҳи бузурги ИҶШС барои истеҳсоли пахтаи маҳиннаҳ табдил ёфт.

Дар давраи аз соли 1932 то соли 1937 давлат барои кӯчонидани хоҷагиҳои деҳқонӣ ба водии Вахш - барои сохтмони хонаҳо, биноҳои

¹ БДТНТ. Ф. 3., оп.1, д. 37, л. 83.

² Торжество ленинской национальной политики в Таджикистане. Сб. статей. С. 126–127.

³ Дорогами дружбы // Сб. статей, М., 1972. С. 314.

истиқоматии колхозӣ ва муассисаҳои маданияи маишӣ 37.609 ҳазор рубл сарф кард¹.

Ҳамин тариқ, биступанҷазориён, бригадаҳои сарпарасте, ки дар аввали солҳои 30-юми асри XX аз Федератсияи Россия ба Тоҷикистон омада буданд, дар бунёд ва таҳкими низоми колхозӣ, рушди пахтакорӣ, сохтмони иншооти ирригатсионӣ ва гидротехникӣ, тарбияи кадрҳои колхозӣ аз ҳисоби миллатҳои бумӣ, дар азнавсозии техникаи хоҷагии қишлоқи ҷумҳурӣ мусоидат намуда, ба деҳқонон оид ба татбиқи технология дар истеҳсолот, дар таҷдиди деҳоти тоҷикон кӯмак расониданд.

Барои тезонидани корҳо оид ба азхудкунии водии Вахш ва рушди пахтакорӣ дар ин ҷо роҳбарияти Иттифоқ ва ҷумҳурӣ ба масъалаҳои ба заминҳои нав кӯчонидани хоҷагиҳо аҳамияти калон доданд. Барои азхуд кардани даҳҳо ҳазор гектар заминҳои холи дар водии Вахш, миқдори зиёди қувваи корӣ лозим буд. Одамон на танҳо барои обёрӣ кардани заминҳои қорамнашуда, кишти зироатҳо, балки инчунин дар оянда барои бунёди шаҳру деҳот, шаҳракҳои коргарон, иншооти саноатӣ, биноҳои истиқоматӣ, марказҳои фарҳангӣ ва маишӣ низ камар баста буданд.

Кӯчонидани пайвастаи мардум ба ҷойҳои нав дар Тоҷикистон бо ташаббуси Анҷумани якуми Муассисони Шӯроҳои ҶМШС Тоҷикистон² оғоз ёфта буд. Дар қарори анҷуман қайд карда шуда буд, ки «... дар баробари мавҷудияти майдонҳои калон дар минтақаҳои водӣ, дар ноҳияҳои кӯҳӣ ба қисми зиёди аҳолии тоҷик замин намерасад³». Ба водӣ аз ноҳияҳои шимолии ҷумҳурӣ ва водии Фарғонаи Узбекистон, алалхусус одамоне, ки дар парвариши пахта таҷриба доштанд, кӯчонида

¹ БДТНТ. Ф. 3. Оп. 7. Д. 210, л. 1.

² История таджикского народа. Т.5. С.

³ Речи, доклады, статьи Нусратулло Махсума и материалы о его жизни. Душанбе 1997. С. 81

мешуданд. Ҳанӯз дар моҳи марти 1927 дар назди Кумитаи Иҷроияи Марказии АССР Тоҷикистон Кумитаи кӯчонидан таъсис дода шуд¹.

Дар назди кумитаҳои иҷроияи ноҳияҳои минтақаҳои асосии кӯчдиҳӣ (Арал, Чиликӯл, Шаҳритус, Қӯрғонтеппа) шӯъбаҳои алоҳидаи ташкили иқтисодии кӯчманчиён ташкил карда шуда буданд, ки кори худро ба зиммаи муовинони раисони кумитаҳои иҷроияи вилоятӣ оид ба идоракунии кори онҳо супурданд.

Кӯчонидани хоҷагиҳои деҳқонӣ дар Тоҷикистон аз соли 1927 оғоз ёфта буд, аммо он дар давоми нақшаҳои панҷсолаи дуюм ва сеюм дар робита ба ҷойгиршавӣ дар ҷумҳурӣ, алахусус дар водии Вахш, обёрӣ ва иншооти гидротехникӣ васеъ паҳн гардид. Танҳо дар баҳори соли 1935 ба водии Вахш 3200 хоҷагӣ ва дар давраи солҳои 1935-1936 - 8860 хоҷагӣ кӯчонида шуданд².

Давлати Шӯравӣ дастгирии муҳочиронро идома дод, харочоти ташкили иқтисодии онҳоро зиёд кард, шароити зарурии кор ва зиндагӣ фароҳам овард. Ба онҳо қарзҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат ройгон дода мешуд, харочоти кӯчдиҳӣ аз ҳисоби фонди махсуси кӯмакрасоние, ки Ҳукумати Иттифок ба муҳочирон ҷудо кардааст, пардохта шуд, ки ин ба онҳо имконият дод, ки дар ҷойҳои нав ҷойгоҳи худро пайдо кунанд. Сокинони водии Вахш дар муқоиса бо дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ дар шароити беҳтар ҷойгир карда шуданд, ки ин омилҳои фаъолияти махсуси онҳо дар ҷойгиркунии иншооти обёрӣ ва гидротехникӣ, азхудкунии заминҳои нав, дар ҳалли бомуваффақияти вазифаҳои иқтисодӣ ва фарҳангии дар назди ҷумҳурӣ қарордошта буд.

Вазифаҳои асосӣ обёрии заминҳои қорамнашуда, ташкили иншооти обӣ, васеъ намудани майдонҳои қорам буданд, ки ба даст оварда шуд. Ба баъдтар, дар водии Вахш беш аз 70 ҳазор гектар заминҳои нав азхуд карда шуданд. Дар водии Вахш дар солҳои 30-юм якчанд колхозу

¹ Очерки ист. Колхозн. Строит. В Тадж. С. 30-31.

² История таджикского народа. С. 579.

совхозҳои кӯчонидашуда, асосан хоҷагиҳои пахтакор ташкил карда шуданд. Деҳқонони тоҷик ҳамроҳ бо коргарон, биступанҷазориён зироатҳои ғалладона парвариш карданд, боғҳо, тоқзорҳо ва баъдтар плантатсияҳои лимуи аъло ба вуҷуд оварданд.

Дар натиҷаи ба Тоҷикистон омадани коргарон ва мутахассисони бомаҳорат аз қисми аврупоии Россия ва дигар ҷумҳуриҳои шӯравӣ, алахусус ба водии Вахш аз қисми аврупоии Русия ва дигар ҷумҳуриҳои шӯравӣ, инчунин тайёр кардани коргарон аз байни деҳқонони меҳнатӣ, ки дар онҳо биступанҷазориён саҳми назаррас гузоштанд, аввалин отрядҳои синфи коргари шӯравии тоҷикон ташаккул ёфтанд. Ва муҳожирати дохили ҷумҳуриӣ ҳамчун омили муҳим дар афзоиши шумораи гурӯҳи дигари сохтори иҷтимоии ҷомеаи шӯравӣ - деҳқонони колхозӣ хидмат кард.

Отрядҳои синфи коргар ва деҳқонони колхозии тоҷики ташаккулёфта дар якҷоягӣ бо коргарону мутахассисони кишоварзии Русия бояд на танҳо роҳҳо месохтанд, каналҳо, обанборҳо, купрукҳо месохтанд, садҳо ҳазор гектар биёбонҳои бекорхобидаро зинда мекарданд, колхозу совхозҳои нав бунёд мекарданд, кишти пахта ва лимӯ, боғу тоқпарварӣ, балки барои сохтани шаҳрҳо ва посёлкаҳо, марказҳои маданӣ-маишӣ истифода мешуданд. Биступанҷазорин дар ин ҳама раванди созандагӣ на танҳо саҳми назаррас гузоштанд, балки ба мардуми маҳаллӣ санъати меҳнати дастаҷамъӣ ва муносибатҳои навро низ омӯхтанд.

Ҳангоми азхудкунии дашти Вахш корҳои бузурге анҷом дода шуданд: водӣ обёрӣ шуд, каналҳои сохташудаи системаи обёрии Вахш бо ҳар нуқтаи замини об доданд. Сохтмони роҳи автомобилгарди Сталинобод – Қӯрғонтеппа – Циликӯл ба итмом расид; роҳи оҳани тангбар сохта шуд, ки ноҳияи Панҷро бо марказҳои минтақавии водии Қӯрғонтеппа, Кагановичобод, Циликӯл пайваст мекард; дар заминҳои обёрии кӯҳна шабакаи асосии коллекторӣ сохта шуд, ки имкон дод

заминҳои шӯр ва ботлоқ азхуд карда шуда, ба муомилоти кишоварзӣ ворид карда шаванд.

Қисми зиёди қарзҳои истехсолии дар солҳои 1932-33 додашуда на танҳо боқӣ монданд, балки барои сохтмони маъмурӣ ва иқтисодӣ маблағҳои калон (1480 ҳазор рубл) сарф карда шуданд. Аз сабаби нарасидани масолеҳи сохтмонӣ аз ҳаҷми умумии қарзҳои солҳои 1933-34 танҳо 5549 ҳазор истифода шуда буд. Муҳочирон, ки солҳои 1933-34 дар минтақаи Кагановичобод маскан гирифта буданд (ва 60% шумораи умумии хоҷагиҳои муҳочир дар он ҷо ҷойгир карда шуда буданд) бо манзил таъмин карда шуданд.

Тибқи қарори КМ ҲКУ (б) ва Шӯрои Комиссарони Халқи ИҶШС аз 1 январи соли 1935 «Дар бораи чораҳо оид ба рушди сохтмони иқтисодӣ ва фарҳангии Тоҷикистон», бояд дар водии Вахш то соли 1937 12 ҳазор хонавода ҷойгир карда мешуд.

Ҳамин тариқ, дар давраи баррасишуда, водии асрҳо бекорхобидаи Вахш бо ёриибиступанҷазориён, бригадаҳои сарпараст ва хоҷагиҳои муҳочиршуда ба водии ободу зебо, маркази пахтаи маҳиннахи Осиёи Миёна мубаддал гашта, иқтисодиёти Тоҷикистонро ба зинаи нави рушд баровард.

2.2. Ширкати «Биступанҷазориён» ва бригадаҳои сарпараст дар сохтмони иншоотҳои обёрикунанда.

Мувофиқи нақшаи якуми панҷсолаи рушди хоҷагии халқи Тоҷикистон, диққати асосӣ дар соҳаи кишоварзӣ ба рушди ҳамачонибаи пахтакорӣ дар ҷумҳурӣ дода мешуд. Ин ниёз аз сиёсати иқтисодии Давлати Шӯравӣ барои ба даст овардани истиқлолияти пахтаи ИҶШС дар солҳои 30-юми асри XX ба миён омадааст. Бо ин мақсад вазифа гузошта шуд, ки майдони кишти пахта хеле васеъ карда шуда, истехсоли навҳои пахтаи маҳиннах дар Тоҷикистон якбора зиёд карда шавад. Роҳбарияти ҶШС Тоҷикистон ин вазифаро иҷро кард.

Шарти асосии рушди пахтакорӣ дар Тоҷикистон обёрии сунъии микдори зиёди заминҳо, истифодаи имкониятҳои мусоиди табиӣ буд. Ин вазифаро бо роҳи сохтани каналҳои калон, обанборҳо, сарбандҳо, истгоҳҳои обкашӣ ва дигар иншооти ирригатсионӣ ва гидротехникӣ ҳал кардан мумкин буд, бинобар ин, Комитети Марказии Ҳизби Коммунистӣ ва ҳукумати ИҶШС моҳи феврالی соли 1930 дар бораи азхудкунии водии Вахш қарор қабул карданд. Иҷрои ин вазифаи ҳалкунанда ба микъёси васеъ ба амал баровардани корҳои сохтмониро баҳри бунёди системаи обёрии Вахш талаб мекард.

Қитъаҳои калони заминҳои ҳосилхез, ки ба масофаи садҳо километр тӯл кашиданд, дар тӯли асрҳо мисли мурда буданд, ки бо регҳо, қамишҳо ва боғҳои дигар пӯшида буданд.

Чараёни одамоне, ки пас аз майдони сохтмони зарбдор эълон шудани Вахш ба таври муташаккилона ва ба таври ихтиёрӣ ба водии Вахш меомаданд зиёд буд. Табиист, ки давлат барои ба даст овардани таҷҳизот, татбиқи лоиҳаҳо ва дигар чорабиниҳои марбут ба суръат бахшидани сохтмон маблағи зиёд чудо карда буд. Маблағи умумии сармоягузориҳои асосӣ - сармоягузориҳои давлат ва аҳоли ба сохтмони ирригатсионӣ дар давраи аввали панҷсола 152,6 миллион рублро ташкил дод¹. Маблағи зиёд барои Вахшстрой равона карда шуда буд. Комитети Марказии Иттифоқи касабаи малакат ва Ҳукумати Иттифоқ барои бартараф кардани душворихо сари вақт кумак расонданд. Масалан, Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунист дар посух ба изҳороти яке аз «биступанҷҳазориён» Перов феврал ба Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон нома фиристонд ва хоҳиш кард, ки барои бо маҳсулоати хӯрокворӣ таъмин намудани иштирокчиёни Вахшстрой чораҳо андешанд. Ин сатрҳо ба таври равшан дар бораи қаҳрамонии ҳақиқии одамоне - намоёнҳои синфи коргари Русия шаҳодат медиҳанд,

---

¹ Касимов А., Хамраев М. Развитие орошения земель советского Таджикистана. Сталинабад, 1955. С. 63

ки бидуни дудилагӣ атрофиёну шиносҳо, гурӯҳҳои истеҳсолии ватанӣ, шароити ободонии шаҳро тарк карда, ба масофаи ҳазорҳо километр ба ҷойҳои дурдаст ва камаҳолӣ омада, кӯмак карданд. Азхудкунии заминҳои нав ва рушди пахтакорӣ дар солҳои 30-юми асри XX таҳти назорати доимии КМ ҲКУ (б) ва Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистии (Болшевикони) Тоҷикистон қарор дошт. Барои саноати бофандагии ҚСФШР миқдори зиёди ашёи хом лозим буд. Комитети Марказии ҲКУ (б) ва Ҳукумати Иттифок, бо назардошти шароити иқлимӣ ва дигар имкониятҳои мусоид дар Осиёи Марказӣ, аз ҷумла дар Тоҷикистон, дар бораи рушди пахтакорӣ дар ин ҷо мунтазам ғамхорӣ зоҳир карданд. 3 майи соли 1929 Комитети Марказии Ҳизби Коммунистии Умумииттифоқӣ (болшевикон) «Дар бораи ҳолат ва дурнамои саноати бофандагӣ» қарор қабул кард. Бо назардошти он, ки рушди минбаъдаи саноати бофандагӣ асосан ба тавсеаи базаи ашёи хом вобастагӣ дорад, Комитети Марказӣ тадбирҳо оид ба минбаъд баланд бардоштани сатҳи парвариши пахта, алахусус, барои пахтакорӣ истифода бурдани тамоми заминҳои обёришавандаи минтақаҳои пахтакорӣ ва пурзӯр намудани сохтмони ирригациониро муайян кард. Қарорҳои Комитети Марказии ҳизб «Дар бораи кори Главхлопком» барои тараққиёти пахтакорӣ аҳамияти ғавқулодда калон дошт. Он диққати зиёдеро ба рушди пахтакорӣ дар Тоҷикистон бахшид. Комитетаи Марказии Иттифоқи касабаи малакат супориш дод, ки дар бораи сохтмони системаи обёрии Вахш ҳарчи зудтар масъаларо дида барояд¹.

Масъалаи Вахшстрой дар ҷаласаи Шӯрои иқтисодии Осиёи Миёна баррасӣ шуд. Дар қарори он аз ҷумла, қайд шуда буд, ки:

«Бо назардошти он, ки татбиқи сохтмони ирригатсионии Вахш барои рушди пахтаи Миср замина фароҳам меорад ва ба ин васила ИҚШС-ро аз воридоти он аз хориҷа озод мекунад, зарур аст, ки ин

¹ Очерки истории коммунистической партии Таджикистана. Т., с

сохтмон бо суръати баландтарин анҷом дода шавад¹.» Арзиши умумии сохтмони канал 155 миллион рубл ҳисоб карда шуда буд².

Сохтмони системаи обёрии Вахш соли 1931 оғоз ёфта, таҳти назорати доимии мақомоти идоракунии иттифоқӣ ва ҷумҳуриявӣ қарор дошт, Вахшстрой барои обёрӣ кардани зиёда аз 84 ҳазор гектар замин, асосан барои парвариши навъҳои пахтаи маҳиннаҳ пешбинӣ шуда буд.

1 Дар Анҷумани Шӯроҳои ҶШС Тоҷикистон, ки моҳи март соли 1931 барпо шуда буд, хамаи меҳнаткашони ҷумҳуриро даъват кард, ки ба тезондани сохтмони ирригационии Вахш кумак кунанд. Анҷуман ба ташкилоти комсомолӣ супориш дод, ки сарпарастии ин сохтмонро ба ӯҳда гирад. Худи ҳамон сол ба Вахшстрой 500 нафар комсомолон ва ҷавонон ба кор фиристода шуданд.

Масъалаҳои бо таҷҳизот ва кадрҳои зарурӣ таъмин кардани майдони сохтмон бо суръати тез ҳал карда шуданд. Ҳукумати иттифоқ миқдори зиёди таҷҳизот ва механизмҳоро ҷудо кард. Дар Вахшстрой 60 катер ва 500 трактори чархдор, 200 мошин мутамарказонида шуданд³.

Вахшстрой майдони умумии иттифоқии сохтмони аср эълон карда шуд. Тақрибан дар аввали солҳои 30-ум маълумот дар бораи сохтмони Вахш дарматбуоти иттифоқӣ ва дар рӯзномаҳои Москва пайдо шуд.

«Вақте ки шиори ба сохтмони зарбдор эълон шудани Вахшстрой " рӯзномаҳоро фаро гирифт, мегӯяд як духтари ҷавони рус дар ёддоштҳои он гоҳ хатмкардаи Академияи Тимирязеви шаҳри Москва Мария Власова, ду ақида вучуд дошта наметавонист - танҳо дар бораи Вахшстрой фикр мекардем.

Ман ба комиссияи тақсимооти хатмкунандагон бо нияти қатъии дархости ба Тоҷикистон, ба водии Вахш фиристодани ман, рафтам.

¹ Богоутдинов А., Вишневский А. Роль русского рабочего класса в исторических судьбах таджикского народа. Д, 1967, С. 123.

² Саидов М. Трудящиеся Тадж. В борьбе за освоение Вахшской долины и создание в ней базы тонковолокнистого хлопка. Д. 1956, С 208.

³ Коммунист Таджикист. 3973, 13 сент.

Раиси комиссия изҳороти қатъии маро - «танҳо ба Вахшстрой» -ро шунида, абрӯ бардошт:

- Шумо, бешубҳа, тасаввур намекунед, ки Осиёи Марказӣ чӣ аст ва шарҳ дод: вараҷа, гармӣ ба мисли Африка, набудани об, каждумҳо ... Илова бар ин, гурӯҳҳои босмаҷӣ дар кӯҳҳо саргардон ...

- Ва ман исрор кардам. Ва соли 1931 ба Тоҷикистон ба Вахшстрой омадам¹».

Ҳанӯз хеле ҷавон, бетаҷриба дар зиндагӣ, ки шароити вазнинро фароҳам наовардааст, вай мисли садҳо намояндагони дигари халқи рус бо даъвати қалб ба сарзамини дурдаст - Тоҷикистон омадааст, то ба мардуми тоҷик дар рушди водии Вахш кумак кунад.

Аз байни биступанҷазориёни сершумор, метавон инчунин ташкилотчии Ҷаъоли совхоз, мутахассиси оличаноб Григорий Андреевич Мухинро ном бурд.

Дар солҳои аввали пас аз ба итмом расидани сохтмони канали Вахш ва таъсиси аввалин колхозу совхозҳои водӣ, ӯ ба ҳайси мудир бахши тухмипарварии совхозии пахтакорӣ Вахш кор карда, пас аз панҷ сол ба ҳайси директори корхонаҳои давлатии кишоварзии Сарой-Камар, «Якодин» ва «Кумсангир», сипас директори трести «Тоҷиксовхозхлопок» кор кардааст. Ва ӯ дар рушди пахтакорӣ дар Тоҷикистон саҳми назаррас гузоштааст. Дар солҳои пеш аз ҷанг мутахассисони рус дар ҳама ҷо дар рушди кишоварзии Тоҷикистон осори бузурги ибратомӯз гузоштанд ва халқи тоҷик онҳоро бо эҳтиром ба ёд меорад.

Сохтмони ирригатсионӣ аз ибтидои солҳои 30-юм дар ин ҷо оғоз ёфт, ки ҳадафи асосии он рушди пахтакорӣ дар дигар зироатҳо буд. Аввалин бинокорон дар моҳҳои аввали сохтмон ба мушкилоти зиёд дучор меомаданд, дар ҳама ҷо ва дар ҳама ҷиз монеаҳо буданд. Чизи асосӣ ин буд, ки таҷҳизот намерасид, коргарон набуданд, алахусус

¹ См.: Золотая долина, Душанбе, 1984, Душанбе, 1984.С. 117– 123.

кормандони техникӣ, шароити зиндагӣ тамоман набуд. Инчунин ягон деҳаи обод набуд.

Роҳҳои автомобилгард ва роҳҳои оддии пиёдагард набуданд. Бисёре аз деҳқонони маҳаллӣ коргарони бетахассус буданд, меҳнати дастачамӣ, сатҳи истеҳсолот ва ғайраро ҳанӯз наметодонистанд. Аз ин рӯ, фиристодагони Русия ба омӯзиши онҳо диққати калон доданд, то онҳо ҳадди аққал ҳарфҳои оддии кори истеҳсолии коллективӣ, истифодаи технологияро дар корҳои заминкани аз худ кунанд. Бригадаҳо ҳар бегоҳ пас аз кор маҷлисҳо гузаронида, корҳои фаҳмондадиҳӣ мебуданд, вазифаҳо ва меъёрҳои кори пагоҳро дар як майдони сохтмон дар канал ва масири роҳ муайян мекарданд. Даре нагузашта, баъзе коргарони ҷавони миллати маҳаллӣ таҷриба ва дониши бародарони русашонро омӯхта, ба иҷрои меъёрҳо шурӯъ карданд ва ба сафи пеш баромаданд.

Номи коргари чоҳкан Давлатов, коргари бетонрез ва коргарони бригадаҳо Муҳаммедов, Худойбердиев ва дигарон¹ дар байни миёнаҳолон васеъ машҳур гардиданд. Иштироккунандагони «Вахшстрой» дар бораи шароити душвори кор дар сохтмон навиштаанд. Аз сабаби набудани роҳ таҷҳизот ва механизмҳо ба ҷои кор дар соҳили дарёи Аму оварда шуданд. Онҳоро аз Тирмиз ба Панчи Поён - ба воситаи дарё ва баъд аз Панчи Поён ба майдони сохтмон дар масофаи 120 километр то Қӯрғонтеппа ё Циликӯл - дар аробаҳои махсус, дар китфҳо ё аробаҳо кашиданд. Трактору экскаваторҳоро ҷудо кардан лозим буд. Аз ин рӯ, таҷҳизот зуд-зуд вайрон шуда, аз кор мемонд.²

Иштирокчии фаъоли Вахшстрой, Шоири халқӣ Мирсаид Миршакар дар бораи як лаҳзаи интиқоли чунин бор аз Панчи Поён нақл мекунад: Боре ба сохтмон 25 экскаватори нав фиристода шуд. Саволе ба миён омад: чӣ гуна онҳоро аз Панчи Поён ба бахши аввал расонидан мумкин аст. Барои рондани аробаҳо вақти зиёд лозим буд ва дар роҳ онҳо

¹ Коммунист Таджикистана. 1973, 13 сентября.

² История таджикского народа. С. 575-576

албатта қисмҳои ин мошинҳои хеле деринтизорро гум мекарданд. Коршиносони амрикоӣ баҳс мекарданд, ки ин экскаваторҳоро танҳо ба ҷои кор тавассути роҳи оҳан интиқол додан мумкин аст ва шояд роҳ ба зудӣ омода набошад.

Муҳандиси коммунист С.К.Калижнюк ин изҳороти амрикоӣҳоро рад карда, пешниҳод кард, ки экскаваторҳо дар Панчи Поён насб карда шаванд ва мустақилона ба онҳо ҳадафи ниҳой расанд. Ба назар чунин менамуд, ки ин фикри ҷасур иҷрошаванда набуд. Идеяро маъмурияти сохтмон - мудири сохтмон, саринженер ва муовини ӯ рад карданд. Намояндаи як ширкати хориҷӣ низ ба таври қатъӣ эътироз кард ва гуфт, ки ҳатто дар чунин як кишвари аз ҷиҳати техникӣ пешрафта, ба мисли Иёлоти Муттаҳида, экскаваторҳо мустақилона ба масофаи дур нарафтанд. Коргарони пешқадами экскаваторҳо пешниҳоди Калижнюкро дастгирӣ намуда, ба пеш гузаштан аз экскаваторҳо шурӯъ карданд.¹ Комсомолец Сабуренко дар байни экскаваторчиёни Панчи Поён аввалин шуда экскаватори худро ронд. Амрикоӣҳо ошкоро ба «демона» -и Русия хандиданд. Аммо мошини Сабуренко садубисту панҷ километрро аз биёбон бомуваффақият гузашта, ба кор шурӯъ кард. Аз паси Сабуренко экскаваторчиёни дигар ҳам бо мошинҳои худ рафтанд ва бо ҳамон роҳ рафтанд².

Дар давраи сохтмони Вахш масъалаи бо коргарон таъмин кардани сохтмон, таълими онҳо аз ҳисоби деҳқонони маҳаллӣ шадид буд. Ва дар ин масъалаи муҳим биступанҷазориён саҳми назарраси худро гузоштанд. Аз ҷумла, дар раванди корҳои муштарақ, сармуҳандиси майдони сохтмон Мирошниченко мустақиман аз ҳисоби ҷавонони деҳот ду ирригатор-гидротехник тайёр кардааст. Яке аз онҳо Шариф ном дошт. Дар ин бора шоҳиди шоҳиди Вахшстрой Содик Сафаров нақл кард

¹ Миршакар М. В семье единой //Золотая долина. С. 45.

² Лукницкий П. Таджикистан. С. 275– 276

Ва ҳангоме ки сохтмони иншооти гидротехникӣ дар мавзеи Чиликӯл оғоз ёфт, сармуҳандиси майдони сохтмон А.В. Мирошниченко ба шогирди худ Шариф амр дод, ки ба иҷрои ин кори муҳим роҳбарӣ кунад. Шариф дипломи мутахассис нашошт, вай таҷрибаомӯз буд. Дар соҳаи обёрӣ, Шариф дониш ва таҷрибаи устои худ С.Мирошниченкоро азхуд кард ва фармони саринженерро бомуваффақият иҷро кард.

Дар натиҷаи бунёди ин иншооти бузургчусса, ки қаблан дар таърихи сохтмони азим бароварда нашуда буд, обёрӣ кардани 800 ҳазор гектар заминҳои бекорхобида ба нақша гирифта шуда буд. Ҳукумати Иттифок ҳамаи масъалаҳои марбут ба таъмини Вахшстройро бо маблағҳои зарурӣ зуд ҳал кард: маблағгузорию обёрӣ, ташкили заминаи моддию техникӣ, масъалаҳои роҳсозӣ, кӯчонидани хоҷагиҳои водии Вахш аз минтақаҳои дигар барои азхудкунии заминҳои нав ва ғайра. Вазифаи асосии стратегӣ пахтакорӣ, ба биёбони сӯзон ва беоб табдил додан ба пойгоҳи пурқудрати тавлиди нахи хуби «тиллои сафед» буд. Пеш аз оғози сохтмон, як гурӯҳ агрономҳои Русия бо роҳбарии агроном П.Г. Артёмов, ки ҳамчун узви 25-ҳазора омада, дар соҳаи пахтакории Осиёи Миёна, дар минтақаи Сарой-Камара кор карда баромадааст, барои азхуд кардани навҳои пахтаи мисрӣ ба шароити маҳаллӣ, ки баъдтар номи навҳои маҳиннахро гирифтанд, таҷрибаҳо гузаронида шуданд. Соли 1929 барои гузаронидани таҷриба ин навъ дар майдони 32 гектар ҷустуҷӯ дар ноҳияҳои Қўрғонтеппа ва Кўлоб кошта шуда буд. Натиҷаи он солҳо ба даст овардашуда бад набуд. Баъд мутахассисон тавсия карданд, ки онро дар майдони калони якҷанд хоҷагии пахтакори водӣ кишт кунанд.

Вақте ки коргарон ва мутахассисон ба сохтмон меоянд ва сохтмон оғоз мешавад, норасоии шадиди таҷҳизот ба назар мерасид.

Ба гуфтаи муаллифон, дар тӯли солҳои аввали панҷсолаи аввал барои ба даст овардани таҷҳизот ва амалисозии лоиҳаҳо ва дигар тадбирҳои марбут ба сохтмон маблағи зиёд ҷудо карда шудааст. Маблағи умумии сармоягузориҳои асосӣ (сармоягузорию давлат ва

аҳоли) ба сохтмони ирригатсионӣ 152,6 миллион рублро ташкил дод¹. Дар он солҳо беш аз 80% маблағҳои ҷудошуда барои сохтмони обёрӣ дар Тоҷикистон аз ҳисоби буҷаи иттифоқӣ дода мешуданд². Қариб ҳамаи иншооти бузурги обёрӣ дар Тоҷикистон аз ҳисоби буҷаи умумииттифоқӣ маблағгузорӣ мешаванд³.

Вақте, ки марҳилаи якуми системаи обёрии Вахш ба кор даромад ва обёрии заминҳои нав дар водии асрҳо оғоз ёфт. Дар соли 1935 аз ноҳияҳои Гарм, Дарвоз, Хучанд, Конибодом, Уротеппа 8860 хонавода⁴ кӯчонида шуданд, ки ин имкон дод, ки дар ин заминҳо совхозҳо ва колхозҳои нави кӯчонидан ташкил карда шаванд⁵.

Дар соли 1929, вақте ки аввалин таҷрибаҳо оид ба парвариши навҳои пахтаи маҳиннах гузаронида шуданд, дар минтақаҳои Қӯрғонтеппа ва Кӯлоби ҷумҳурӣ дар 32 гектар ҷустуҷӯ кошта шуд. Дар охири панҷсолаи якум навҳои маҳиннах дар водии Вахш васеъ ба кор бурда шуданд.

Азхудкунии водии Вахш саҳми назаррас дар рушди ҳаёти иҷтимоию иқтисодии ҶШС Тоҷикистон гардид. Дар солҳои нақшаҳои панҷсолаи дуюм ё сеюм ва солҳои минбаъда дар водӣ даҳҳо корхонаҳои саноатӣ, аз ҷумла заводҳои пахтатозакунӣ, муассисаҳои фарҳангӣ сохта шуданд, сатҳи моддӣ ва маданияи зиндагии аҳоли баланд гардид. Онҳо натиҷаи кори муштаракӣ пурсамари халқҳои тоҷик, рус ва дигар халқҳо буданд.

Дар Вахшстрой дар шароити душвори солҳои 30-юм. Намояндагони даҳҳо миллатҳо ва миллатҳои Иттифоқи Шӯравӣ фидокорона меҳнат карданд, ки онҳоро як мақсад ва вазифаи умумӣ - сохтмони социализм

¹ Касимов А, Хамраев М. Развитие орошения земель советского Таджикистана. Сталинабад,, 1955. 1955. С. 63

² См.: Саидмуродов Х. Построение фундамента социалистической экономики в сельском хозяйстве Таджикистана, Душанбе, 1965, С. 21.

³ Саидмуродов Х. Помощь братских народов СССР в строительстве социализма в Таджикистане // О дружбе таджикского народа с другими народами СССР . 1967. С. 71-91.

⁴ История таджикского народа. - Т. 5, С. 577

⁵ Наимов М, Саторов А. Россия и Таджикистан. Душанбе, 2004. С. 91.

муттаҳид кардааст. Аз моҳҳои аввали қор дар коллективҳои бинокорон мусобиқаи меҳнатӣ вусъат ёфт. Дар сафи пеши мусобиқаи сотсиалистӣ барои пеш аз муҳлат ба итмом расондани сохтмон биступанҷазориён буданд¹. М.Власова дар бораи шахсияти пешвоёни алоҳидаи мусобиқа тавсиф карда, навиштааст: «Ман барои боқимондаи ҳаёт аз Вахшстрой миннатдорам, ки маро бо одамони аҷоиб, ҳавасмандони бузург, ки ба як ҳадафи умумӣ ғарқ шудаанд²».

Аксарияти мутлақи мутахассисон ва коргарони бомаҳорате, ки ба Тоҷикистон омадаанд, дар сохтмони иншооти обёрӣ ва гидротехникӣ дар деҳот қор мекарданд ва бо аҳолии маҳаллӣ робитаи зич доштанд. Онҳо зуд-зуд мулоқот мекарданд, нақшаҳо, андешаҳои худро мубодила мекарданд, масъалаҳои муҳимро, ки дар раванди истеҳсолот ба миён меоянд, муҳокима мекарданд.

Яке аз мутахассисони намоён Вячеслав Федорович Петров буд. Вай соли 1929 ба ҳайати бригадаҳои сарпараст ба ҷумҳурӣ омада буд. Дар аввал, В.Ф.Петров дар сохтмон, сипас ба ҳайси агроном дар яке аз совхозҳои таъсисёфта қор кардааст. Соли 1933 вай директори совхозии «Вахш» шуд, ки дар он ҷо пахтаи маҳиннаҳ парвариш карда мешуд.

В. Петров, мутахассис ва роҳбари хоҷагии калони давлатӣ, барои васеъ кардани майдонҳои кишт ва баланд бардоштани ҳосили ин зироати пуққимати техникӣ суботқорона ва босалоҳият мубориза бурда, тадбирҳои агротехниқиро дар истеҳсолот васеъ ҷорӣ намуд. Вай ҳамзамон бо фаъолияти амалии худ ба қорҳои илмӣ машғул буд ва баъдан дар натиҷаи меҳнат ва ҷустуҷӯ дараҷаи баланди илмиро ба даст овард - аз як агрономи оддӣ то ба олими намоён - узви вобастаи Академияи илмҳои ҶШС Тоҷикистон сабзид.

¹ См.: Власова М. Один день и вся жизнь // Золотая долина. С. 121– 123.

² Хамраев М. Деятельность коммунистической партии по развитию ирригации в Таджикистане. Душанбе, 1972. С.227.

Петров В.Ф. дар натиҷаи меҳнати пурсамари худ дар илм ва амалияи кишоварзӣ, дар дастовардҳои обёрӣ ва мелиоративӣ, азхудкунии замин ва таълим дар Тоҷикистон саҳми калон гузоштааст.

Соҳтмони системаи обёрии Вахш на танҳо истифодаи устувори обро барои заминҳои кӯхнаи пеш обёришаванда, балки ба муомилоти иқтисодӣ ворид намудани даҳҳо ҳазор гектар заминҳои нави ҳосилхезро низ таъмин намуд. Майдони кишти пахта дар соли 1940 дар ҷумҳурӣ 106 ҳазор гектар, аз ҷумла 41,3 ҳазор гектар барои навҳои маҳиннаҳ буд¹.

Бисёр даҳсолаҳо сипарӣ шуданд ва ҳоло дар саҳифаҳои зардшудаи китобҳо, рӯзномаҳо ва маҷаллаҳо метавон иншо ва мақолаҳои оммавиरो дар бораи ин ва даҳҳо одамони дигари олиҷаноб - ҳаводорони обёрӣ бо шавқи зиёд хонад. Масалан, чунин мутахассисон, аз қабили С.Мирошниченко, Ф.Кахановский, А.Миколников, К.Устинов, М.Краснополский, А.Крылов, П.Голошенко, А.Иванов ва дигарон дар сафи пеши соҳтмон фидокорона меҳнат мекарданд. Ин мутахассисон ба саф дохил шуданд кадрҳои хоҷагии қишлоқ ва об, ки он замон ҷумҳурӣ ба онҳо саҳт ниёз дошт.

Кумаки доимии молиявӣ ва дигар кумакҳо ба халқи тоҷик аз тарафи Ҳукумати Иттифоқ барои ба таври мунтазам бо техникаву қувваи корӣ ва мутахассисон таъмин намудани хоҷагии қишлоқ барои пеш бурдани корҳои мелиоративӣ ва ирригатсионӣ, аз худ намудани заминҳои нав шароити мусоид фароҳам оварданд. Бо дастони коргарони рус ва деҳқонони тоҷик дарёи Вахш моҳирона истифода мешуд.

14 августи соли 1933 Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунисти Тоҷикистон қарорро дар бораи «Кушодани канали обёрикунандаи Вахш» қабул кард. Дар қарор гуфта мешуд, ки ба қор андохтани канали Вахш барои мардуми тоҷик ид аст².

¹ Советский Таджикистан за 60 лет. Душанбе, 1984. С.

² БДТНТ. Ф. 3., оп.1, д. 37, л, 83.

Дар моҳи январи соли 1935 як гурӯҳи бинокорон ба Анҷумани Шӯроҳои ҶШС Тоҷикистон дар бораи ба итмом расонидани иншооти обёрӣ ва гидротехникӣ барои обёрии 71,695 гектар заминҳои водии Вахш гузориш доданд¹. Аз ҳамон вақт инҷониб ҶШС Тоҷикистон базаи асосии истеҳсоли пахтаи маҳиннаҳ дар ИҶШС гардид. Дар ин сохтмони азим намояндагони тоҷикон, русҳо, украинҳо, белорусҳо, казҳо, тоторҳо, узбекҳо ва дигар миллатҳои мамлакат ҳар руз намояндагони бештар аз 20 миллату миллатҳои ИҶШС кор мекарданд, ки ин ба мактаби ҳақиқии дустии байни халқҳо табдил ёфтааст.

Бо дасти ирригаторон, бинокорон, коргарони касбӣ ва аз ҳама муҳим, бо меҳнати фидокоронаи деҳқонони тоҷик қамишзори Вахш дар як муддати кӯтоҳ ба водии тиллоӣ, ба пойгоҳи бузурги ИҶШС барои истеҳсоли пахтаи маҳиннаҳ табдил ёфт.

Дар давраи аз соли 1932 то соли 1937 давлат барои кӯчонидани хоҷагиҳои деҳқонӣ ба водии Вахш - барои сохтмони хонаҳо, биноҳои истиқоматии колхозӣ ва муассисаҳои маданияту маишӣ 37.609 ҳазор рубл сарф кард².

Ҳамин тариқ, биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпарасте, ки дар аввали солҳои 30-юми асри XX аз Федератсияи Россия ба Тоҷикистон омада буданд, дар бунёд ва таҳкими низоми колхозӣ, рушди пахтакорӣ, сохтмони иншооти ирригатсионӣ ва гидротехникӣ, тарбияи кадрҳои колхозӣ аз ҳисоби миллатҳои бумӣ, дар азнавсозии техникаи хоҷагии қишлоқи ҷумҳурӣ мусоидат намуда, ба деҳқонон оид ба татбиқи технология дар истеҳсолот, дар таҷдиди деҳаи тоҷикон кӯмак расонд.

Барои тезонидани корҳо оид ба азхудкунии водии Вахш ва рушди пахта дар ин ҷо роҳбарияти Иттифоқ ва ҷумҳурӣ ба масъалаҳои ба заминҳои нав кӯчонидани хоҷагиҳо аҳамияти калон доданд. Барои азхуд кардани даҳҳо ҳазор гектар заминҳои холӣ дар водии Вахш, миқдори

¹ Торжество ленинской национальной политики в Таджикистане. Сб. статей. С. 126–127.

² БДТНТ. Ф. 3. Оп. 7. Д. 210, л. 1.

зиёди қувваи корӣ лозим буд, одамон на танҳо барои обёрӣ кардани заминҳои қорамнашуда, кишти зироатҳо, балки инчунин дар оянда барои бунёди шаҳру деҳот, шаҳракҳои қоргарон, иншооти саноатӣ, биноҳои истиқоматӣ ниёз доштанд ... марказҳои фарҳангӣ ва маишӣ.

Вазифаҳои асосӣ обёрии заминҳои қорамнашуда, ташкили иншооти обӣ, васеъ намудани майдонҳои қорам буданд, ки ба даст оварда шуд. Ва баъдтар, дар водии Вахш беш аз 70 ҳазор гектар заминҳои нав азхуд карда шуданд. Дар водии Вахш дар солҳои 30-юм якчанд қолхозу совхозҳои кӯчонидашуда, асосан хоҷагиҳои пахтақор ташкил карда шуданд. Деҳқонони тоҷик ҳамроҳ бо қоргарон, «биступанҷҳазориён!» зироатҳои ғалладона низ парвариш карданд, боғҳо, тоқзорҳо ва баъдтар плантатсияҳои лимуи аъло ба вуҷуд оварданд.

ХУЛОСА

Қарори Пленуми ноябрии КМ Иттифоқҳои касабаи ИҚШС дар бораи ба корҳои роҳбарикунандаи колхозҳо фиристодани биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст аз тарафи оммаи коргарон бо руҳбаландӣ пешвоз гирифта шуд. Ин дар натиҷаи кори бомуваффақияти ҳизби коммунист дар соҳаи тарбияи синфи коргар ва сафарбар намудани қувваҳои он ба иҷрои вазифаҳои муҳимтарини сохтмони сотсиалистӣ таҷассум ёфтааст.

Дар айни замон, бо шахсони ба деҳот фиристодашуда корҳои зиёди омодагӣ гузаронида шуданд. Дар маҳалҳо барои омӯхтани сиёсати ҳизб ва асосҳои хочагии коллективӣ курсҳои кутухмуддат ташкил карда шуданд. Ин курсҳо ба тақмили дониши сиёсӣ ва баланд бардоштани малакаи ташкилотчигии биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст низ кумак карданд. Бисёре аз коргарони беҳизбии иборат аз биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст хоҳиши узви ҳизби коммунист шуданро дар тӯли омузиши худ иброз доштанд.

25 ноябри соли 1928 Ҳукумати Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон лоиҳаи нақшаи панҷсолаи 1-уми тараққии хочагии халқи ҷумҳуриро муҳокима карда, маъқул донист ва онро Конференсияи 2-юми вилоятӣ ҳизбии Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон (феврари 1929) тасдиқ намуд. Нақша ба «афзудани суръати тараққии зироат», хусусан пахтакорӣ, вусъат додани коллективонии хочагии қишлоқ диққати махсус дод. Маҳсулоти умумии хочагии қишлоқи ҷумҳурӣ дар панҷсолаи якум мебоист аз 65 миллион сӯм то 112 миллион сӯм меафзуд. Ҳангоми тартиб додани нақша шароити ҳоси Тоҷикистонро ба инобат гирифта, пеш аз ҳама, ба бунёди чунин соҳаҳои саноат, монанди сузишворӣ, хурокворӣ, бофандагӣ, сохтмон, ривоч додани нақлиёту роҳсозӣ эътибор доданд. Нақшаи панҷсолаи 1-ум ба сохтмони маданӣ, баланд бардоштани дараҷаи некӯаҳволии меҳнаткашон низ диққати ҷиддӣ дод. Қарорҳои Съезди 1-уми

муассисони Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон (1930) дар сафарбар намудани омма ба иҷрои вазифаҳои панҷсолаи 1-ум нақши бузург бозид. Нақшаи панҷсолаи 1-ум, ки пеш аз мӯҳлат, дар 4 солу се моҳ иҷро гардид ва дар Пленуми январи (1933) Комитети Марказии ҲКУ(б) чамъбаст карда шуд.

Меҳнаткашони тоҷик дар панҷсолаи 1-ум ба муваффақиятҳои калон ноил гардиданд: аз нисф зиёди деҳқонони яккадаст дар 2200 ТОЗ ва артелҳои хоҷагии қишлоқ муттаҳид шуданд, 19 МТС (1284 трактор) таъсис ёфт, пахтакорӣ хеле ривоч ёфт. Соли 1932 ҳосили умумии пахтаи Ҷумҳурии аз 38,6 ҳазор тонна (1928) то 50,6 ҳазор тонна афзуд. Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон ба манбаи асосии истеҳсоли пахтаи маҳиннаҳои ИҚШС табдил ёфт.

Индустрикунонии мамлакат ба саноати сотсиалистии серсоҳаи Тоҷикистон асос гузошт, раванди ташаккули синфи корғари миллӣ авҷ гирифт. Дар панҷсолаи 1-ум як қатор муассисаҳои калони замонавӣ, аз ҷумла, Комбинати шоҳибофии Хучанд, Фабрикаи шоҳибофии Душанбе, якчанд заводҳои пахтатозакунӣ, комбинатҳои консерви Хучанду Конибодом, кони нави ангишти «Первомайская»-и Шӯроб, якчанд стансияҳои начандон калони электрикӣ ва ғайра сохта шуданд. Дар колхозии Қаромазор тадқиқ ва истеҳсоли маъданҳои ранга оғоз ёфт. Соли 1929 роҳи оҳани Душанбе — Тирмиз ба қор даромад, ба сохтмони ҳазорҳо километр роҳҳои нақлиёти автомобилӣ, аз ҷумла роҳи Уш — Хоруғ асос гузошта шуд. Дар натиҷаи инқилоби маданӣ дар Тоҷикистон даҳҳо мактабҳои нави шӯравӣ ва муассисаҳои маданият маърифатӣ кушода шуданд, мубориза барои маҳви бесаводӣ авҷ гирифт. Дар ба даст овардани ин ҳама комёбиҳо саҳми «биступанҷазориён» ва бригадаҳои сарпараст хеле назаррас буд.

Омӯзиш ва таҳлили миқдори зиёди маводҳои воқеии марбут ба масъалаи мавриди таҳқиқ нишон медиҳанд, ки биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст, ки аз ноҳияҳои пешрафтаи марказии Русия ба

Тоҷикистон барои расонидани кӯмак ба деҳқонони тоҷик дар аввали солҳои 30-юми асри XX омадаанд, ба рушди сохтмон, азнавсозии хоҷагии қишлоқ, ба истеҳсолоти коллективӣ ҷалб намудани деҳқонон, фаҳмонда додани аҳамияти сиёсати ҳокимияти Шӯроӣ ба оммаи деҳқонон, тайёр кардани коргарони миллӣ ва мутахассисони хоҷагии қишлоқ ёрии хешро расониданд.

Коргарон ва мутахассисони Русия аз биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст ба ташкилотҳои маҳаллӣ дар ташкили стансияҳои мошину тракторӣ ва дар раванди истеҳсолоти кишоварзӣ ёрии беандоза расониданд. Онҳо аксарияти кормандони инженерии техникии МТСҳо ро ташкил меоданд ва дар колхозҳо хидмати техникий намунавӣ мекарданд. Дар назди колхозҳо биступанҷазориён устохонаҳои таъмирӣ таъсис доданд ва на танҳо доираи хидматрасонии техникийро васеъ карданд, балки ба деҳқонон дуруст истифода бурдан ва ҳифз кардани онҳоро ёд доданд. Стансияҳои машина-тракторӣ бо ёрии мутахассисони рус он солҳо ҳамчун як мактаби тайёр кардани кадрҳои техникий аз ҳисоби деҳқонони колхозӣ хизмат мекарданд[4-М].

Биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст дар бунёди бузурғтарин системаи обёрӣ дар Вахш ва обёрии як минтақаи азим дар солҳои 30 саҳми калон гузоштанд ва дар фароҳам овардани заминаи лозима барои ба «води тиллоӣ» табдил додани ин сарзамин мусоидат намуданд. Пахтакорони Тоҷикистон бо кӯмаки биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпарастон дар ин қаламрави калон, ки зироатҳои кишоварзӣ мерӯёниданд, ба афзоиши зиёди истеҳсоли пахта ноил гардиданд.

Майдони кишти пахта дар соли 1940-ум 106 ҳазор гектар ва барои навъҳои маҳиннаҳ 41,3 ҳазор гектарро ташкил дод, ки ҳосили он аз ҳар гектар дар соли 1937 ба 16 сентнер расид. Истеҳсоли пахта дар ҷумҳурӣ дар ин давра қариб се баробар афзуд.

Дар натиҷаи қаҳрамони меҳнати мардуми шӯравӣ солҳои 30-юм, дӯстии бародарона ва ҳамкориҳои халқҳои тоҷику рус, Ваҳши қамишзор ба водии тиллоӣ, ба пойгоҳи бузурги Иттиҳоди Шӯравӣ барои истеҳсоли «тиллои сафед» мубаддал гашт. Дар ин ҷо бисёр соҳаҳои нави хоҷагии қишлоқ ба вуҷуд омада ва нашъунамо ёфтанд. Овозаи Ваҳш ба тамоми ғӯшаҳои Иттиҳоди Шӯравӣ расидааст.

Дар бораи қаҳрамони меҳнати соҳтмончиёни Ваҳш монографияҳо, маҷмӯаҳо, брошюраҳо ва сатрҳои сершумори шоирона офарида шудаанд. Вусъат додани соҳтмони ирригационӣ вазифаи муҳим дар нақшаи сеюми панҷсола боқӣ монд. Бо мақсади идоракунии самараноктари соҳтмон ва ба истифода додани иншооти обёрӣ ва гидротехникӣ дар Тоҷикистон Комиссариати Халқии захираҳои об бо қарори Ҳукумати Иттифок ташкил карда шуд, ки фаъолиятҳо ба рушди раванди обёрӣ ва азхудкунии заминҳои биёбон, алаҳусус идомаи мелиоративӣ дар водии Ваҳш ва Кӯлоб тақони қалон бахшид ... Ғайр аз иншооти нави обёрӣ, дар ин нақшаи панҷсола ба рушди обёрӣ ва азхудкунии заминҳои қорамнашуда низ диққати қалон дода шуд. Чунин иншооти обӣ, масалан, канали Шӯрообод ва соҳтмони коллекторҳо дар минтақаҳои Куйбышев ва Кировобод буданд.

Баъзе ҷанбаҳои маводи дар таърихи фаъолияти биступанҷазориён дар Тоҷикистон дар солҳои 30-юми асри ХХ пешниҳодшуда метавонанд барои қорамандони кишоварзии ҷумҳури дар шароити муосир муфид бошанд.

Таҳқиқи мавзӯи нишон дод, ки:

1. биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст дар бунёди қорхонаҳои нави ва умуман гузаронидани маъракаи индустрикунонии Тоҷикистон саҳми қалон гузоштанд.

2. биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст дар таъсиси қорхонаҳои совхозҳо, бунёди ТОЗ ва МТС-ҳо ва умуман гузаронидани маъракаи коллективонӣ саҳми қалон гузоштанд. Онҳо дар ворид

намудани усулҳои нави меҳнат, гузаронидани маъракаиҳои агротехникӣ, таъмир ва истифодаи техникаи нав ба деҳқонон кумаки калон расониданд[1-М].

3. Аксари биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст дар деҳот ва шаҳрҳои Тоҷикистон муқимӣ шуданд, ба корҳои роҳбарикунанда – директорони совхозҳо, раисони колхозҳо, роҳбарони МТС ва ғайра таин шуданд. Дар ин ҷо зикри номи мутахассисони варзида мисли Н.Д. Свириденко, П.М. Макеев, А.П. Пахомов, В.А. Стариков, Д.А. Кузнецов ва ғайраҳоро зикр намудан бамаврид аст[2-М].

4. Дар раванди фаъолияти биступанҷазориён камбудихо низ ҷой доштанд, ки онҳо дар диссертатсия нишон дода шуданд. Пеш аз ҳама, иқлими Тоҷикистон барои мардуми рус тобовар набуд ва коргарон то мутобиқ шудан ба он азоб мекашиданд. Дар баъзе навоҳӣ барои онҳо шароити мусоид фароҳам оварда нашуда буд. Баъзеи дигар аз ҳуҷуми босмачиён ҳарос доштанд.

5. Норасоии кадрҳои роҳбарикунандаи поёнӣ, ки махсусан дар ҷануби Тоҷикистон бештар буд, мақомотро маҷбур кард, ки фавран аксарияти биступанҷазориёнро ба корҳои роҳбарӣ фиристанд. Аксари онҳо воқеан муваффақ шуданд, ки дар қитъаи ба онҳо ҷудошуда сохтмони колхозиро ба роҳ монанд [4-М].

6. Омода набудани аксарияти коргарони соҳаи саноат ба идоракунӣ ва ташкили хоҷагиҳои коллективӣ (аз сабаби бесаводӣ, надониستاني кишоварзӣ, надоштани таҷрибаи кори ҷамъиятӣ ва ғайра) ҳаракати доимии онҳоро аз як вазифа ба вазифаи дигар, аз ҷумла ба поён фароҳам меовард.

Пас аз соли якуми будубоши биступанҷазориён дар Тоҷикистон, тасвири тақсмоти онҳо аз рӯи мавқеъҳо воқеан бо манзараи дигар ҷамоҳири Осиёи Миёна рост омад. Шароити кори биступанҷазориён дар минтақаҳои баррасишаванда низ қобили муқоиса шуд: ҳуди ҳамин

мушкилот дар муносибат бо ташкилотҳои минтақавӣ ба миён омад, бисёриҳо бо корхонаҳо, ҳатто корхонаҳои маҳаллӣ иртибот надоштанд.

Ба деҳот фиристода шудани коргарони пешқадами саноат ба дуруст татбиқ шудани сиёсати ҳизби коммунистӣ дар тараққиёти колхозҳо ва пурзӯр намудани роҳбарии ҳаракати колхозӣ аз ҷониби синфи коргар мусоидат намуд. Ин иқдомҳоро ҳуди зиндагӣ талаб мекард. Ба деҳоти колхозӣ кадрҳои сершумори ташкилотчиён ва роҳбарони дорои таҷрибаи кор дар корхонаҳои бузурги сотсиалистӣ лозим буданд.

Тавсияҳо оид ба истифода амалии натиҷаҳои диссертация.

1. Барои боз ҳам дақиқтар омӯхтани мавзӯё бояд маводи бойгонии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ истифода шаванд;

2. таҷрибаи кумаки давлат ба хоҷагиҳои деҳқонӣ, ки солҳои 1930-ум дар Тоҷикистон ба роҳ монда шуда буданд, истифода шавад;

3. тадқиқот собит месозад, ки бо мутахассисони болаёқат таъмин намудани соҳаи аграрӣ яке аз калидҳои муҳими комёбиҳо мебошад;

4. зарур аст, ки дар бораи диловарии «биступанҷазориён як асари алоҳидаи энциклопедӣ омода ва нашр шавад;

5. соли 2019 Ҷукумати Тоҷикистон ҳадафи чоруми хеш – саноатикунони кишварро эълон кард. Дар чунин шароит истифода намудани таҷрибаи таърихии саноатикунони солҳои 30-уми асри XX ба мақсад мувофиқ мебошад. Барои расидан ба ин ҳадафи муҳими стратегӣ таҷрибаи биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст – бо мутахассисони кордон таъмин намудани соҳаи саноати кишвар яке аз омилҳои муҳими татбиқи ин ҳадаф хоҳад буд.

Рӯйхати сарчашмаҳо ва адабиёти истифодашуда

Сарчашмаҳо

1. Бойгонии давлатии таърихи муосири Тоҷикистон (минбаъд - БДТМТ).
Ф. 3, оп. 5. Д. 648. Л. 33.
2. БДТМТ. Ф. 3, оп. 5. Д. 648. Л. 33.
3. БДТМТ. Ф. 3. Оп. 7. Д. 210, л. 1.
4. БДТМТ. ф. 5360, оп. 1, д. 31, л. 1.
5. БДТМТ. ф. 5360, оп. 1, д. 31, л. 1.
6. БДТМТ. Ф.3, оп. 1. Д. 112, л. 9.
7. БДТМТ. Ф.3, оп. 1. Д. 112, л. 9.
8. БДТМТ. Ф.3, оп. 5, д. 648, л. 33.
9. БДТМТ. Ф.3, оп. 5, д. 648, л. 35.
10. БДТМТ. Ф.3, оп. 5, д.ю 199, л. 49
11. БДТМТ. Ф.3, оп.15, д. 58, л. 76.
12. БДТМТ. Ф.3, оп.15, д.58, л. 76.
13. БДТМТ.Ф. 3, оп. 1, д. 103, л. 45.
14. БДТМТ.Ф. 3, оп. 1, д. 103, л. 49.
15. БДТМТ.Ф. 3. Оп. 7. Д. 210, л. 1.
16. БДТМТ.Ф. 3., оп.1, д. 37, л, 83.
17. БДТМТ.Ф. 3., оп.1, д. 37, л, 83.
18. Бойгонии давлатии вилояти Суғд, ф. 127, оп. 1, д. 64, л. 16.
19. БМД ҚТ. ф. 17, оп. 1, ед. 71, л. 92-96.
20. БМД ҚТ. Ф. Р– 44, оп. 2, д. 149, л. 134.
21. БМД ҚТ. Ф. Р– 44, оп. 2, д. 149, л. 134.

Адабиёти илмӣ.

22. Абдурашитов Ф. М. Развитие ирригации и освоения новых земель в Вахшской долине (1960-1985 гг.): дисс. канд. ист. наук /Абдурашитов Фозил Маматович. - Душанбе, 1999. - 151 с.
23. Абдурашитов Ф. М. Исторический опыт переселенческой политики в Таджикистане: 1924-1990 гг.: диссертация... доктора исторических наук:

- 07.00.02 / Абдурашитов Фозил Маматович; [Место защиты: Ин-т истории, археологии и этнографии им. Ахмади Дониша АН Респ. Таджикистан]. - Душанбе, 2014. - 314 с.
24. Абулхаев Р. А. Переселение дехканских хозяйств из горных районов в долинные регионы Таджикистана в годы послевоенной пятилетки (1946-1950 гг.) [Текст] / Р. А. Абулхаев //Известия АН Таджикской ССР. Отд. Обществ. наук. -1983. - № 2 (12).
  25. Абулхаев Р.А. Хозяйственное и трудовое устройство переселенцев в годы послевоенной пятилетки (по материалам Таджикской ССР) [Текст] /Р. А. Абулхаев //Известия. Отд. Обществ. наук. –1985. – № 3. – С. 23-27.
  26. Абулхаев Р.А. Вклад трудящихся советских республик в водохозяйственное строительство и освоение новых земель в Таджикистане (30-е – первая половина 80-х гг. XX века) [Текст] / Р. Абулхаев. –Душанбе, 2006. – 185 с.
  27. Абулхаев Р., Гафуров А.М. Переселение с точки зрения историков [Текст] / Р. Абулхаев., А.М. Гафуров . – Фарханг. – 1991. – № 7. – С. 18-19.
  28. Абулхаев Р.А. Водохозяйственное строительство в Таджикистане [Текст] / Р. Абулхаев. –Душанбе: 200-?
  29. Абулхаев Р.А. История переселения в Таджикистане (1917-2000гг.) [Текст] / Р. А. Абулхаев. –Душанбе, 2012. - С? (на тадж.яз.).
  30. Абулхаев Р.А. Переселение ягнобцев. История и проблемы [Текст] / Р. А. Абулхаев //Известия АН Таджикской ССР. Серия: востоковедения, история, филология. –1991. – № 4. – С?
  31. Алимов Д. Подготовка сельскохозяйственных кадров для освоения новых земель в Хатлонской области [Текст] /Д. Х. Алимов //Кишоварз. – 2015. –№4. – С.97-99.
  32. 207. Алимов Д. Х. Вклад Джаббора Расулова в развитии мелиорации, ирригации и освоении новых земель центральных и южныхноҳияов

- Таджикистана (1961-1982 гг.) [Текст] / Д. Х. Алимов // Вестник КТГУ им. НосираХусрава. – 2017. – №1(43). – С.50-61.
33. Алимов Д.Х. Историография проблемы ирригации и освоения целинных земель центральных и южныхнохияов Таджикистана (20-60-е годы XX в.) [Текст] / Д. Х. Алимов // Вестник КТГУ им. НосираХусрава. – 2015. – №4 (34). – С.66-73.
34. Алимов Д.Х., Джалилов М.Ш., Наботов Ф.С. Вынужденное переселение дехкан в Хатлонскую область в 30-е годы 20 века [Текст] /Д.Х. Алимов., М.Ш. Джалилов., Ф.С. Наботов //Вестник КТГУ им. Н. Хусрава. –2014. – № 2 (28). – С.77-80.
35. Алимов Д.Х. История строительства Дангаринского тоннеля в реализации планов Южно - таджикского территориально - производственного комплекса [Текст] /Д. Х. Алимов //Вестник КТГУ им. Носира Хусрава. –2015. –№3(33). – С.63-68.
36. Алимов Д.Х. Ирригационное строительство и освоение целинных земель Гараутинской степи (60-е годы XX века) [Текст] /Д.Х. Алимов //Вестник КТГУ им. НосираХусрава. – 2013. – №2(26). – С.100-104.
37. Алимов Д.Х. Зарождение и становление водохозяйственной службы в южных и центральныхнохияях Таджикистана в 30-80-е гг. XX в. [Текст] /Д.Х. Алимов //Вестник КТГУ им. НосираХусрава. –2016. –№1-3(39). – С.35-41.
38. Алимов Д.Х. Историография проблемы ирригации и освоения целинных земель центральных и южныхнохияов Таджикистана (70 - 80 -е годы XX в.) [Текст] /Д.Х. Алимов //Вестник КТГУ им. НосираХусрава. – 2016. – №1(35). – С. 46-52.
39. Алимов Д.Х. Еще раз к истории строительства Большого Гиссарского канала [Текст] /Д.Х. Алимов //Вестник педагогического университета. Изд. Таджикского государственного педагогического университета итм. С. Айни. –2015. – №3(64). – С.208-212.

40. Алимов Д.Х., Джалилов М.Ш., Наботов Ф.С Восстановление оросительных систем и развитие ирригационного строительства в Хатлонской области (1924-1930 гг.) [Текст] /Д.Х. Алимов., М.Ш. Джалилов., Ф.С. Наботов //Вестник КТГУ им. НосираХусрава. – 2014. – №1(27). – 79-83.
41. Алимов Д., Джалилов М., Наботов С.Особенности переселения и расселения в Вахшской долине в предвоенные годы (1927-1937 гг.) [Текст] /Д. Х. Алимов, М.Ш. Джалилов, Ф.С. Наботов //Молодой ученый. – 2014. – №9. – С.388-389.
42. Алимов Д. Х. Из истории строительства Пархаро-Чубекской оросительной системы [Текст] / Д. Х. Алимов //Вестник ТГПУ им Садриддина Айни. – 2013. – №6. – С.89-92.
43. Алимов Д. Х. Освещение вопросов водохозяйственного строительства в исторической литературе [Текст] / Д. Х. Алимов //Вестник КТГУ им. Носира Хусрава. – 2015. – №6-1(67). – С.285-293.
44. Ахмедов Х. За прогрессивные методы в хлопководстве [Текст] / Х.Ахмедов. – Душанбе: Ирфон, 1964. – С?
45. Ахмедов Х. КПСС в борьбе за интенсификации хлопководства [Текст] / Х.Ахмедов. – Душанбе: Ирфон, 1976. – С?
46. Ахмедов Ш. Развитие социалистического соревнования в промышленности Таджикистана в годы первой пятилетки [Текст] / Х.Ахмедов. Уч. Зап. Ленинабадского госпединститута им. Кирова. История, вып. 7. – Ленинабад, 1958. – С?
47. Богомолова К.А. Двадцатипятидесятники в Таджикистане [Текст] /К.А.Богомолова //Доклады АН Тадж. ССР. – 1953. – Вып. 9. – С. 11-19.
48. Богомолова К.А. К истории борьбы за сплошную коллективизацию в Шӯроском Таджикистане [Текст] /К.А.Богомолова // Доклады АН Тадж. ССР. – 1952. – Вып.3. – С. 7-14.

49. Богоутдинов А., Вишневский А. Роль русского рабочего класса в исторических судьбах таджикского народа [Текст] / А. Богоутдинов., А.Вишневский. – Д, 1967. – С.123.
50. Борисов О.С., Розельфенд, Слуцкая В.М. Российские двадцати пятидесятилетники. М., 1959. –
51. Бояршинов П.В.. Выдвижение трудящихся в государственный аппарат - один из путей формирования таджикской Шӯроской интеллигенции (1925-1937 гг.) [Текст] / П.В. Бояршинов //Изв. Ан. Тадж. ССР, Отд. Общест. Наук. –Душанбе, 1964. –№ 2(37). – С.29-40.
52. В братской семье народов СССР. [Текст]: В семье равных. – Душанбе, 1982 . – С?
53. В братской семье народов СССР [Текст]: Сборник статей. – Душанбе: Дониш, 1985. – 208 с.
54. Васильев П. Л. Таджикистан [Текст] / П. Л. Васильев. – Сталинабад, 1947. – 36 с.
55. Великий подвиг партии и народно - массовое освоение целинных и залежных земель [Текст] //Сборник документов и материалов. – М., Наука, 1979. – 438 с.
56. Винокуров, В.П. Спасибо тебе «Вахшстрой» [Текст] / В.П. Винокуров //Золотая долина. ? –С. 145.
57. Вишневский А.Я. Великая дружба [Текст] / А. Я. Вишневский. – Душанбе: Ирфон, 1965. –121 с.
58. Власова М. Один день и вся жизнь //Золотая долина.
59. Гадоев, Х. В семье единой и великой [Текст] / Х. Гадоев . –Душанбе, 1976. – 421 с.
60. Гойфман Д. Подвигу Вахшстроя жить в веках [Текст] / Д. Гойфман //Сельское хозяйство Таджикистана. – 1984. – №1(10), – С. 15-18.
61. Гулямов С. Г. Партийная организация Таджикистана и вопросы хлопководства [Текст] / С. Г.Гулямов. – Сталинабад, 1959. –С?

62. Джураев С. На стройках предгорных рек [Текст] / С. Джураев //Тоҷикистони Шӯроӣ. –1962. – 8 апреля. (на тадж.яз.) айнан нависед
63. Джураев С. Развитие ирригации Советского Таджикистана [Текст] / С. Джураев //Хлопководство. – 1964. – № 10. – С.26-27.
64. Дриккер Х. К истории коллективизации сельского хозяйства в Таджикистане в период первой и второй пятилеток (1929-1937гг.) [Текст] / Х. К. Дриккер. – Душанбе, 1959. – С134-135.
65. Дриккер Х.Н. Основные этапы и особенности формирования рабочего класса в Таджикистане // Изв. АН Тадж. ССР. Отд. общ. наук. – 1969. – № 1(55). – С.3-16.
66. Ефимов Г.В., Марморштейн И.Б. О двадцатипятидесятилетии [Текст] / Г.В.Ефимов., И.Б. Марморштейн. –Л., 1931 Ефимов, Г.В. О двадцатипятидесятилетии - Л: Ленинградское областное изд-во, 1931. - 48 с.
67. Каландаров И., Дашкевич В., Щербатов Г. Золотая долина //Под.ред. Р. Набиева. - Душанбе: Ирфон,1984.- 182 с.
68. Из истории коллективизации сельского хозяйства и колхозного строительства в Таджикской ССР (1926-1937 гг.). Т.Г/ Сб. докум. и матер. / Состав.: Герцман Н.И., Дусматова Л.А., Каширина Т.В. - Душанбе: Ирфон, 1973. - 730 с.
69. История таджикского народа. Т. 5. - Душанбе, 2004. - 750с.
70. История таджикского народа. Т.3. Кн. 1. - 350с.
71. Иркаев М., Николаев Ю., Шарапов Я. Очерк истории Шӯроского Таджикистана [Текст] /М. Иркаев, Ю. Николаев, Я. Шарапов. – Сталинабад: Таджгосиздат, 1960. –648 с. (на тадж.яз.).
72. Искандаров Б. И. Из истории Шӯроского строительства в Таджикистане (1929-1937 гг.) [Текст]/ Б. И. Искандаров. – Душанбе: Дониш, 1983. – 228 с.
73. Искандаров Б.И. Россия и Таджикистан [Текст]/ Б. И. Искандаров. – Душанбе, 1984. – 80 с.

74. История таджикского народа [Текст]. – М., 1965. – Т.3. Кн. 1. – 284с.
75. История таджикского народа [Текст]. – Душанбе, 2004. – Т. 5. – 850с.
76. Касимов А., Хамраев М. Развитие орошения земель Шӯроского Таджикистана [Текст] / А .Касимов., М. Хамраев.– Сталинабад, 1955.– 192с.
77. Коммунист Таджикистана. – 1953. –21 окт.
78. Коммунист Таджикистана. – 1953. –21 окт.
79. Коммунист Таджикистана. – 1931. –15 февраля.
80. Коммунист Таджикистана. –1931. –15 февраля.
81. Коммунист Таджикистана. – 1967. – 4 июня.
82. Коммунист Таджикистана. –1972. – 16 мая.
83. Коммунист Таджикистана. – 1973. – 13 сент.
84. Коммунист Таджикистана. – 1974. – 28 августа.
85. Коммунист Таджикистана. – 1974. – 28 августа.
86. Коммунист Таджикистана. – 1967. – 4 июня.
87. Коммунист Таджикистана. – 1972. – 16 мая.
88. Коммунистическая партия Таджикистана в документах и цифрах (1924-1968 гг.). /Сборник документов и материалов о росте и регулировании состава партийной организации. - Душанбе: Ирфон, 1965, 134 с.
89. Кошкин В. В. Вахшская оросительная система. - Душанбе: Ирфон, 1967. 145с.
90. КПСС в резолюциях и решениях анчуманов, конференций и пленумов ЦК [Текст]. – М., 1970. – 8 изд.– 350 с.
91. Ленин В.И. Полн. собр. соч. т. 39. – С.15-16.
92. Ленин В.И. Полн. собр. соч. т. 41. – С. 244.
93. Лугманов Т. Из истории профессионально-технического образования в Таджикистане в годы довоенных пятилеток [Текст] //Изв. АН Тадж. ССР. Отд. Обществ. Наук. – 1965. – № 3(38). – С.100-106.
94. Лугманов Т. К истории повышения культурно технического уравнения рабочего класса Таджикистана в годы первой пятилетки 1928-1932 гг.

- [Текст] / Т. К. Лугманов //Изв. АН Тадж. ССР. Отд. Обществ. Наук. – Душанбе. – 1965. – №2(40).– С.12-19.
95. Лукницкий П. Таджикистан [Текст] / П.Лукницкий. – М., 1951. – 368с.
96. Марсаков К. П., Стеценко И.А. Исторический опыт осуществления культурной революции в Таджикском кишлаке (1917- 1965). //Из истории культурного строительства в Таджикистане. - Вып. 1. - Душанбе, 1968. – С. 56- 90.
97. Марсаков К.П. Очерки истории колхозного строительства в Таджикистане (1917-1965гг.) [Текст] / К.П.Марсаков . – Душанбе: Дониш, 1968. – 434с.
98. Маслов К. П. Руководящая роль рабочего класса Советского Союза в социалистическом переустройстве сельского хозяйства (1928– 1932 гг.) [Текст]/ К. П. Маслов. – Горький, 1955. – 230с.
99. Масов Р.М. Помощь великого русского народа в построении социалистического общества в Таджикистане //Торжество ленинской национальной политики в Таджикистане. - Душанбе, 1984. – 177с.
100. Материалы по истории Коммунистической партии Таджикистана [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 1971. – 273с.
101. Мизарбаев А.Я. Таджикский народ в борьбе за восстановление и реконструкцию народного хозяйства (1924-1937 гг.) [Текст] / А.Я. Мизарбаев. – Душанбе, 1962. – 174с.
102. Миронов Н. Борьба Компартии Таджикистана за мелиорацию и механизацию в хлопководстве (1945-1965 гг.) / Н. Миронов. - Душанбе: Дониш, 1975. - 226 с.
103. Миронов, Н.И. Борьба Компартии Таджикистана за мелиорацию и механизацию в хлопководстве (1945-1965 гг.) [Текст] / Н. И Миронов //Нар. образования Тадж. ССР. Тадж. гос. ун-т им. В. И. Ленина. Кафедра истории КПСС. – Душанбе: Дониш, 1975. – 228 с.
104. Мухторов, С. Общественно-производственная деятельность колхозного крестьянства Таджикистана в 1961-1980 гг [Текст] / С. Мухторов; АН

- Тадж. ССР, Ин-т истории, археологии и этнографии им. А. Дониша. – Душанбе: Дониш, 1989. – 119с.
105. Наимов, М, Саторов А. Россия и Таджикистан [Текст] /М. Наимов., А. Саторов. – Душанбе, 2004. – 192 с.
106. Наимов, М. Из воспоминания участников Вахшстроя. [Текст] /М. Наимов //Мероси ниёгон (Наследие предков). – 2012–№ 15. – С28-32.
107. Наимов, М.Н. Социально-экономические основы сближения социалистических наций [Текст]/М. Наимов. – Душанбе: Ирфон, 1986. – 256 с.
108. О дружбе таджикского народа с другими народами СССР [Текст]. – Душанбе: Дониш, 1967. –189 с.
109. Очерки истории коммунистической партии Таджикистана (1903-1937 гг.) [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 1980. –312 с.
110. Очерки истории Коммунистической партии Таджикистана», изд.2, доп., Душанбе, 1968. 324с.
111. Очерки истории Коммунистической партии Таджикистана [Текст] / Ин-т истории партии при ЦК КП Таджикистана - филиал Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. - 2-е изд., доп. - Душанбе: Ирфон, 1968. – 454 с.
112. Очерки истории народного хозяйства Таджикистана (1917-1965гг.) [Текст]. –Душанбе: Дониш, 1967. –496с.
113. Очерки по истории Таджикистана[Текст]. – Сталинабад, 1957. – Т1. – 224с.
114. Раджабов З.Ш. К вопросу об исторических корнях дружбы народов Средней Азии с великим русским народом, - Душанбе: Таджикгосиздат, 1954. 75с.
115. Раджабов, З. Ш. К вопросу об исторических корнях дружбы народов Средней Азии с великим русским народом [Текст] / З. Ш. Раджабов.– Сталинабад: Таджикгосиздат, 1954. –115 с.

116. Раджабов С., Шукуров М. Р. Профсоюзы Советского Таджикистана [Текст] / С. Раджабов., М. Р. Шукуров. – Душанбе: Ирфон, 1987. – 224с.
117. Речи, доклады, статьи Нусратулло Махсума и материалы о его жизни. – Душанбе, 1997. 145с.
118. Розенфельд, В Я. Двадцатипятидесятники [Текст] / В. Я. Розенфельд. – Москва: Сельхозгиз, 1957. –120 с.
119. Русаков А.И. Рабочие двадцатипятидесятники в Таджикистане. //Таджикистан в братской семье народов СССР. Душанбе, 1985. –С. 72-82. Русаков А.И. Посланцы русского рабочего класса в Таджикистане //Документы об образовании СССР (Вступительная статья И. Н. Владимирцева). – Москва. -№ 7. – С. 117-121.
120. Русаков, А.В. Посланцы русского рабочего класса в Таджикистане [Текст]/ А.В. Русаков // Вопросы истории. –1972. – № 7– С. 117-121.
121. Русские в Таджикистане. [Текст]. – Худжанд, 2008. – 236с.
122. Саидмуродов Х. Помощь братских народов СССР в строительстве социализма в Таджикистане //О дружбе таджикского народа с другими народами СССР . 1967.
123. Саидмуродов Х. М. Помощь братских народов СССР в строительстве социализма в Таджикистане // О дружбе таджикского народа с другими народами СССР. – Душанбе: Дониш, 1967. – С.71 - 92.
124. Саидмуродов Х. Построение фундамента социалистической экономики в сельском хозяйстве Таджикистана. - Душанбе, 1965.
125. Саидов М. Трудящиеся Таджикистана в борьбе за освоение Вахшской долины и создание в ней базы тонковолокнистого хлопка. - Душанбе, 1956.
126. Саидов, М. С. Трудящиеся Таджикистана в борьбе за освоение Вахшской долины и создание в ней базы тонковолокнистого хлопка: диссертация ... кандидата исторических наук : 07.00.00. – Сталинабад, 1956. –260 с.

127. Сангинов Н.. Формирование и развитие рабочего класса в Таджикской ССР, Душанбе, 1963. – С. 18.
128. Сангинов, Н. Формирование и развитие рабочего класса в Таджикской ССР [Текст] / Н. Сангинов. – Душанбе: Таджикгосиздат, 1963. – 67 с.
129. Скоробогатов И.М. Коммунистическая партия Таджикистана в послевоенный период (1945-1953 гг.). - Душанбе: Таджикгосиздат, 1963.
130. Скоробогатов, И. М. Компартия Таджикистана в борьбе за развитие народного хозяйства и культуры в послевоенный период. (1945-1953 гг.) [Текст] / И. М. Скоробогатов. – Душанбе: Таджикгосиздат, 1963. – 190 с.
131. Слуцкая В.М. Борьба КПСС за социалистическое преобразование сельского хозяйства. - М., 1961.
132. Советский Таджикистан [Текст]. – 1930. –№ 25. – 31 января.
133. Советский Таджикистан за 50 лет [Текст]:Статсборник. – Душанбе: Ирфон, 1973.–285 с.
134. Советский Таджикистан за 50-лет. [Текст]: Сборник статистических материалов. – Душанбе: Ирфон, 1975. – 288 с.
135. Советский Таджикистан за 60 лет. [Текст]:Юбилейный статсборник. – Душанбе: Ирфон, 1984. –352 с.
136. Статистический ежегодник Республики Таджикистан [Текст]. – Душанбе, 2002. – 262 с.
137. Сучков А.В. Социалистическая индустриализация Таджикской ССР [Текст] / А.В. Сучков. –Душанбе, 1965. – 164 с.
138. Таджикистан за 40 лет. /Стат. сборник. – Душанбе: Статистика, 1964. – 203с.
139. Таджикистан за 40 лет [Текст]:Статистический сборник.–Душанбе: Статистика, 1964. – 242с.
140. Торжество ленинской национальной политики в Таджикистане [Текст].– Душанбе: Дониш, 1984. –284 с.
141. Усмонов Р. Коммунистическая партия Таджикистана и вопросы совхозного строительства. Душанбе, 1965.

142. Хамраев М. Деятельность Коммунистической партии по развитию ирригации в Таджикистане (1924-1938гг.) [Текст] / М.Хамраев – Душанбе: Дониш, 1972. –332 с.
143. Хамраев М. Развитие и орошение земель Шӯроского Таджикистана. - Душанбе: Ирфон, 1985.
144. Развитие орошения земель Советского Таджикистана [Текст]/А. Касимов, М. Хамраев. –Душанбе: Ирфон, 1985. –192 с ;
145. Хамраев М. Развитие ирригации Шӯроского Таджикистана в период упрочения социализма [Текст]/ М. Хамраев. –Душанбе: Ирфон, 1975. – 265 с.
146. Цифры и факты великих побед. Сборник материалов.- Душанбе: Таджикгосиздат, 1940.
147. Шарипов, Я. Из истории построения фундамента социализма в Таджикистане (1929-1932 гг.) [Текст] / Отв. ред. Б. А. Антоненко. - Сталинабад: Изд-во Акад. наук Таджик. ССР, 1960. – 164 с.

Электронные ресурсы.

148. <https://news.tj/ru/news/tajikistan/society/20170429/ne-otrekayutsya-lyubya-ili-oda-russkomu-cheloveku>.
149. <https://www.dialog.tj/news/dushanbinskaya-bol-pereimenovanie-ulits>.
150. <https://library.tj/m/articles/view/>.

Феҳристи интишороти илмӣ довталаби дараҷаи илмӣ:

А). дар нашрияҳои тақризшавандаи ҚОА назди Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд:

[1-М]. Мирзоев Г.Ш. О прибытии первых рабочих-двадцатипяти тысячников в Таджикистан. //Паёми ДМТ. 2018. – № 7. – С. 38-41.

[2-М]. Мирзоев Г.Ш. Содействие двадцатипяти тысячников и шефских бригад в создании колхозного строя //Паёми ДМТ. - 2019. – № 7. – С. 88-92.

[3-М]. Мирзоев Г.Ш. Развитие производительных сил сельского хозяйства Таджикистана в 30-е годы XX века //Паёми ДМТ. - 2020. – № 3. – С.28-31.

[4-М]. Мирзоев Г.Ш. Биступанҷазориён ва нақши онҳо дар ташаккули Тоҷикистони шӯравӣ //Муаррих. - 2020. -№ 2. – С. 171-176.

[5-М]. Гафуров А.М., Мирзоев Г.Ш. Ба Тоҷикистон омадани коргарони рус – биступанҷазориён ва бригадаҳои сарпараст //Паёми ДМТ. - 2020. – № 3. – С.25-31.

Б). Таълифоти муаллиф дар маҷмуаҳои илмӣ ва нашрияҳои дигар

[6-М]. Мирзоев Г.Ш. Нақши биступанҷазорнафарон дар азхудкунии водии Вахш (дар мисоли В. П. Красичков) //Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ бахшида ба 75-солагии Ғалаба дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ (с.1941-1945) дар мавзуи «Нақши илмҳои дунявӣ дар рушди Тоҷикистони соҳибистиклол», ш. Бохтар, ДДБ ба номи Носири Хусрав. – 2020. - С.159-162.

[7-М]. Мирзоев Г.Ш. Саҳми биступанҷазорнафарон дар сохтмони иншоотҳои ирригатсионӣ //Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ бахшида ба 75-солагии Ғалаба дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ (с.1941-1945) дар мавзуи «Нақши илмҳои дунявӣ дар рушди Тоҷикистони соҳибистиклол». - Бохтар, ДДБ ба номи Носири Хусрав. – 2020. - С.184-189.